

מדריך שמייטה

חדקאים

שנת שמייטה תשע"ה

משרד החקלאות
ופיתוח הכפר

ועדת השמיטה

המשרד לשירותי דת

כפר דרום ת"ז - אשקלון

פסיקה הלכתית עפ"י פסקי הרבנות הראשית לדורותיה:
הרב הגאון יעקב אריאל שליט"א

מכון התורה והארץ:

הרב יהודה הלוי עמחי
הרב אהוד אחיטוב
הרב עזריאל אריאל
הרב מרדכי גודמן
הרב יואל פרידמן
כתיבת ועריכת מהדורת תשע"ד: הרב דוד אייגנר

יעוץ מקצועי:

אגרונום מרדכי שומרון, מכון התורה והארץ
מר יעקב ציפליביץ' מדריך גידול ירקות
ד"ר אפרים צוקרמן גימלאי שה"מ, מומחה לגידולי מספוא
אגרונום יחיאל שטיינמץ, שה"מ, משרד החקלאות ופיתוח הכפר
אגרונום שמעון אנטמן, שה"מ, משרד החקלאות ופיתוח הכפר

המשרד לשרותי דת, הרבנות הראשית לישראל

מטה ועדת השמיטה תשע"ה

פקס: 02-5311332 | דוא"ל: shmita@dat.gov.il

מוקד טלפוני: 02-5311111

משרד החקלאות ופיתוח הכפר

פקס לשאלות: 03-9485668 | דוא"ל: hanbazak@shaham.moag.gov.il
אתר שה"מ: www.shaham.moag.gov.il | אתר משרד החקלאות: www.moag.gov.il

עיצוב, עריכה גרפית והבאה לדפוס: פרסומי ישראל

שאלות ותשובות הלכתיות:

טל': 08-6847325

פקס: 08-6847055

מצות השמיטה מהווה ביטוי והמחשה לעיקרי אמונת ישראל. שומר השמיטה מעיד על בריאת העולם בידי הבורא, ועל יציאתנו ממהלך החיים היומיומי והאפשרות "להשמיע לאזנינו כי לא שולחנו הנה להיות עבדים נמכרים לאדמה, כי אם לתכלית עליונה" (עקדת יצחק פרשת בהר). מצוה זו גם מאפשרת לנו **לפקוח עיניים ולהנות מיפי הבריאה**, כמו שיכולים אנו להנות ממנה ביום שבת קודש. אך כפי שבשבת נאמר "ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלוךך", כך גם בשמיטה נאמר "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ". השביתה בשמיטה תתקיים אחרי עמל ועבודה של שנים. לקראת שנת השמיטה עמלה הרבנות הראשית לישראל עם המשרד לענייני דתות בהכנות ראויות וביניהן גם חוברת זו המוגשת לפניכם, כעזר וסיוע לשמירת יפי העולם וגיונותיו עם שמירת קדושת הארץ. יבורכו העושים במלאכה. **מי יתן ונזכה להשרשת שבת שבתון יהיה לארץ. השביתה הקדש.**

בברכה,
הרב דוד לאו
הרב הראשי לישראל
יו"ר ועדת השמיטה ההלכתית

השנה הבאה עלינו לטובה, תשע"ה, תהיה שנת שמיטה, דיני שביעית רבים המה, וכמ"ש התוס' בסוכה לט. ד"ה שאין, שאין מספר לדינים ולאיסורים שיש בפירות שביעית. ע"ש. וכתב הר"ש (פ"ז דשביעית מ"ג) שאין מספר לדינים ולאיסורים, שאין עם הארץ בקי ואינו נזהר בהם. ע"כ. ואפי' איסור קל שבה כמו איסור סחורה בפירות שביעית, מביא לידי "כי ימוך אחיך" כמבואר (בקידושין כ). ואיתא באידרא [מובא בילקוט הראובני פר' בהר] להנחיל אוהבי יש, מאי יש דא רזא דשמיטה, דלא מסר הקב"ה יתהון לשאר העמים אלא לעמא קדישא, ובשעתא דישאל נטרין שתא דשמיטה כדקא יאות וכו', עלייהו איתמר וקווי ה' יחליפו כח. וכבר אמרו חז"ל במדרש תנחומא (ריש פרשת ויקרא) **גבורי כח עושי דברו אלו שומרי שביעית. ושמירת השמיטה היא יסוד לגאולת ישראל**, שהרי עם ישראל גלה מארצו עם חורבן ביהמ"ק הראשון, למשך שבעים שנה כמספר שנות השמיטה והיובל שלא שמרו אז, וכמבואר בספרא [מובא ברש"י פר' ויקרא כ"ו, לד] וכן אמרו (בסנהדרין צז). **שבן דוד יבא במוצאי שביעית**. לפיכך דבר חשוב הוא לקבוע לימוד לקראת שנת השמיטה, לדעת את פרטי ההלכות בענינים אלה. וב"ה ספרים רבים נתחברו בעניני שביעית, ולכן חובה קדושה לקבוע זמן ועת ללימוד דיני שביעית.

בברכת התורה ולומדיה,
הרב יצחק יוסף
ראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

לחקלאי ישראל שלומכם ישגא

עם ישראל מברך אתכם על שליחותכם הנאמנה לגדל את תוצרת הארץ. אתם שומרים על אדמותינו ומתמודדים יום עם פגעי טבע ואדם. זו הזדמנות להודות לכם ועל עבודתכם הקשה והמסורה.

השנה הבאה עלינו לטובה שנת תשע"ה תהיה שנת שמירה.

השמיטה נושאת מסרים ערכיים גדולים. אדמת הארץ אינה פרטית. אנו רק מופקדים על שמירתה ועיבודה. אין לזרוע ולנטוע ולשתול בשנת השמיטה. אך מותר לשמור על הקיים.

זו שנה של צדק חברתי. בעקרון, יש לחלק את הפרות לכל שכבות החברה "ואכלו אביוני עמך".

לחקלאי עצמו מגיעה שנת התרעננות רוחנית.

עם זאת, גם בשנת השמיטה החקלאי ראוי לפרנסה, ועם ישראל זקוק לתוצרת חקלאית.

יישום רעיונות אלו מורכב, אך הוא מעשי, גם בימנו.

יש כאן הדרכה כיצד ניתן לעשות זאת. כל חקלאי יבחר לו את הדרך בה הוא יקיים את השמיטה

אדמת הארץ היא של כולנו, ואתם שלוחינו,

היו גיבורים וה' ישלח לכם את ברכתו.

בברכת התורה והארץ

הרב יעקב אריאל

רב העיר ר"ג

חבר ועדת השמיטה ההלכתית

שומרי השמיטה האמיתיים-החקלאים

הצרכנים- אינם "שומרי שמיטה",

אלא מוגדרים כמקפידים בהלכות השמיטה בלבד.

שומרי השמיטה האמיתיים הינם החקלאים, בעלי השדות, המושבניקים והקיבוצניקים

אשר שמים מבטחם בה', ומביעים את אמונתם בהקב"ה שהוא בעל הבית, מפקירים את שדותיהם

ואינם מעבדים את אדמתם שנה שלימה! גם הסתמכותם על "אוצר בית הדין" אמיתי אינו מביא להם רווח

גדול, אלא כיסוי הוצאות בלבד!

עליהם, על החקלאים המקיימים את הלכות השמיטה נאמר: "גיבורי כוח עושי דברו".

הם הגיבורים האמיתיים, אותם צריך לחזק ולחבק.

יש לעודד עוד ועוד יהודים הנאמנים לה' ולתורתו- לשמור שמיטה כדין בארצנו הקדושה.

רצוי שנצרוך בע"ה תוצרת יהודית עם קדושת פירות שביעית באמצעות אוצרי בי"ד,

עפ"י התוספתא הידועה וכפי שהנהיג החזו"א זי"ע.

החקלאים המצויים בשעת הדחק ושאינם יכולים לעמוד בניסיון השמיטה,

עלינו להצילם ממכשול באמצעות היתר מכירה באופן מוגבל ביותר ולא באופן גורף,

בלא מלאכות דאורייתא - וכפי שהורה הרב קוק זצ"ל.

זכות שמירת השמיטה תחזק את אחיזתנו בארצנו הקדושה.

ברכת ה' על עובדי אדמת ארץ ישראל.

הרב מרדכי נגארי

רב העיר מעלה אדומים

חבר ועדת השמיטה ההלכתית

קרבה שנת השבע שנת השמיטה. שש שנים אנו מתנהגים כבעלים על אדמתנו ובשנה השביעית מפקירים את כל היבול והצומח, לא זורעים ולא נוטעים. שנה זו מעגנת את התחושה כי האדמה ומשאבי הטבע אינם שייכים לאדם באופן בלעדי, ומאפשרת התנהלות שוויונית בין כל חלקי החברה. מבחינה רוחנית שנה זו גם מאפשרת לבעלי העמל, לעצור ולהקדיש זמן לחיי רוח. בשנה זו החברה כולה מתגייסת לטובת החלשים ומאפשרת להם להתחיל את השנה השמינית, בלי עול של חובות. לקראת שנת השמיטה הקרובה אנו פועלים להעלאת וחיזוק המודעות, הערבות ההדדית ובכוונתנו לסייע לשמיטת חובות ציבוריים. אנו מעוניינים להקנות ידע וכלים מעשיים ליישום מצוות השמיטה ולמשמעויותיה הרחבות. הכנה ראויה לשנה זו יכולה להפוך את שנת השמיטה לשנה בעלת משמעות רחבה אשר תוכל גם לחזק ערכים חברתיים, קהילתיים וסביבתיים.

בברכה וכל טוב,
הרב אלי בן דהן
סגן השר לשירותי דת

לחקלאי ישראל גיבורי הכח עושי דברו לשמוע בקול דברו

זכיתם להיות לחיות ולהתפרנס ב"ארץ ישראל" הארץ המיוחדת בעולם כולו, שהיא קרויה "ארץ הקודש" ובשונה מכל הארצות עליה חלים מצוות בכל השנים, שהבולטים בהם הם תרומות ומעשרות, ומהם אנחנו שואבים את הראייה הנכונה לתת ולהעניק לאחרים ממה שחנן אותנו ונתן לנו הבורא. באה אלינו שנת השמיטה היא שנת תשע"ה, שבה אנו מיישמים ביתר שאת את הבטחון וההבנה שהארץ הזאת היא תחת עין פקוחה של הבורא, ומי כמו

החקלאים היודעים ומזהים היטב את השפע שהבורא נתן לנו בארץ הקודש, והם הנקראים המאמינים הגדולים מבין כל בעלי המקצוע, כי הם נתונים לחסדי שמים לשמש ולגשם. ומתוך נסיון החיים העשיר שיש לכם החקלאים. בטוחים אנחנו שתעשו את כל מה שבאפשרותכם לקיים את מצוות השמיטה כרצון הבורא. ואף אתם יוצאים ברווח גדול להעשיר את ידיעותיכם בחכמה ובתבונה, לינק מדרך החיים של עם הספר, ותביאו לידי ביטוי את היות האדם דומה לאלוה וללא לאדמה.

ובטוחים אנו כפי שהבטיחו לנו רבותינו שבזכות שישראל מקיימים את השמיטה הארץ תישאר לנו, ונוכל לגדל בה את הדורות הבאים מתוך ישוב הדעת, לא יישמע שוד ושבר בארצכם ונשמע ונתבשר בבשרות טובות ישועות ונחמות בגאולה השלמה אמן.

בברכה
הרב אברהם יוסף
רב העיר חולון

חבר ועדת השמיטה ההלכתית

נודה לקב"ה על הטוב אשר גמלנו בעצם הזכות לקיים מצווה כה יקרה, כאן בארץ קדשנו, לאחר כאלפיים שנה בהם לא היינו יכולים לקיימה.
זכות גדולה היא לנו להיות מן המקיימים בפועל את מצוות השמיטה החלה אחת לשבע שנים.

מתוך הודיה זו נבקש, שיסייע לנו לקיים את מצוות השמיטה כהלכתה, ונעשה ככל שביכולתנו על מנת להיות ראויים לזכות זו.

חקלאים יקרים!

הריני להביא לידיעתכם כי המשרד לשירותי דת בשיתוף ועדת השמיטה שליד הרבנות הראשית לישראל, משרד החקלאות ופיתוח הכפר והאגודות החקלאיות נערכים ליישום מצוות השמיטה בכל הקשור לטיפול בשדה, בפרדס, גן הירק והנוי, בכל שטחי החקלאות ובשווקים.

לצורך יישום ההערכות ופעילות בשנת השמיטה מוקמת בימים אלו מנהלת השמיטה אשר באחריותה לבצע את פעולות ההכנה הנדרשות לפני תחילת שנת השמיטה ובמהלכה, ובכך לאפשר אספקת תוצרת חקלאית כשרה לשווקים בשנת השמיטה. פעולות ההכנה כוללת בין היתר: איתור ומיפוי חקלאים; הדרכה והוראה של הפתרונות ההלכתיים; אנשי המנהלת יעמדו לרשות החקלאים הן בליווי הארגוני והן בהדרכה ההלכתית.

מדריך לחקלאים לקראת שנת השמיטה מוגש לכם כחומר הסברה. בנוסף יהיה ניתן להורידו מאתרי האינטרנט של המשרד לשירותי דת, הרבנות הראשית לישראל ומשרד החקלאות ופיתוח הכפר.

ועדת השמיטה שליד הרבנות הראשית, המשרד לשירותי דת ומשרד החקלאות יפעלו ככל שיידרש ע"מ לסייע לציבור בענייני שבת הארץ.

בדבר קבלת פרטים נוספים, הבהרות, בקשה לסיוע, הדרכה ובייעוץ ניתן לפנות אלינו לדוא"ל:
shmita@dat.gov.il או באמצעות פקס: 02-5311332 ונשמח לענות לכל פנייה.

ברכה נאמנה – נעשה ונצליח!
אפרים אנטמן
ממונה שמיטה ארצי
המשרד לשירותי דת

מוקד טלפוני:
02-5311111

שנת תשע"ה הבעל"ט היא שנת שמיטה. מצוות השמיטה בנויה על שני יסודות: כלל ופרט. הכלל - המצווה חלה מהתורה רק כאשר "כל יושביה עליה", והפרט - כל אחד מחייב על שדהו, על החלקה שלו. בימינו עדיין לא כל יושביה עליה, משכך החיוב במצווה אינו דאורייתא ולפי רוב הפוסקים המצווה היא מדרבנן.

עם זאת, מכאן אפשר ללמוד על מהותה של המצווה הייחודית. חייבים לקיימה בשלמות רק כאשר הפרט והכלל תואמים זה את זה. "כלל הצריך לפרט והפרט הצריך לכלל". "הכלל צריך לפרט" - הציבור הרחב זקוק לחקלאים במשך שש שנים. ו"פרט הצריך לכלל" - הפרט כלומר, החקלאי אינו מסוגל לספק לעצמו את צרכיו או לדאוג להחזיר הוצאותיו בשנה השביעית אלא באמצעות הכלל.

הרעיון המרכזי של מצווה זו הוא, אפוא, לפתח אצל האדם רגישות לזולת, אחריות ציבורית וראייה חברתית שחשובה לנו כעם וכמדינה.

ניתן לראות כי השמיטה היא לא רק מושג הלכתי אלא, גם מושג בעל משמעויות חברתיות, ציבוריות וכלליות שונות ועלינו כעם להתחבר אליו במובן הרחב.

נציגי המשרד לשירותי דת פועלים בשטח כדי להיענות לדרישות השונות הן ההלכתיות והן המעשיות כדי להיענות לבחירות השונות של החקלאים לשם קיום מצוות השמיטה עפ"י החלופות השונות.

בברכה,
אלחנן גלט
מנכ"ל המשרד לשירותי דת

ברכות לרגל הוצאת חוברת הלכות לחקלאים היוצאת ע"י המשרד לשירותי דת, הרבנות הראשית לישראל, משרד החקלאות ופיתוח הכפר ומכון התורה והארץ לקראת שנת השמיטה. שרות ההדרכה והמקצוע (שה"מ) מסייע לאיתור דרכים וטכנולוגיות כדי לאפשר לשומרי שמיטה לשמור שמיטה כהלכתה. הייתה לי הזכות לבצע ניסיונות בענף הגפן, בשיתוף מכון התורה והארץ. בקידום טכנולוגיות ובהדרכה חקלאית ניתן לשמור שמיטה גם בגפן. מדריכי שה"מ מעורבים בסיוע במחקרים ובהדרכה שוטפת לחקלאים.

החבורת המבוססת כאמור על ניסיון משמיטות קודמות בהן עידכנו טכנולוגיות המתואמות לשינויים העוברים על החקלאות בישראל (חומרי הדברה, מיכון וטכנולוגיות לשיפור איכות הפרי).

ענף גפן היין מוביל כיום בשיפור וקידום המיכון בענף. דבר המסייע כאמור לחקלאים לשמור שמיטה. בענף המטעים חודשו שיטות גידול וגידום, ואנו מתייחסים לקידום בענפים אלו.

מתן תשובות בענף הפרחים, הירקות וגידולי השדה בצד התייחסות לגידולים אורגניים, מאפשר להרחיב את קהל החקלאים שומרי השמיטה.

אני רוצה לברך על שיתוף הפעולה בין מכון התורה והארץ, הרבנים, החקלאים והמדריכים. חוברת זו מאפשרת גם לצרכן הישראלי המעוניין להמשיך ולרכוש תוצרת חקלאית בקדושת שביעית.

חוברת זו מממשת את חזון משרד החקלאות ומאפשרת להמשיך לשמור על קרקעות המדינה, מחזקת את ההתיישבות בארץ ומאפשרת המשך הספקת מזון גם בשנת השמיטה.

ברכות ויישר כוח לכל השותפים במלאכה השומרים על המשך עבודת האדמה ויישוב ארץ!

בברכה,
חנן בזק מנהל שה"מ
משרד החקלאות ופיתוח הכפר
שירות ההדרכה והמקצוע

"ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרוב לבוא" (יחזקאל לו, ח). דברת הקץ המגולה הולכת ומתגלה בארצנו הקדושה, ובייחוד במאתיים השנים האחרונות שעלו לארץ ישראל לעבדה ולשמרה, מתוך ראיית עבודת האדמה כערך מרכזי במצוות יישוב הארץ. כדברי החת"ס (סוכה לו ע"א) "שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום יישוב א"י ולהוציא פירותיה הקדושים".

התורה מצווה אותנו (ויקרא כה, ג-ד): "שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה שביעית שבת שבתון יהיה לארץ". התורה מחלקת את מצוות השמיטה לשניים. האחד הוא לחקלאי והשני הוא לצרכן. לחקלאי נאסרו מלאכות האדמה והעץ, ואילו הצרכן נצטווה בקדושת הפירות. הקושי המרכזי הוא לחקלאים כיצד הם שובתים שנה שלימה ממלאכתם ועדיין יכולים להמשיך להיות חקלאים בארץ.

כשהתחילה ההתיישבות החדשה בארץ ישראל שאלה זו התעוררה במלא עוזה. היו ישובים שהגיעו לפת לחם, ושנת השמיטה הייתה יכולה חלילה לפגוע בכל ענייני היישוב. אז עלה לדיון נושא היתר המכירה שנעשה על ידי גדולי ישראל, הגר"י אלחנן זצ"ל והגר"ש מוהליבר זצ"ל, ורוב חכמי ישראל הסכימו להקל לחקלאי ארץ ישראל. נראה שעד ימינו אלו, למרות השינויים ביישוב הארץ ישראל עדיין השאלה עולה בכל שמיטה בכל עוזה. בארץ ב"ה יש כיום כשלשים ושלוש אלף חקלאים פעילים, השטחים החקלאיים הם קרוב לשלוש מליון דונם והתפוקה החקלאית היא כעשרים מיליארד ש"ח, כן ירבה וכן יפרוץ, וברור ששאלה זו נוגעת גם כעת לכל חקלאי האם הוא יכול להשבית את חלקתו או שעדיין הוא נזקק להיתר המכירה.

מכון התורה והארץ רואה חשיבות שחקלאים ישמרו שביעית לתחילה בהשבתה של העבודות החקלאיות, חקלאי שחייב לעשות מלאכות עליו לעשות זאת כהלכה ובהדרכת רבנים הבקיאיים בהלכות שמיטה ומתמצאים גם בעבודות חקלאיות. החקלאות בימינו היא מורכבת הרבה יותר ממה שהייתה לפני שנים, הידע החקלאי בעולם ובארץ גדל, הטכנולוגיה השתנתה ומערכות המסחר הן כלל עולמיות ולא עוד פרטיות.

מכון התורה והארץ ראה צורך להוציא חוברת הלכות לחקלאי ארץ ישראל לקראת השמיטה, בה יבואו כל השינויים העדכניים, כדי שאחינו שבשדות יוכלו לשמור שמיטה כהלכתה. נצא לקראת שנת השמיטה עטופים ומחומשים בהלכות השמיטה, ואי"ה נראה כולנו עין בעין כיצד ריצתה הארץ את שבתותיה וגואלה הנה זה בא לגאלנו.

בברכת התורה והארץ

יהודה הלוי עמיחי

מטרת המדריך לחקלאי היא להציג את ההנחיות ההלכתיות-מעשיות בכל תחומי החקלאות. מדריך זה מבוסס על המדריכים מהשמיטות הקודמות שיצאו בהנחיית הרבנים הראשיים הרב אברהם שפירא זצ"ל והרב מרדכי אליהו זצ"ל, וועדות השמיטה בראשות הרב שאול ישראלי זצ"ל.

דומה, כי מאז השמיטה הקודמת, בשנת תשס"ח, חלו שינויים רבים במלאכות חקלאיות שונות, כגון איסור שימוש בחומרי חיסוי דוגמת מתיל ברומיד, דבר שדורש התמודדות אגרו-טכנית מחודשת, ומתוך כלל התמודדות הלכתית מחודשת וכן מכוונות זמירה חדשות בכרם (פרה זמירה, וקדם זמירה מדייקת), מכוונות שדורשות התייחסות הלכתית מיוחדת לאופן הפעלתם בשמיטה, שינויים בפרוטוקול הטיפול בפרי במטעים, ועוד.

במדריך זה השתדלנו לפרוס הן בפני הרב פוסק ההלכה, והן בפני החקלאי, את מגוון הפעולות החקלאיות שנעשות עבור הצומח במשקים השונים, ואת ההתייחסות ההלכתית אליהן.

על מנת להקל על הלומד חילקנו את המדריך למספר חלקים מרכזיים:

החלק הראשון עוסק בעקרונות כלליים ובהגדרות העקרוניות.

החלק השני עוסק בפרק פרדסים ובמטעים, כשהשתדלנו לפרט את המלאכות לפי ענפים כל שהדבר נצרך.

החלק השלישי עוסק בירקות וצמחים חד שנתיים.

ונושאים נוספים, כגון משתלות, חקלאות אורגנית, גדרי האמירה לגוי בשביעית, ועוד.

בפרקים הרלוונטים כתבנו למי הם מיועדים, לקרקע שנמכרה בהיתר מכירה ולקרקע שלא נמכרה בהיתר מכירה.

על מנת להקל על הקורא, צבענו את ההנחיות המיועדות להיתר מכירה בצבע ירוק.

ישנם פרטים רבים בעשיית המלאכות, ניתן להעזר במפתח המפורט שבסוף החוברת.

ברצוני להודות לרב הראשי הגאון הרב דוד לאו שליט"א על שעבר על החוברת והעיר את הערותיו, וכן ליו"ר ועדת השמיטה, רבה הראשי של העיר רמת גן, ונשיא מכון התורה והארץ הרב הגאון יעקב אריאל שליט"א שמלווה ומנחה אותנו לאורך השנים, הערותיו והנחיותיו שולבו בחוברת.

ברצוני להודות לרבים שסייעו לי בכתיבת החוברת, ביניהם: מר יעקב ציפליביץ' על עזרתו בכתיבת פרק הירקות, פרופ' אפרים צוקרמן, בכתיבת ההנחיות להזנת בעלי חיים, מר יחיאל שטיינמייץ על ההנחיות לענף הפרחים, ורבים נוספים.

בתפילה שלא תצא תקלה תחת ידינו, ושנזכה לשמור את השמיטה כהלכתה.

דוד אייגנר

העורך

פרק א המלאכות האסורות בשמיטה

עקרונות

- א. מצוות השמיטה כוללת מצוות לא תעשה של עשיית מלאכות (כפי שיפורט להלן), ומצוות עשה של שביתת הקרקע¹ מעבודת אדם שמחויב במצוות². לכן אסור לבעל שדה לעבוד בשדה ואף אסור לו להניח לאדם אחר לעבוד בשדהו.³
- ב. מצוות אלו נוהגות בזמן הזה מדרבנן.⁴
- ג. ארבע מלאכות מפורשות בתורה שאין לעשותן בשמיטה⁵: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה.
- ד. המלאכות החקלאיות האחרות הן תולדות של מלאכות אלו, יש מהן אסורות מדרבנן, ויש מהן מלאכות מותרות. המלאכות האסורות הן מלאכות שמטרתן היא הגברת הצמיחה ("אברויי אילנא"), ומלאכות המותרות הן מלאכות שמטרתן היא שמירה על הקיים ("אוקמי אילנא").⁶
- ה. ניתן להקל במלאכות האסורות מדרבנן, אם הן נחוצות למניעת הפסד העץ או היבול. כמו כן, ניתן להקל במקרה שיש סיבה נוספת להיתרן כגון: נטיעת צמח סרק בגוש, ומלאכות דרבנן ע"י גוי.⁷ וכן אם בפעולה עצמה יש שתי מטרות, גם משום שמירה על האילן וגם משום תוספת בפרי.⁸
- ו. את המלאכות האסורות מהתורה אין לעשות גם על ידי גוי או ב"גרמא" (- בדרך עקיפה). במקרים גבוליים, שהמלאכות מותרות רק בדוחק, עדיף לעשותן על ידי גוי או ב"גרמא" מאשר "בידיים".⁹

11	המלאכות האסורות בשמיטה	פרק א
14	היכן נוהגת השמיטה	פרק ב
15	מלאכות להגנה על העץ והיבול	פרק ג
18	באלו מינים יש קדושת שביעית	פרק ד
19	שלב הגידול הקובע לקדושת שביעית	פרק ה
21	דינם של גידולי שביעית	פרק ו
24	אוצר בית דין	פרק ז
26	ייצוא פירות שיש בהם קדושת שביעית לחו"ל	פרק ח
28	"היתר המכירה" ותנאיו	פרק ט
31	מערכת השיקולים בבחירת המתווה ההלכתי, היתר מכירה או אוצר בית דין	פרק י
34	היבול לאחר מכירת הקרקע	פרק יא
37	הכנת המטע בשיטת	פרק יב
41	הטיפול השוטף במטעים השונים בשמיטה	פרק יג
44	הגנה על העצים בשמיטה (הגנת הצומח)	פרק יד
48	גידום וזמירה במטעים	פרק טו
51	מלאכות לצורך הפירות בנשירים	פרק טז
54	דילול הפרי בנשירים	פרק יז
57	מלאכות לצורך הפירות במטעים סובטרופיים (הדרים, אבוקדו, מנגו)	פרק יח
61	הנחיות לאפרסק ונקטרינה	פרק יט
63	הנחיות לכרם	פרק כ
67	הנחיות לפטל ואוסנה	פרק כא
68	הנחיות לתמרים	פרק כב
69	טיפול במטעים צעירים	פרק כג
71	איסור ספיחין	פרק כד
73	הכנת גידולי השדה בשנה השישית	פרק כה
75	הטיפול השוטף בגידולי שדה (חד שנתיים)	פרק כו
79	גידול ירקות בחממות ובבתי צמיחה בקרקע	פרק כז
83	גידול ירקות במצע מנותק	פרק כח
86	הנחיות מעשיות למינים השונים	פרק כט
88	מחזור הגידול השני בירקות לאחר מכירת הקרקע	פרק ל
90	גידול פרחים וצמחי תבלין ללא מכירת הקרקע	פרק לא
94	גידול פרחים וצמחי תבלין לאחר מכירת הקרקע	פרק לב
95	גידול במשתלה, ללא מכירת הקרקע	פרק לג
98	גידול במשתלה לאחר מכירת הקרקע	פרק לד
99	שיווק צמחים של משתלה	פרק לה
101	הכנות לשנה השמינית	פרק לו
104	שמירת אדמות מבורות	פרק לז
106	חקלאות אורגנית	פרק לח
108	חלקות מחקר	פרק לט
109	שותפות	פרק מ
110	הדרכת חקלאים	פרק מא
111	קטיף תיריות	פרק מב
112	הגנה מפני נזקי מזג האוויר - רוחות, קרה, שלג וברד	פרק מג
113	עובדים זרים	פרק מד
114	מסחר עם מי שאינו שומר שמיטה	פרק מה
116	משק בעלי חיים	פרק מו
120	המלצות מקצועיות לגידול ירקות במצע מנותק	נספח א
121	חנטה וביעור	נספח ב
124	לוח קדושת שביעית וספיחין בירקות	נספח ג
128	ייצור, גידול ושימור מספוא גס בשנת השמיטה תשע"ה	נספח ד
135	הנחיות מקצועיות לגידול פרחים בשמיטה ללא היתר מכירה	נספח ה
138	מפתח מפורט	
141	מפתח ל"היתר המכירה"	
143	מפת גבולות הארץ	

1 ע"ז (טו ע"ב); רמב"ם (ברמזי ההלכות); "שבת הארץ" (פ"א ה"א אות א-ה).

2 "שבת הארץ" (פ"א ה"א אות ב, פ"ד ה"ל אות ד).

3 ראה "שבת הארץ" (פ"א ה"א אות ג-ד).

4 עפ"י גמ' מו"ק ב ע"ב; ראה בהרחבה את השיטות השונות במבוא ל"שבת הארץ" (פרקים א-ט).

5 רמב"ם (פ"א ה"ב).

6 ראה בפרקים המתאימים (טיפול שוטף, גידום, דילול) את פירוט המלאכות.

7 ככל ספק מדרבנן עי' תוס' (פסחים ל ע"א ד"ה לשהינהו). וחוברת "הפרשת תרומות ומעשרות במערכת הציבורית" (פרק טז סעי' 2).

8 פעולות מטרות הן לאוקמי ולאברויי, ניתן להתירן לדעת הרב קוק, ראה שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כז/2).

9 לעניין גוי, ראה "שבת הארץ" (פ"א ה"א אות ב, פ"ד ה"ל אות ד), לענין גרמא, ראה "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות ו).

ז. עשיית מלאכה באמצעות טרקטור או מכונה אחרת נחשבת לעשייה "בידיים"¹⁰.
ח. אסור לעשות את המלאכות האסורות, גם לא על ידי תכנות מחשב הטרקטור מראש.

חרישה ותולדותיה

ט. נחלקו הפוסקים אם חרישה נאסרה מן התורה או מדרבנן.¹¹
י. פליחה המטייבת את הקרקע או מכינה אותה לזריעה היא חרישה בוודאות. בעיבודי קרקע אחרים, יש ספק אם הם מוגדרים חרישה,¹² לכן חריש, קלטור, דיסק לפני הזריעה, עירוג, תילול (כגון בתפוחי אדמה) - הן פעולות שאסורות.
יא. פעולות המשביחות את הקרקע או מכשירות אותה לזריעה בלא פילוח הקרקע - אסורות מדרבנן,¹³ מפני שהן תולדות חרישה. לכן פעולות כגון ארגז מיישר, השקיה לצורך ריכוך הקרקע, פיזור זבל אורגני בקרקע - אסורות בשמיטה מדרבנן.

זריעה ותולדותיה

יב. מלבד זריעה, שהיא הטמנת זרעים בקרקע לשם הצמחתם, ישנן מלאכות נוספות שנאסרו מדין זורע. יש מהן האסורות מן התורה ויש שאסורות מדרבנן:
1. נטיעת עצים או שתילת ירקות, בין שהם חשופי שורש ובין שהם מצויים בגוש.
2. הרכבת עצים.
3. ריבוי על ידי הברכה, וכל אופני הריבוי הוגטיבי (שלוחות, ייחורים וכדומה).

זמירה ותולדותיה

יג. זמירה היא פעולת קיצור ענפי גפן לשם פריצת ענפי פרי חדשים ממנה. פעולה זו אסורה מן התורה.¹⁴ בשאר העצים ישנה מחלוקת אם גזומם לשם הצמחתם אסור מהתורה או מדרבנן.¹⁵
יד. גיזומים אחרים אסורים מדרבנן.
טו. כל הפעולות הגורמות להצמחה - אסורות מדרבנן,¹⁶ מפני שהן תולדות זריעה או זמירה.

קצירה ובצירה

טז. אין לקצור, לבצור, לקטוף או לאסוף את היבול למטרה מסחרית לצורכי שיווק רגילים כפי שהבעלים עושים בכל שנה, מותר לקחת יכול רק לצורכי בני הבית ובכמות מועטה, או במסגרת שליחות מטעם אוצר בית דין.

הלכות נוספות

יז. טרקטור שעושה שתי פעולות במקביל (כדישון וזריעה ביחד), יש לראות בפעולות אלו שתי פעולות שונות מבחינה הלכתית, ויש לדון בכל פעולה בפני עצמה.¹⁷
יח. יש אומרים שמי שעובד בשדהו בשנת השמיטה כרגיל בכל שנה, בלא שינוי, אף שלא עשה מלאכות אסורות - עובר על מצוות עשה של "ושבתה הארץ".¹⁸
יט. פעולות חקלאיות הנעשות לצורך מטרות שאינן חקלאיות, כגון: עבודות עפר לצורך בניין או גיזום עצים לסכך - מותרות,¹⁹ ובלבד שהמטרה הזאת ניכרת על ידי שינוי בצורת הפעולה.²⁰
כ. מותר לחפור בריכות דגים חדשות, ויש להניח את העפר במקום שאינו מיועד לזריעה, או באופן שניכר שאינו מעוניין לזרוע.²¹
כא. פעולות גיזום למטרות שאינן חקלאיות מותרות רק אם נעשות בשינוי מכללי הגיזום המקצועיים, באופן שאיננו הטוב ביותר לעץ.²²

17 מכיוון שכל פעולה נעשית עצמאית, בלא תלות בפעולה השנייה, כל אחת נידונה בפני עצמה.
18 רמב"ן (ויקרא כג כד); "שבת הארץ" (פ"א ה"ד אות א).
19 עפ"י רמב"ם (פ"א ה"ט ו-כא; פ"ב ה"ב-ח); "שבת הארץ" (פ"א ה"ח אות ה, ה"כ אות ג/3). ועיי' "התורה והארץ" ו' (עמ' 148-143).
20 רמב"ם (פ"ב ה"ז); "שבת הארץ" (פ"א ה"ח הע' 22, ה"כ הע' 35, הכ"א אות א והע' 5; קונ"א סי' ט). אך יש להקל כאשר מדובר במלאכה הניכרת לאדם המצוי במקום, המתמצא בטיבן של פעולות אלו.
21 מדובר בבריכות גדולות, ואין בכך חשש מראית העין שמכין את הקרקע לזריעה. בהוצאת העפר יש להקפיד לערום את העפר בערמות גדולות.
22 ראה פרק טו.

10 הרב"צ עוזיאל (התורה והמדינה ד, עמ' קמא), חזו"א (סי' כה ס"ק לח, סי' כז ס"ק א).
11 עיי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ב אות ב): לדעת הר"ש (שביעית פ"א מ"ד, פ"ב מ"ב), החרישה אסורה מדאורייתא. בדעת הרמב"ם (פ"א ה"ד וה"י), כתב ה"קריית ספר" (פ"א) שחרישה אסורה מדרבנן.
12 יש בכך דעות רבות, ראה "קטיף שביעית" עמ' 39 הע' 3.
13 רמב"ם (פ"א ה"ד, ו, יג, יד, טז, יח, פ"ב ה"ו-יא). ועיי' ירושלמי (שבת פ"ז ה"ב).
14 עיי' "שבת הארץ" (פ"א ה"כ אות א), יש לציין שלדעת המהריט"ץ (שו"ת החדשות סי' קעו) בדעת הרמב"ם משמע שזמירה של תורה היא רק זו המצמיחה פירות באותה שנה, כמו זריעה.
15 "בצאת השנה" (עמ' לא סעי' ה והע' 5, עמ' מז והע' 8). אך לדעת הרב קוק זצ"ל האיסור הוא מן התורה. ועיי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ט ו אות ה).
16 מו"ק (ב ע"ב - ג ע"א); רמב"ם (פ"א ה"ג, ה"ה וה"י). הגדרת ההבדלים שבין אב לתולדה, עיי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ג אות א).

פרק ג

מלאכות להגנה על העץ והיבול

הגנה על העץ

- א. בעשיית מלאכות עבור הגנה על העץ או היבול, יש להעדיף בתחילה עשיית מלאכות שאינן נעשות בקרקע או באילן עצמם.¹
- ב. מלאכות שאיסורן מן התורה אסורות גם כאשר הן הכרחיות למניעת נזק.²
- ג. מלאכות שאיסורן מדברנן מותרות, כאשר הן באות למניעת נזק משמעותי.³
- ד. יש פעולות שונות של מניעת נזק לצמחים, ויש לבחור בהן לפי סדר עדיפויות הלכתי. (מן הקל אל החמור יותר):
 1. פעולה שאינה גורמת להצמחה אלא מונעת נזק הפוגע בצמח.⁴
 2. פעולה שבאה למנוע נזק לשנים הבאות.⁵
 3. פעולה שבאה למנוע נזק לטווח קצר.⁶
- ה. פעולות הנעשות למניעת נזק – מותרות, גם אם הן גורמות להגברת הצימוח.⁷ אך אם אפשר להשיג את מניעת הנזק באופן שלא יגרום לצימוח – יש לעשות זאת באופן הזה.⁸
- ו. פעולה למניעת נזק הנעשית במרחק מן העץ ואינה משפיעה עליו ישירות – אינה מוגדרת מלאכה לעניין שמיטה.⁹
- ז. אין לעשות כל פעולה למניעת נזק, אם ידוע שניתן יהיה לתקנו לאחר השמיטה, בלא הוצאה גדולה,¹⁰ ומבלי שייגרם לעץ נזק מתמשך.¹¹

פרק ב

היכן נהגת שמיטה

- א. איסור העבודה בשמיטה חל בכל תחומי ארץ ישראל שנכבשו בזמן בית המקדש הראשון¹ (גבולות עולי מצרים). לדעת רוב הפוסקים, גבולות אלו כוללים את כל שטח מדינת ישראל כיום, ומעבר לו.
- ב. בגבולות ארץ ישראל שלא נכבשו בזמן בית המקדש השני, אין נוהג איסור ספיחין² ישנה מחלוקת בין הפוסקים אם נוהגת שם קדושת שביעית.³
- ג. מצוות השמיטה נוהגת גם בבית או במצע מנותק בשטח פתוח. אבל אין השמיטה נוהגת בעציץ שאינו נקוב הנמצא במצע מנותק או בגידולי מים הנמצאים בתוך בית.⁴
- ד. מעיקר הדין, אסור לעשות מלאכות אסורות בקרקע של גוי,⁵ אבל אין שם איסור ספיחין⁶ ולא חלה קדושת שביעית.⁷
- ראה נספח ו': מפת גבולות הארץ (על כריכת החוברת).
- ה. יש אומרים שבאזורים שנכבשו רק על ידי עולי מצרים ולא על ידי עולי בבל, אפשר להקל ולזרוע על ידי גוי.⁸

1 עיי "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות א). לעניין מלאכות בגופה של הקרקע, עיי עוד ה"ה (אות י, יד, ה"י אות א), ולעניין מלאכות בגוף האילן, עיי שם ה"ה (אות ח).

2 רמב"ם (פ"א ה"י). ועיי "שבת הארץ" (פ"א ה"כ אות ד; ועיי שם, הע' 40).

3 עפ"י רמב"ם (פ"א ה"ח-י); "שבת הארץ" (פ"א ה"ה-י). שיעור הנזק, עיי "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות ב / 1).

4 יש הסוברים שפעולות מניעה שאינן מצמיחות, אינן בכלל תולדות "זורע", ומותרות בלא הגבלה: "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות ג), חזו"א (סי' יז ס"ק כ, ד"ה ונראה, ס"ק כז, ס"ה ויש).

5 הרב קוק, "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות כז/6). לדעה זו, פעולות להגנה על פירות השביעית – אסורות: שם (אות טז).

6 עפ"י דברי הרב קוק זצ"ל, "משפט כהן" (סי' עט).

7 "שבת הארץ", (קונ"א סי' יא, ד"ה ובזמירה); שם (פ"א ה"ה אות כז / 2).

8 "כרם ציון" (פרק ו, גידולי ציון ס"ק ה); "שבת הארץ" (שם).

9 עיי "שבת הארץ" (פ"א ה"ו אות ח; ועיי הי"ח אות ג, קונ"א סי' יא, ד"ה אבל).

10 עיי "שביעית להלכה ולמעשה" (עמ' 26 סעי' ב).

11 שו"ת "משנת יוסף" (ח"א סי' יב אות יג); "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות ב / 6). וכנראה, זוהי גם דעת הרב קוק זצ"ל: עיי "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות כז / 6). וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל, והוסיף שבספק אפשר להקל.

1 רמב"ם (פ"ד הכ"ו). ויש מקילים: עיי "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ו אות ד). ועכ"פ, היתר המכירה שם מרווח הרבה יותר: עיי "שבת הארץ" (שם, אות ו), גבולות עולי מצרים נקראים גם כן "קדושה ראשונה", גבולות עולי בבל נקראים גם כן "קדושה שניה".

2 רמב"ם (פ"ד הכ"ו), בביאור המושג ספיחין ובהשלכות לכך ראה בפרק כב.

3 עיי "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ו אות ב).

4 ראה לקמן בפרק כז את פירוט הדינים והתנאים להגדרת חממה ומצע מנותק.

5 "שבת הארץ" (פ"ח ה"ח אות ג-ד). לעניין היתר המכירה, ראה לקמן פרק ט.

6 רמב"ם (פ"ד הכ"ט).

7 כך המנהג המקובל בירושלים. ועיי "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ט אות ב / 2, ו).

8 הרב קוק, "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ו סעיף ד).

ח. היתר המלאכות משום נזק נאמר גם כאשר הנזק אינו ודאי,¹² אך יש חשש סביר לכך. ההערכה צריכה להיעשות על ידי מומחה נאמן ירא שמיים.¹³

הגנה על היבול

ט. בעניין המלאכות שמותר לעשותן לצורך הפירות, ישנן שלוש שיטות עיקריות בהלכה:¹⁴

1. לדעה הראשונה (להלן: הדעה המחמירה ביותר) מותר לעשות רק את הפעולות הדרושות לשמירת העץ, ולמען פירות השנה השישית או השנה השמינית. אבל נאסרו מלאכות הנעשות בעץ לשם שמירה על פירות השביעית, שהם הפקר.¹⁵
2. לדעה השנייה¹⁶ (להלן: הדעה הממצעת) מותר לעשות את הפעולות הדרושות לשמירת הפירות הקיימים על העץ¹⁷ אף אם עדיין הם קטנים. אבל אסור לעשות פעולות לשם הגדלת כמות היבול ואיכותו מעבר למה שקיים בעץ, וכן אין לעשות פעולות שגורמות ליצירת פירות נוספים.¹⁸
3. לדעה השלישית, (להלן: הדעה המקלה ביותר) מותר בשעת הדחק לעשות כל מלאכה האסורה מדרבנן, הנדרשת כדי למנוע פחת גדול. פחת גדול הוא פחת של יותר משישית מכמות היבול ואיכותו שמקובלים בשנה רגילה.¹⁹ פחת הקטן משישית אינו נחשב פחת משמעותי שמותר לעשות עבורו מלאכות.²⁰

י. יש הסוברים שבפירות של בית הדין מותר לכל הדעות לעשות פעולות שמנועות פחת גדול ביבול, יחד עם שמירה על קדושת הפירות.²¹

יא. במטעים ובגידולים שונים יש צורך לעשות מלאכות שונות בפרי (כגון במטעי נשירים שונים וירקות) כדי לייצר פירות שאפשר יהיה לחלקם במסגרת אוצר בית דין.²² לכן המגדלים הקשורים לבית דין יכולים לנקוט כדעה השלישית ולעשות מלאכות אלו, בהנחיית רבני אוצר בית הדין.

יב. יש לבחון מהם הצרכים של כל ענף במשק ולדון בכל ענף בפני עצמו, מהי הדרך ההלכתית הטובה ביותר בשבילו בנוגע לעשיית מלאכות עבור הפירות, תוך התייעצות עם הרב

12 עי' "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות ב/3). וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל.

13 עפ"י בה"ל (סי' תריח סעי' א).

14 מחלוקתם תלויה בשאלת הגדרת "אוקמי אילנא", האם המלאכות שהותרו הן מלאכות הנעשות עבור העץ או הפירות.

15 דעת הרב קוק זצ"ל, עי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות טז, כז/1, ה"ח אות ד, ה"י אות ב/4, ה"ו אות ד), ולדעתו "אוקמי אילנא" הוא בעץ עצמו, ולא עבור הפירות כלל.

16 "בצאת השנה" (עמ' לב הע' 5, עמ' לט סעי' ה, עמ' מז הע' 3, עמ' מב, ד"ה ירקות, פרדסים).

17 ויש אומרים שאין לעשות מלאכות, אא"כ ייפסדו רוב הפירות: "בצאת השנה" (עמ' מב, ד"ה ירקות). ועי' "שבת הארץ" (פ"א ה"י אות ב/1).

18 הגר"ש ישראלי, "התורה והמדינה" ט-י (עמ' שמו-שנה); "בצאת השנה" (עמ' לט ס' ה).

19 עפ"י חזו"א (סי' כא ס"ק יד). וכן דעת הגר"ח ז"ל גרוסברג, "התורה והמדינה" ט-י (עמ' שמו-שנה); "תורת השמיטה" (סי' ב ס"ק יא).

20 פחת של עד שישית מהיבול אינו נחשב הפסד משמעותי, ראה שו"ע (אה"ע סי' קד סעי' ג, ו).

21 דעת הגר"ש ישראלי, "חוות בנימין" ח"ג (סי' צח עמ' תרכב), וכ"כ הגר"י אריאל, "באהלי שדה" (סי' ט אות ז).

22 למעשה הורה הגר"מ אליהו זצ"ל והגר"ש ישראלי זצ"ל, שמכיוון ש"כבר הורה זקן" - ניתן לסמוך על הדעה המקלה. אך עדיף במקרה זה לצרף גם את מכירת הקרקע.

פרק ה

שלב הגידול הקובע לקדושת שביעית

יסודות ההלכה

- א. התאריך הקובע את שייכות הגידולים לשמיטה הוא ראש השנה. גידולים השייכים לשנה השישית, כפי שיבואר להלן - אין חלים עליהם דיני שביעית, אף אם הם נקטפים בשנת השמיטה. אך ירקות ואתרוגים משנה שישית שנקטפו בשמיטה - חלים עליהם דיני שביעית.
- ב. גידולים השייכים לשנת השמיטה - חלים עליהם דיני שביעית גם בשנה השמינית.
- ג. שלב הגידול הקובע את קדושת השביעית בגידולים השונים תלוי בחלוקה ההלכתית לשלושה סוגי גידולים:
 1. אילנות 2. ירקות 3. תבואה וקטניות.

שלב הגידול הקובע בפירות האילן

- ד. שלב הגידול הקובע לעניין קדושת שביעית במינים השונים של פירות האילן הוא החנטה.¹ ראה נספח ב לגבי זמני החנטה והביעור של הפירות.

שלב הגידול הקובע בירקות ובצמחים חד שנתיים

- ה. שלב הגידול הקובע במיני הירקות השונים הוא הקטיף.²
- ו. ישנם מינים שיש מחלוקת בין הפוסקים האם הגדרתם היא אילן או ירק, כפסיפורה ודומיה. מכיוון שיש ספק בשאלה זו, ניתן להקל, ולנהוג בהם קדושת שביעית בתחילת השמיטה משלב "עונת המעשרות", ובסוף השמיטה הפירות הראשונים שיחנטו לאחר השמיטה, אין צורך לנהוג בהם קדושת שביעית.³
- ז. שלב הגידול הקובע בתבואה וקטניות הוא שליש הגודל (בדגנים, שלב זה קרוב ל"הבשלת

1 מהר"י קורקוס (פ"ה ה"י).

2 לדעות השונות מהו השליש ולהגדרת ירק לעומת תבואה וקטניות, ראה "שבת הארץ" (פ"ד ה"א אות א-ב, ה"ב אות א-ב). בד"ץ בצל, ע"י "שבת הארץ" (פ"ד ה"ו הע' 6א, ה"ז הע' 17, ה"כ והכ"א). גרעיני דלעת ואבטיח מוגדרים ירקות, מפני שהחלק הנאכל העיקרי הוא הפרי עצמו ולא הגרעינים, שעונית בתרמילים מוגדרת ירק, ראה "הלכות שביעית" (סי' ג, כסא דוד ס"ק עה). וכן ענפים ופרחים בשיחים חד-שנתיים או בשיחים רב שנתיים שאינם מעוצים, המיועדים לריח או תבלין - דינם כירק. כ"כ הגר"מ אליהו עפ"י מג"א (או"ח סי' רטו ס"ט), ובן איש חי (שנה א' פ' ואתחנן סעי' ה).

3 עפ"י הנחיית הגר"י אריאל שליט"א.

פרק ד

באלו מינים יש קדושת שביעית

יסודות ההלכה

- א. יש קדושת שביעית רק במינים שההנאה מהם והכילוי שלהם מהעולם באים יחד.¹
- ב. קדושת שביעית חלה על היבול אם מתקיימים בו התנאים הבאים:
 1. היבול ממין שקדושת שביעית נוהגת בו, וכפי שיפורט להלן.
 2. היבול שייך לשנת השמיטה, וכדלהלן.
 3. היבול גדל בקרקע השייכת ליהודי.
- ג. קדושת שביעית נוגעת לכל הדינים הנוהגים בפירות השביעית: הפקר, איסור קצירה ובצירה, איסור הפסד, איסור סחורה וחובת ביעור.

המינים שיש בהם קדושת שביעית

- ד. יש קדושת שביעית בכל גידול המיועד² למאכל בני אדם (גם בתבלינים),³ למאכל בהמה (כגון תחמיץ וחציר ממינים שונים),⁴ לצורכי קוסמטיקה (כגון חוחובה), לצביעה ולכביסה.⁵
- ה. אין קדושת שביעית בצמחי נוי שאינם מיועדים לריח, בצמחי מרפא, בענפי קישוט (כגון רוסקוס), בעצים שמיועדים להסקה,⁶ ובירקות שמגדלים אותם לזרעים ומשאירים אותם בשדה עד שאינם ראויים למאכל אדם ובהמה.⁷
- ו. בפרחים שמיועדים לריח,⁸ כגון נרקיסים ריחניים, יש ספק אם נוהגים קדושת שביעית, ולכתחילה יש להחמיר.

1 מהר"י קורקוס (פ"ה ה"י).

2 ישנה מחלוקת הפוסקים האם הולכים אחר השימוש המקובל בצמח או אחר השימוש שהצמח ראוי לו. ראה "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ג).

3 רמב"ם (פ"ה ה"ב, ה"ה, ה"א). בכלל "מאכל אדם" גם מינים הראויים לאכילה בדוחק. ע"י "שבת הארץ" (פ"ז ה"ג אות ג).

4 רמב"ם (פ"ז ה"ג). לא די בכך שבעלי חיים יכולים לאכול אותו, אלא צריך שמין זה יישמש בפועל למאכל בעלי חיים שגידולם נפוץ.

5 ראה רמב"ם (פ"ה ה"ט-י), "שבת הארץ" (שם), "מנחת שלמה" (סי' מב, סי' נא אות יג).

6 עפ"י רמב"ם (פ"ה ה"א, פ"ז ה"ד). וע"י "שבת הארץ" (פ"ה ה"א אות ב, פ"ז ה"ט"ו אות א והע' 6, פ"ח ה"א אות הע' 4), "בצאת השנה" (עמ' מח ס"ג סעי' ב).

7 ע"י רמב"ם (פ"ד ה"ח; ו"שבת הארץ" שם).

8 הירושלמי (פ"ז ה"א) מסתפק בשאלה זו. וע"י "בצאת השנה" (עמ' מח ס"ג סעי' ג), שם נוטים לחומרא מחמת ספק זה. וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל ("אור תורה", תשרי תשמ"ז).

פרק ו

דינם של גידולי שביעית

הפקרת הפירות

- א. הפירות והירקות השייכים לשנה השביעית קדושים בקדושת שביעית, ויש להפקיר אותם.¹ ההפקר הוא לכל אדם מישראל.²
- ב. אין חובה להפקיר על ידי דיבור, אלא צריך לנהוג בפירות לא כפי שהבעלים נוהג בפירותיו.³
- ג. מכיוון שהפירות הם הפקר, אסור לגדור את השדה ולמנוע מיהודים לקטוף מהפירות. יש להרשות לכל אדם מישראל להיכנס לשדה⁴ ולקטוף פירות לצורכי משפחתו.⁵
- ד. מותר למנוע כניסת בני אדם שעלולים לגרום נזק לעצים ולציוד בשדה.⁶ כמו כן מותר למנוע כניסת גויים לשדה⁷ ולגודרו בפני בעלי חיים.⁸ בשעת הצורך, מותר לגדור את השדה ולהודיע היכן ניתן לקבל את המפתח.⁹ וכן מותר לתלות בקשה בכניסה לשדה לקטוף רק בשעות מסוימות.
- ה. מותר לגדור את השדה בלילה בפני בני אדם שאינם יודעים לשמור על קדושת הפירות, כאשר אין אפשרות להודיע להם את הדבר.¹⁰

קטיף הפירות

- ו. בצירה שאינה עבור שימוש בפירות אלא לצורך תיקון האילן, או לצורך תוספת בפירות

דונג".⁴

ח. תבואה וקטניות הן כל הגידולים החד-שנתיים שהחלק הנאכל העיקרי בהם הוא הזרע שלהם,⁵ כגון: תירס, חמוס, חמניות, קימל, בוטנים וכדומה. הגדרה זו אינה חופפת בהכרח את ההגדרה הבוטנית.

ט. גידולי קיץ (ירקות) כגון: בצל לזרעים, פפריקה, דלעות וכדומה, שהפסיקו להשקותם לפני ראש השנה בסוף הגידול, והשאריתם בקרקע היא לצורך ייבושם בלבד או משיקולי נוחות של זמן איסוף - ירקות אלו שייכים לשנה השישית, אף על פי שהם נאספים בשנה השביעית, ובתנאי שאין בהשאריתם בקרקע הוספת צימוח.⁶

י. אבטיחים שמגדלים אותם לשם שימוש בגרעינים - הולכים בהם אחר גמר הגידול של הגרעינים, אם אכן האבטיחים נרקבו לפני ראש השנה.⁷

יא. במיני הירקות השונים יש קדושת שביעית גם בשנה השמינית (אם אין בהם איסור ספיחין), עד שיתברר שרוב גידולו של הירק ממין זה היה לאחר השמיטה.⁸ ראה נספח ג: לוח קדושת שביעית וספיחין בירקות.

שלב הגידול הקובע בענפים ופרחים

- יב. שיחים רב-שנתיים - דינם כאילנות, השלב הקובע שלהם הוא תחילת הגידול של הענף.
- יג. בפרחי-ריח הגדלים על שיחים כאלו, השלב הקובע שלהם הוא הופעת הניצן של הפרח.⁹
- יד. ענפי ריח ותבלין בשיחים רב שנתיים חלה בהם קדושת שביעית מתחילת היווצרות הענף. בדרך כלל ניתן להבחין בין ענפים צעירים לענפים מבוגרים בעיקר מהאביב ואילך. הענפים המבוגרים שייכים לשנה השישית, הענפים הצעירים שייכים לשנה שביעית.

1 רמב"ם (פ"ד הכ"ד). גדר ההפקר בשביעית, עי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"ל אות א); "ניצני ארץ" (ח"ו עמ' 53-55). ועי' מכתב האדר"ת (שם עמ' 21).

2 רמב"ם (פ"ד הכ"ד), עי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ד אות ג, ה"ל אות א).

3 הרב קוק זצ"ל (מבוא ל"שבת הארץ", פרק יא). ועי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ב אות ג).

4 גם הקרקע מופקרת לעניין זה שכל אדם רשאי להיכנס למטע. עי' נדרים (מב ע"א); רמב"ם (פ"ד הכ"ד) "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ד אות א, פ"ז הי"ח).

5 הרב קוק זצ"ל, "שבת הארץ" (פ"ו ה"ט"ו אות א).

6 "הלכות שביעית" (סי' ד, כסא דוד ס"ק צ).

7 רמב"ם (פ"ד ה"ל); "שבת הארץ" (פ"ד ה"ל אות א). ועי' שו"ת הרשב"ש (סי' רנח, ד"ה ולענין), שכתב שלא התירו שמירה זו אלא לאוצר ביד. ועי' שו"ת "משנת יוסף" (ח"ב סי' כ).

8 חזו"א (סי' יד ס"ק ד, ד"ה שם פירות); "מצוות הארץ" (סי' מד סעי' ג). ועי' "שמיטה ממלכתית" (פרק יג סעי' 2).

9 כך נמסר בשם החזו"א, "מצוות הארץ" (סי' מד הע' פט). ועי' "הלכות שביעית" (סי' ד, כסא דוד ס"ק צ).

10 הוראת הגר"מ אליהו זצ"ל.

4 עי' רמב"ם (פ"ד ה"ט); "שבת הארץ" (שם, אות ג). והגר"ש ישראלי מסופק, ושמא יש ללכת אחרי גמר הפרי, עפ"י רש"י (ר"ה יג), עי' ס' "התורה והארץ" ח"ג (עמ' 110-114).

5 רמב"ם (כלאים פ"א ה"ח), שו"ע (י"ד סי' רצו סעי' ג); חזו"א (סי' כז ס"ק ז, ד"ה וא"כ); ישנם הסוברים שיש קדושת שביעית גם בגרעני כותנה, ראה "שמיטה כהלכתה" (פרק ב סעי' י).

6 בשיטות השונות בדין זה ראה "שבת הארץ" (פ"ד הי"ז אות א הערה 5).

7 עפ"י רמב"ם (פ"ד הי"ד והי"ח).

8 חזו"א (סי' ט ס"ק יג, ד"ה פ"ו). ועי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"ו אות א/2).

9 "בצאת השנה" (עמ' מח סי' ג סעי' ה והע' 27).

המצוות התלויות בארץ בפירות שביעית

יז. הפירות השייכים לשנת השמיטה פטורים מתרומות ומעשרות.²² פירות האילן שהגיעו לשלב הגידול הקובע לתרומות ומעשרות בתחילת השנה השמינית לפני ט"ו בשבט - יש להפריש מהם תרומות ומעשרות בלא ברכה.²³ ויש להפריש מהם מעשר שני.²⁴

יח. אם המטע הוא ערלה או נטע רבעי החייב בפדיון, יש לשים שלט המודיע על כך לבאים לקחת את הפירות.²⁵

יט. פירות שהם נטע רבעי - פודים אותם בשנת השמיטה, כרגיל בכל שנה.

השמדת הפרי

כ. מותר להשמיד את שאריות הגידול לאחר הגידול, אך אם יש על הצמח פירות שעדיין לא נקטפו מותר לבצע השמדה זו רק לאחר שהפירות יתחילו להרקיב.

כא. אסור להשחית פירות וירקות הקדושים בקדושת שביעית.²⁶

כב. אסור למסור פירות שביעית להשמדה, גם במקרה של עודף פרי. וקל וחומר שאסור למסור פירות להשמדה כדי לשמור על מחיר גבוה.

כג. לאחר סיום הקטיפה, במקרה שיש צורך לקטוף את הפירות הנותרים על מנת להגן מפני מזיקים, יש לקוטפם ולהניחם במקום מסודר, עד שיתחילו להרקיב, ולאחר מכן ניתן להשליכם.

22 רמב"ם (מתנ"ע פ"ו ה"ה).

23 עיי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"ח אות ז, הי"ג אות א והע' 3).

24 חזו"א (סי' ט"ז ק"ח, ד"ה יו"ד).

25 רמב"ם (מע"ש ונט"ר פ"ט ה"ז). נושא זה נתבאר בהרחבה ב"הליכות שדה" (מס' 49 עמ' 20, 26).

26 רמב"ם (פ"ה הי"ז). ועיי' "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ה).

הנותרים,¹¹ אסורה מן התורה.

ז. אסור לקטוף פירות הקדושים בקדושת שביעית בדרך שבה הבעלים קוטף בכל שנה, ובכמויות מסחריות,¹² מותר לקטוף רק כמות קטנה לצריכה ביתית,¹³ איסור זה חל על אדם פרטי.

ח. קטיפה לצריכה ביתית צריך להיעשות בשינוי מאופן הקטיפה הרגיל.¹⁴

ט. מותר לקטוף פירות שביעית רק מרגע הגיעם לשלב שהם ראויים לאכילה בדוחק¹⁵ או על ידי הבחלה מלאכותית.

השימוש בפירות

י. אסור לסחור בפירות שביעית למטרות רווח.¹⁶

יא. לשליחים של "אוצר בית דין"¹⁷ מותר לקטוף פירות שביעית בדרך הרגילה ובכמויות מסחריות, ולחלק אותם לציבור תמורת גבייה של הוצאות הטיפול.

יב. לגבי יצוא הפרי, ראה להלן פרק ח.

יג. אין לתת פירות שביעית לגוי.¹⁸ אך מי שמארח גוי בביתו רשאי לתת לו פירות שביעית לאכילה.¹⁹

יד. פרי שבכל שנה משמש גם לעשיית מיץ (כגון אשכוליות ותפוזים מזן "ולנסיה") מותר לסוחטו גם בשמיטה.

טו. מותר לתת לבהמות קליפות ושאריות של פירות שיש בהם קדושת שביעית (כגון קליפות הדרים ושאריות משימוש תעשייתי).²⁰

מיון הפירות

זז. משק שממין את התוצרת בבית אריזה מיון המותר (כגון הוצאת פירות קטנים ביותר שאינם ראויים כלל לחלוקה על ידי אוצר ב"ד), מותר לו להשמיד את הפירות הקטנים ב"גרמא". לשם כך, יש להשאיר את הפירות במקום מסודר בתוך מכלים לכמה ימים ולא להכניסם לקירור. לאחר שהפרי מתחיל להרקיב מותר לפנותו לפח האשפה.²¹

11 רמב"ם פ"ד הכ"ב; "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ב אות ה-ו).

12 רמב"ם (פ"ד הכ"ב). ועיי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ב אות א-ב). וראה לקמן פרק ז סעיף ב.

13 רמב"ם (פ"ד הכ"ב-כ"ד).

14 רמב"ם (פ"ד ה"א והכ"ב-הכ"ד); "בצאת השנה" (עמ' נט סעי' יח). ועיי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"א אות ג-ד, הכ"ב אות א, הכ"ג אות א-ו).

15 רמב"ם (פ"ה הט"ו); "שבת הארץ" (שם).

16 רמב"ם (פ"ו ה"א).

17 עיי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ב אות ב). וראה לקמן פרק ז.

18 תוספתא (שביעית פ"ו ה"ב); רמב"ם (פ"ה הי"ג). וערוה"ש (סי' כד סעי' ד) מתיר. ועיי' "שבת הארץ" (פ"ה הי"ג אות ג הע' 29).

19 הרב קוק זצ"ל, "שבת הארץ" (פ"ה הי"ג אות ה), "בצאת השנה" (עמ' נח סעי' יב).

20 מכיוון שאינם עומדים עוד למאכל אדם באופן רגיל, "פאת השלחן" (סי' כד סעי' יז וס"ק נה).

21 בקבורת פירות שביעית יש חשש לאיסור הפסד פירות שביעית. אך יש לשקול אם לראות בכך גרם הפסד, שמותר. לעניין זה עיי' "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ו).

פרק ז

אוצר בית דין

יסודות ההלכה

- א. כאמור לעיל פרק א סעיף טז, אסור לקטוף את יבול השמיטה כדרך שהבעלים קוטף בכל שנה. וכן אסור מן התורה למכור פירות שביעית בדרך המסחר הרגילה.¹
- ב. אם היבול נמסר לבית דין, שהוא נציגות הציבור, מותר לשליח בית דין לאסוף את הפירות בדרך הרגילה ולחלק אותם לציבור.² על שליח בית דין להשתדל לקטוף את כל הפרי הקיים, ולחלקו בכמות המרבית האפשרית, אך אין חיוב לקטוף את כל הפירות.
- ג. ישנם כמה תנאים להיותו של החקלאי שליח של בית דין:
 1. בית דין ימנה את החקלאי בכתב לשליחו לביצוע הפעולות הדרושות לטיפול בפירות השביעית.³
 2. ההתקשרות עם אוצר בית דין צריכה להיעשות מוקדם ככל האפשר, ולא יאוחר מתחילת העבודות הנעשות בשנת השמיטה לצורך פירות השביעית.
 3. בית דין לא ישלם לחקלאי שכר עבודה והחזר הוצאות על מה שלא נעשה בשליחותו.
 4. בית דין לא ישלם לחקלאי תמורת השקעות בהחזקת המטע לצורך השנים הבאות.
 5. על החקלאי לפעול במדויק על פי הנחיות בית דין בלבד.⁴
- ד. חקלאי המעוניין לשווק תוצרת במסגרת אוצר בית דין, עליו להתייעץ עם בית דין לפני שתילת השדה בערב השמיטה, כדי לבחון איזו תוצרת נצרכת לצורך הציבור, ואותה יש לשתול.

הטיפול ביבול בשליחות של אוצר בית דין

- ה. מותר לארוז ולשקול את הפירות שברשות אוצר בית דין.⁵ אם יש חשש שהצרכנים יימנעו

24

- מלקחת פירות שאינם ממוינים - מותר למיין אותם לפי רמות איכות. אך יש להשתדל לשווק את כל הפירות, כולל אלו שאיכותם ירודה, ולקיים בהם "ואכלו אביוני עמר" (שמות כג, ה).
- ו. יש להודיע למקבלי הפירות שאלו פירות שביעית. יש לשים תווית על האריזה, המציינת שפירות אלו קדושים בקדושת שביעית ושייכים לאוצר בית דין.⁶ מומלץ לצרף הנחיות הלכתיות לשימוש נאות בפירות שביעית.
- ז. יש לאפשר לכל אדם לקחת מפירות המטע אף שהם ברשות אוצר בית דין.⁷ במקרה זה הקוטפים צריכים לשלם לבית דין את חלקם בהוצאות הטיפול בפירות.⁸
- ח. חלוקת התוצרת תהיה באמצעות מערכת החלוקה של בית דין ולפי הנחיותיו.
- ט. מותר להוביל פירות שביעית ולחלקם בכל רחבי הארץ, כולל במקומות שלא נתקדשו בתקופת הבית השני.⁹
- י. בית דין רשאי לגבות מן הציבור את הוצאות הטיפול בפירות ולשלם לשליחו החזר הוצאות, דמי שימוש בצידוד¹⁰ ושכר עבודה, לפי הכללים שיקבע. שכר החקלאי לא יהיה קשור לכמות היבול ולאיכותו.
- יא. מותר לשלם על הפרי ישירות לשליח בית דין (המגדל), אך מוטל עליו לדווח לבית דין דיווח מלא על כל התשלום שהועבר לו.

25

6 "בצאת השנה" (עמ' לב סעי' טז).

7 "בצאת השנה" (עמ' מב, ד"ה ירקות). ועי' מכתב הגרי"מ חרל"פ, "אגרות חמדה" (עמ' 247).
דין מסירת פירות שביעית לאדם החשוד שלא ישמור על קדושתם, עי' "שבת הארץ" (פ"ח הט"ז אות ב). ועי' "שמיטה ממלכתית" (פרק יב).

8 "בצאת השנה" (עמ' מב, ד"ה ירקות והע' 10).

9 חז"א (ס"ד ס"ק ד, ס"י יג ס"ק ג). ועי' "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ב). ויש אוסרים ייצוא לגבולות עולי מצרים: עי' ירושלמי (פ"ד ה"ה); "תורת הארץ" ח"ב (פרק ב ס"ק מ).

10 חז"א (מובא ב"הליכות שדה", 50 עמ' 36-37); הגר"נ קרליץ (שם, עמ' 42).

1 ע"ז (סב ע"ב), רמב"ם (פ"ו ה"א). ועי' "שבת הארץ" (פ"ו ה"א אות ב).

2 "בצאת השנה" (עמ' מב, ד"ה ירקות, פרדסים; עמ' נט סעי' יח). ועי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ב אות ב). מקורה של תקנה זו הוא בתוספתא שביעית פ"ח (ה"א-ה"ב); לדין לגבי חידוש דין זה בדורות האחרונים, ראה "קטיף שביעית" עמ' 125 הע' 5.

3 "בצאת השנה" (עמ' מב, ד"ה ירקות; עמ' נג סעי' ג).

4 אם צרכני אוצר בית דין זה מחמירים באיסורי "נעבד", יש להיזהר מלהכשילם באכילת פירות האסורים להם על פי הוראת רבותיהם. וכ"כ הגר"ע יוסף, שו"ת "יחווה דעת" ח"ד (ס"י נג).

5 חז"א (מובא ב"הליכות שדה" 50 עמ' 35). לגבי שקילת הפירות, עי' רמב"ם (פ"ו ה"ג-ה), ו"שבת הארץ" (שם).

פרק ח

ייצוא פירות שיש בהם קדושת שביעית לחו"ל

יסודות ההלכה

- א. אין לייצא פירות שביעית לחו"ל.¹ הדברים אמורים במיוחד בפירות שברשות אוצר בית הדין.²
- ב. מותר לייצא תוצרת חקלאית שאין בה קדושת שביעית, כגון: גידולים השייכים לשנה השישית,³ פרחים שאינם מיועדים לריח,⁴ ופירות שנמכרו ב"היתר מכירה".
- ג. אסור למכור פירות שביעית לגויים.⁵
- ד. מותר לייצא אתרוגים למצווה לאחר זמן הביעור,⁶ או זמן רב לפני הביעור - ובאופן שברור שהפירות לא יישארו בחו"ל עד זמן הביעור.⁷
- ה. מותר לייצא פירות שביעית שגדלו בחממה.⁸

ייצוא לצורך גויים (בשעת הדחק)

- ו. יש הסוברים שמותר לייצא גידולים השייכים לגוי, אף אם גדלו בקרקע של יהודי.⁹ ההולכים בדרך זו יפעלו על פי ההנחיות דלקמן:¹⁰
1. יש למכור מראש את הפירות לגוי באמצעות מעשה קניין המקובל בין הסוחרים,¹¹ כגון:

- 1 רמב"ם (פ"ה הי"ג); "שבת הארץ" (פ"ה הי"ג אות א-ג).
- 2 אוצר בית דין הוא שליח של ציבור יהודי, וא"כ ייתכן שטיפול בפירות בשם אוצר בית דין לצורך צרכנים גויים הוא, תרתי דסתרי".
- 3 ראה לעיל פרק ד סעיף ב.
- 4 ראה לעיל פרק ד סעיף ו.
- 5 רמב"ם (פ"ה הי"ג); "בצאת השנה" (עמ' נח סעי' יב). ועי' "שבת הארץ" (פ"ה הי"ג אות ו); "שמיטה ממלכתית" (פרק טו).
- 6 זמן זה הוא הזמן שבו כלה הפרי מן השדה ראה נספח ב.
- 7 בדעות השונות בשאלה זו, ראה "שבת הארץ" (פ"ה הי"ג אות א).
- 8 הייצוא אינו אסור אלא מדרבנן. לכן הורה הרה"ג יעקב אריאל שליט"א להקל בו בחממה. אך כדי להתיר את הקטיף יש למכור את הגידולים לגוי.
- 9 הוראת הרה"ג אברהם שפירא זצ"ל, עפ"י דעת המב"ט (ח"א סי' כא, שלו), עי' "שבת הארץ" (פ"ו ה"א אות ח, פ"ז ה"א אות ו).
- 10 עי' מאמר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, "תחומין" ז (עמ' 48).
- 11 מכירת פירות שביעית לגוי אסורה: רמב"ם (פ"ה הי"ג). ועי' "שבת הארץ" (שם אות ג). לכן הורה הרה"ג אברהם שפירא זצ"ל למכור את הפירות מראש, ומכיון שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, הורה לבצע קנין זה בקניין "סיטומתא", קניין

- חתימה על חוזה. הדרך העדיפה לכך היא לנסח בהתאם את חוזה ההתקשרות עם הקניינים בחו"ל.¹²
2. החקלאי יתמנה לשליחו של הגוי תמורת שכר קבלנות,¹³ ויטפל בפירות משלב קטיף הפירות ועד המסירה לקונה בחו"ל.
3. הקטיף יעשה על ידי פועלים גויים.¹⁴
4. ההובלה לחו"ל תיעשה בבעלותו ובשליחותו של הגוי, ועל ידי חברת ספנות זרה.¹⁵
5. על ארגזי הפרי תוטבע חותמת שהתשלום אינו עבור הפירות אלא בעד חומרי האריזה והוצאות המיון וההובלה.¹⁶
6. אין לייצא לפני זמן הביעור גידולים שאין ודאות שייאכלו לפני זמן הביעור, כגון תמרים מיובשים ומוצרי תעשייה. מוצרים כאלה מותר יהיה לייצא רק לאחר שיעבור זמן הביעור, שהוא לאחר הקטיף האחרון בזן האפיל ביותר הגדל בארץ מאותו מין.

המועיל בדבר שלא בא לעולם לחלק מהפוסקים.

12 הצעת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, "תחומין" ז (עמ' 45).

13 עי' "משפט כהן" (סי' סד).

14 הגרש"ז אויערבך זצ"ל ("מעדני ארץ" סי' ז) וכ"כ בשו"ת "שערי זיו" (סי' ח דף טו, ד"ה כ"ת). יש הסוברים שגם ארזית הפירות בדרך הרגילה אסורה מן התורה, בכלל איסור קצירה: עי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"א אות ג), לכן עדיף שגם מלאכה זו תעשה ע"י גויים.

15 הצעת הרה"ג יעקב אריאל שליט"א, "תחומין" ז (עמ' 46).

16 דרך זו מוגדרת כהבלעה: עי' "שבת הארץ" (פ"ה הי"ג אות א / 2).

פרק ט

"היתר המכירה" ותנאיו

למקורות ההלכתיים של "היתר המכירה" וביסוסם, ראה בספר "קטיף שביעית" (פרק כד עמ' 135).

הנחיות מעשיות

- א. גם לאחר מכירת הקרקע, אין לעשות על ידי יהודי מלאכות שאיסורן מן התורה או שיש ספק אם הן אסורות מהתורה.¹ לכן את הפעולות הבאות יש לעשות על ידי פועל גוי:
1. זריעה. 2. זמירה. 3. נטיעה ושתילה. 4. חרישה.
 - ב. קצירה, בצירה וקטיף – מותר לעשותם על ידי גוי² או בשליחות של אוצר בית דין.³ בשעת הדחק מותר לעשות מלאכות אלו גם על ידי ישראל.⁴
 - ג. שאר המלאכות החקלאיות שאיסורן מדרבנן, מותר לעשותן על ידי ישראל, ומן הראוי לעשות גם אותן על ידי גוי.⁵
 - ד. כאשר אין אפשרות מעשית להשיג פועלים גויים, מותר לעשות מלאכות שאיסורן מן התורה, ב"גרמא".⁶
 - ה. יש להשאיר חלקה שתישמר בה השמיטה כהלכתה⁷ בלא הסתמכות על היתר המכירה. בשטר המכירה יש לציין בפירוש את מקומה של חלקה זו,⁸ ומן הראוי לציין חלקה זו על ידי שלט בולט.⁹
 - ו. אין לעשות פעולות לשם התרחבות המשק.¹⁰
 - ז. כל הפעולות החקלאיות שניתן להקדימן לשנה השישית או לדחותן לשנה השמינית – אסורות בשנת השמיטה גם לאחר מכירת הקרקע. לכן, בשנה השישית יש לעשות את

הפעולות הבאות:

1. זיבול ודישון ככל הניתן.
2. טיפול בעשבייה ועיבודי קרקע.¹¹
3. גיזומים.
4. דילול עצים.
- ח. פעולות שבלעדיהן ייגרם נזק ניכר לקיום העץ או להתפתחותו, ופעולות שבלעדיהן ייגרם פחת משמעותי ביבולים – מותרות במידת ההכרח בלבד.
- ט. שיווק התוצרת הוא כרגיל, כבכל שנה.

מכירת הקרקע בפועל

- י. יש לפנות לרבנות הראשית לישראל לשם חתימה על טופס הרשאה, המייפה את כוחם של הרבנים הראשיים לישראל למכור את האדמה לגוי.¹²
- יא. לכתחילה יש לחתום על ההרשאה למכירה עד י"ד באב לפני השמיטה.¹³
- יב. במקרה שמכירת הקרקע נעשתה רק לאחר ראש השנה של השמיטה, מה שגדל לפני מכירת הקרקע קדוש בקדושת שביעית, כל מין לפי הזמן שהוא מתקדש בו.
- יג. חקלאי שחוכר אדמה השייכת לקק"ל או לרשות מקרקעי ישראל (המנהל) – צריך לחתום גם הוא בעצמו על ההרשאה, מלבד החתימה של הממונים על אדמת הלאום.¹⁴
- יד. חקלאי שחוכר חלקה מחקלאי אחר, הן החקלאי הרשום בקק"ל או לרשות מקרקעי ישראל (המנהל) כחוכר הקרקע והן החקלאי שמעבד בפועל את הקרקע – צריכים לעשות את מכירת הקרקע.
- טו. החתימה על מכירת שטחי קיבוצים ומושבים שיתופיים צריכה להיעשות על ידי מורשי החתימה של האגודה השיתופית או הקיבוץ.
- טז. יש לוודא כי מספר הגוש/חלקה מדויק.

היתר המכירה ביהודה ושומרון

יז. ביהודה ושומרון ישנם שלושה מצבים שונים של בעלות על הקרקע:

1. אדמות מדינה.
2. אדמות סקר; אדמות שהבעלות עדיין לא הוגדרה עליהן, אך המדינה תובעת עליהן בעלות.
3. אדמות פרטיות (הן של יהודים והן של ערבים).
- יח. הריבון מבחינת חוקי המדינה הוא אלוף הפיקוד, בסמכותו להפקיע קרקעות.
- יט. המנהל האזרחי הוא יחידת סמך בתוך פיקוד המרכז, ביחידה זו קיים אגף הממונה על הרכוש הממשלתי והנטוש ביהודה ושומרון, יחידה זו כפופה מקצועית לרשות מקרקעי

1 "שבת הארץ" (פ"ח ה"ח אות ה" הע' 23-21).

2 ר"א ספקטור מקובנא (מובא ב"ניצני ארץ", ו, עמ' 16); הרב קוק זצ"ל, "משפט כהן" (סי' עא סעי' ג).

3 "בצאת השנה" (עמ' נג סעי' ג ועמ' סז).

4 הגרש"ז איערבך, "מעדני ארץ" (סי' ב); "התורה והמדינה" ח"ד (עמ' קסא ואילך).

5 "ספר השמיטה" (עמ' צד פרק ז סעי' ג, עמ' קב פרק ט, עמ' קכה סעי' ב).

6 הגר"ש גורן, "מאורות" 1 (עמ' 8-14).

7 "בצאת השנה" (עמ' ל סעי' ב; עמ' סב, ד"ה חוץ).

8 "בצאת השנה" (עמ' ל סעי' ב והע' 2).

9 "בצאת השנה" (עמ' לא סעי' ב).

10 "אגרות ראי"ה" ח"א (סי' שד, ח"ד סי' א"רה); "אגרות חמדה" (עמ' 140); "בצאת השנה" (עמ' כט הע' 1).

11 עפ"י "בצאת השנה" (עמ' כח סעי' ב, עמ' לב סעי' יד, טו).

12 בדיעבד, עי' מה שכתבו הרב קוק זצ"ל, "משפט כהן" (סי' ג, ס' פח בסופו); "אגרות הראי"ה" ח"א (סי' ריא); "אגרות חמדה" (עמ' 121, 127-128), והגרש"ז איערבך, מעדני ארץ" (סי' א אות יט).

13 "בצאת השנה" (עמ' פז סעי' א).

14 עפ"י "משפט כהן" (סי' עא).

פרק י

מערכת השיקולים בבחירת המתווה ההלכתי; אוצר בית דין, היתר מכירה, או השבתה.

א. המטרה המרכזית שיש לשקול אותה בבואנו להחליט לאיזה כיוון הלכתי יש לבצע קוט בשמיטה היא כיצד המשק הפרטי יוכל מחד גיסא לשמור שמיטה באופן המלא והטוב ביותר, ומאידך גיסא יוכל להמשיך ולהתנהל מבחינה כספית באופן תקין.

ב. באופן הציבורי יש גם כן לשקול, כיצד אספקת התוצרת החקלאית לכלל האוכלוסיה תוכל להמשיך להתבצע באופן סדיר, וכן מהן ההשלכות על ענפי המשק הנוספים, מפעלי עיבוד מזון וכדומה.

אוצר בית דין

ג. אוצר בית דין הוא פתרון שיש לו יתרונות וחסרונות, מאידך גיסא העיקרון כי ישנה יכולת ביד הציבור לדאוג לכך שלצרכנים תהיה אספקת תוצרת חקלאית תקינה במהלך השמיטה, הובאה כבר בתוספתא, וכן באופן זה ישנה התמודדות מעשית עם שמירת קדושתה של הארץ. אך מאידך גיסא, על מנת לחלק פרי, שהצרכנים יהיו מוכנים לקלוט אותו יש לעשות פעולות רבות עבור הפירות, פעולות שלעיתים יש קושי רב להתירן.

היתר המכירה

ד. היתר המכירה הוא היתר שיש לו יסודות הלכתיים ברורים ויציבים, והסומך על היתר זה יש לו על מי לסמוך.

ה. עם זאת, יתרונו הגדול הוא גם חסרונו, כשאדם מוכר את הקרקע משמעות הדבר היא שמצוות השמיטה לא מתקיימת בשדהו, על כל ההשלכות בכך; הפקעת המצווה, אין קדושה בפירות וכיוצא בזה.¹

³¹ וכן, ישנם החולקים על היתר זה ראה קטיף שביעית פרק כד, אולם כבר מקובל על ידי הרבנים הראשיים לדורותיהם לסמוך על היתר זה במקום הצורך.

1 וכן, ישנם החולקים על היתר זה ראה קטיף שביעית פרק כד, אולם כבר מקובל על ידי הרבנים הראשיים לדורותיהם לסמוך על היתר זה במקום הצורך.

ישראל, ומנהלית למנהל האזרחי.¹⁵

כ. על מנת למכור את הקרקע ב"היתר מכירה", מלבד מכירת הקרקע של המחזיק בקרקע, יש לבצע מכירה של הממונה על הרכוש הממשלתי והנטוש, מכירה זו צריכה להיות הן ביחס לאדמות מדינה, אדמות סקר ואדמות בהן הבעלות לא ברורה.

כא. באדמות פרטיות בבעלות יהודית, די במכירה של המחזיק בקרקע.

דרך נוספת

כב. ישנה דרך אחרת של מכירה לגוי, והיא: למכור לגוי רק את הצמחים על מנת לעוקרם, עם הקרקע בשיעור יניקה. בדרך זו מותר לייצא את הפירות לחו"ל כבכל השנים.

כג. יש מקום ללכת לפי שיטה זו אם נוהגים כדלהלן:¹⁶

1. כל המלאכות אסורות, כמו בקרקע שלא נמכרה.
2. הקטיפ מותר רק על ידי גוי.

15 תודתי נתונה ליהודה אליהו מתנועת "רגבים" על מידע זה.

16 הנהגת הגר"ה הלוי (ספר "הוראת שעה"), עיי' פסקי הגר"ה הלוי, "בצאת השנה" (עמ' עז-עט); מאמר הגר"ח ז"ל גרוסברג, "בצאת השנה" (עמ' פ); "תחומין" יג (עמ' 49-52).

1. אפשרות נוספת שעומדת בפני החקלאי היא השבתת המשק באופן מלא או חלקי, על החקלאי לבחון עד כמה ניתן לעמוד בהשבתה זו מבחינה כלכלית (הכנסה סדירה, תשלום משכורות לעובדים, החזר הון וכו').
2. בגידולי שדה חד שנתיים ניתן להשבית את הגידולים באופן מלא, לפעולות המותרות והאסורות בקרקע על מנת לשמור אותה מנזק ראה בפרק שמירת אדמות מוברות.
3. במטעים ופרדסים יש להמשיך ולטפל בהם על מנת שלא יגרם להם נזק ארוך טווח, לצורך כך מותר לעשות את הפעולות הנדרשות לקיומו של העץ כגון השקיה, וגזום מינמאליים.

שיקולים מעשיים

- ט. המשמעות המעשית להגדרות אלו היא שנעדיף בתחילה לפעול באופן שמצוות השמיטה מתקיימת, ורק במקרים בהם הדבר יגרום הפסדים כלכליים כבדים, או היתרים הלכתיים דחוקים ביותר, נעדיף את היתר המכירה.
- י. על כל חקלאי להתייעץ עם הרב המקומי ולברר אם אכן מותר לו להשתמש בהיתר המכירה, ובאלו מגבלות.² במידת הצורך אפשר לפנות לוועדת השמיטה שליד הרבנות הראשית.
- יא. אין להשתמש בהיתר המכירה במקרים הבאים:
 1. גינות נוי.
 2. גידולים שכדאיתם הכלכלית מוטלת בספק (יש לבחון בכל שמיטה מהם גידולים אלו).
 3. גידולים שיש אפשרות מעשית לשמור בהם את השמיטה במלואה בלא צורך בעשיית מלאכות אסורות, כגון מיני הדרים, שהשוק העיקרי שלהם הוא מקומי, בכפוף ליכולת שיווק הפרי, כדלקמן.
 4. גידולים שניתן להקדים את הפעולות שעושים עבורם לשנה השישית, או לדחותן לשנה השמינית:³
- י2. היתכנות שיווק הפרי: יש לבחון היטב האם ניתן לחלק את הפרי במסגרת אוצר בית דין, או שמא יש הכרח להפנותו לשוק הרגיל. בענפים בהם ניתן לחלק את הפרי במסגרת אוצר בית הדין, אין צורך בהיתר מכירה, אולם במקרים בהם הפרי ימכר לשוק הרגיל, יש למכור את השטח בהיתר מכירה, ולא לסחור בפירות שקדושים בקדושת שביעית.

2 עפ"י "מעדני ארץ" (סי' יב ס"ק יד).

3 "בצאת השנה" (עמ' לח סעי' ב, עמ' פז סי' ב סעי' א).

- יד. גידולים שדורשים עשיית פעולות רבות בעץ או בפרי על מנת לייצר פרי ראוי לשיווק כגון יצירת יין איכות, מומלץ למכור את השטח בהיתר מכירה, ניתן למכור יין איכות דרך אוצר בי"ד במחיר העלויות בלבד.⁴
- טו. גידולים שהשוק העיקרי שלהם הוא ייצוא, עדיף להשתמש בהם בהיתר מכירה, מאשר באוצר בית דין.⁵
- טז. במקרים של הסכמי שיווק ארוכי טווח עם קניינים שונים בעולם, מותר לסמוך על היתר המכירה, על מנת לשמור על הסכמים אלו.⁶
- יז. בגידולים שיש צורך לזריעת ושתילת צמחים חדשים בשמיטה על מנת ליצור רצף שיווקי (מיני פרחים מסוימים, ירקות קצרי טווח) יש למכור את השטח בהיתר מכירה.

4 זאת משום שקשה מאוד להגדיר את כל המלאכות כ"אוקמי אילנא", גם לדעת החזו"א, בעוד שהצורך במלאכות מסוימות הוא רק כדי להשיג רווח יותר גבוה מהתוצרת.

5 במקרה זה ישנן בעיות הלכתיות מורכבות ביצוא פירות הקדושים בקדושת שביעית, יצוא לצורך גויים, סחורה בפירות שביעית, חוסר מודעות של הקניין על השמירה על קדושת הפירות, הביעור לא מתבצע בארץ, ועוד, לכן העדיפות היא היתר המכירה.

6 אגרות הראי"ה (סי' קפט).

פרק יא

היבול לאחר מכירת הקרקע

יסודות ההלכה

- א. היבול שגדל בקרקע שנמכרה לגוי - אין בו קדושת שביעית,¹ לכן אין בו חובת הפקר, איסור סחורה, איסור הפסד, ייצוא לחו"ל ומצוות ביעור.
- ב. ירקות שנזרעו בקרקע שנמכרה² - אין בהם איסור ספיחין.³
- ג. יש הסוברים שיש קדושת שביעית בפירות שנמכרו בהיתר מכירה, ראה "קטיף שביעית עמ' 136 הע' 6.

קטיף ושיווק

- ד. איסוף היבול - מן הראוי שיעשה על ידי גוי,⁴ ואם אין אפשרות לכך, מותר לאסוף את היבול על ידי ישראל.
- ה. הייצוא לחו"ל מותר לאחר מכירת הקרקע.⁵
- ו. השיווק מותר בדרך הרגילה,⁶ ויש להחתימו בחותמת "כשר לשומרי שביעית עפ"י היתר המכירה".⁷ ראוי שלא לדקדק במשקל התוצרת כשאר השנים.

המצוות התלויות בארץ לאחר מכירת הקרקע

- ז. מהיבול שגדל בקרקע שנמכרה לגוי וגמר המלאכה שלו נעשה על ידי פועלים

יהודים - יש להפריש תרומות ומעשרות בלא ברכה.⁸ ויש להפריש הן מעשר עני והן מעשר שני.⁹ בכל מקרה, אין חובת נתינה ללוי ולעני.¹⁰

ח. מכירת הקרקעות היא למשך שנתיים, אך הרבנות קונה את האדמות במהלך חודש תשרי שלאחר השמיטה. מכל תוצרת חקלאית שמגיעה ל"עונת המעשרות" לפני הקנייה מחדש - יש להפריש תרומות ומעשרות בלא ברכה,¹¹ ואין חובה לתת את המעשר הראשון ללוי. גידולים שמפרישים מהם תרומות ומעשרות בכל השנים בברכה, יש לברר את המועד המדויק של קניית קרקעותיהם מחדש, כדי לדעת ממת' לברך על ההפרשה.

ט. פדיון נטע רבעי באדמות שנמכרו לגוי ייעשה בלא ברכה.¹²

8 עפ"י ב"י (י"ד סי' שלא בתחילתו, ד"ה ואין בה); רמ"א (סעי' יט). ועי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ט אות ד).

9 "כפתור ופרח" (פרק מז); ב"י (י"ד סי' שלא, ד"ה ואין בה); רמ"א (סעי' יט); "פאת השלחן" (סי' כג סעי' יב).

10 "כרם ציון" (פרק יט סעי' א, ה); "תורת השמיטה" (סי' י סעי' ג). בפירות שנקנו מן הגוי אין חובת נתינה: רמב"ם (תרומות פ"א הי"א).

11 מכיוון שמדובר בקרקע של גוי, וגמר המלאכה התבצע על ידי יהודי.

12 "בצאת השנה" (עמ' נד סעי' י, ועי' עמ' נה סעי' יב).

1 "שבת הארץ" (פ"ח ה"ח אות ה, ועי' פ"ד הכ"ט אות ב/2, ו); "בצאת השנה" (עמ' מה, נו).

2 ראה "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ט אות ב/1).

3 "חוות בנימין" (סי' ט אות יב); "ילקוט יוסף" (שמיטה, תשמ"ז, עמ' לד).

4 הרב קוק זצ"ל, "שבת הארץ" (פ"ח ה"ח אות ה).

5 האדר"ת (מובא ב"בשמן רענן" ח"ב; "שבח הארץ" עמ' רח סי' לב); "משפט כהן" (סי' פז); "בצאת השנה" (עמ' נו סעי' א). ועי' "אגרות ראי"ה" ח"א (סי' קצו, סי' שי, שיח).

6 ראה לעיל פרק ח, ועי' מש"כ הרב קוק זצ"ל ("משפט כהן" סי' עו, פז); "בצאת השנה" (עמ' נג סעי' ג, עמ' נו סי' ב סעי' ב-ד).

7 שו"ת "יחווה דעת" ח"ד (סי' נג).

ההנחיות שמובאות להלן מיועדות גם למי שמעבד את המטע בתור שליח "אוצר בית דין" וגם למי שמוכר את הקרקע בהיתר מכירה. בכל פרק נכתבו תחילה ההנחיות לשליחי "אוצר בית דין" ואחר כך ההנחיות למוכרי קרקע בהיתר מכירה, וכן מצוין בכל פרק למי ההנחיות מיועדות. כדי להקל על הקורא סימנו את ההנחיות להיתר מכירה בצבע ירוק.

פרק יב

הכנת המטע בשישית

הנחיות פרק זה מיועדות לכל החקלאים

א. ההצלחה בשמירת השמיטה במטע תלויה במידה רבה בנאותות ההכנה בשנה השישית. לכן, יש לבצע בהקדם את כל הפעולות שאפשר לעשותן מראש, כדי שלא יהיה צורך לעשותן בשנת השמיטה.

ב. להכנה נכונה לשמיטה יש השלכות להצלחת הגידול גם לאחר השמיטה.

ג. לכתחילה יש לחתום על טפסי הצטרפות ל"אוצר בית דין" לפני תחילת ביצוע עבודות ההכנה לשמיטה, מפני שאפשר לקבל החזר על הוצאות ההכנה, אם נחתם חוזה בין "אוצר בית דין" ובין החקלאי לפני ביצוע הפעולות.¹

נטיעה והרכבה

ד. יש לתכנן ולבצע את עבודות ההכנה לקראת הנטיעה או ההרכבה בשנה השישית בזמן שבו יתאפשר לטעת או להרכיב את העצים לפני השמיטה. לכן, יש לנקות את השטח מן הגידול הקודם, להכין את גודדיות הנטיעה ולפרוס את מערכת ההשקיה לפני השמיטה. ואם מדובר בהרכבה – יש גם להסיר ולסלק את נוף המטע הקודם ולהכין חומר ריבוי בכמות מספקת כמה חודשים לפני מועד ההרכבה.

ה. יש כמה זמנים שעד בואם מותר לטעת או להרכיב עצים לפי הצורך. זמנים אלו מיועדים לשלוחי "אוצר בית דין"; לזמני הנטיעה למי שמוכר שטח בהיתר מכירה, ראה להלן סעיף כב.

זמן הסיום	סוג העץ	סוג העץ	סוג העץ	סוג העץ	סוג העץ
ט"ו באב	עצי פרי גלויי שורש.	עצי פרי שיש חשש שהגוש יתפורר במהלך נטיעתם.	הרכבת עצי פרי על כנות סרק.*	* להגדרת כנה בתור נושאת פרי, עי' "התורה והארץ" (ח"א עמ' 118 ואילך). כנות כגון כנות לימון גס או אפרסק בלדי הן כנות נושאות פרי. כנות שאינן נותנות פרי הן כנות סרק, כגון כנות גפן זכריות; בכנות אלו אין איסור ערלה. יש לציין שהרכבת רוכב נושא פרי על כנת סרק מותרת רק אם שניהם מאותו מין; ראה ירושלמי (כלאים פ"א ה"ד; שם ה"ז); שו"ע (יו"ד סי רצה סעי' ג). ** קוטר החור צריך להיות 2 ס"מ לכל הפחות, כפי שמקובל בשתילים בעלי "חור רבנות".	
כ"ט באב	עצי פרי בגוש.				
ט"ו באלול	עצי סרק גלויי שורש – לכתחילה.	הרכבת עצי פרי על כנות פרי – לכתחילה.			
ערב ראש השנה	העתקת עץ פרי עם גוש שמספיק לשבועיים.	שתיל עץ פרי שמצוי בגוש, ויש בכלי נקב* שנעשה לפני כ"ט באב, ומניחים אותו על האדמה.	עצי סרק בגוש.	עצי סרק גלויי שורש – בדיעבד.	הרכבת עצי פרי, כשגובה ההכנה מעל 10 ס"מ – בדיעבד.

- מי שנטע בזמן האסור במזיד - צריך לעקור את העץ.² אך אם ניטע עץ פרי בזמן המותר, ולאחר הנטיעה ניכרו בעץ סימני כמישה שמעידים על התפוררות הגוש במהלך הנטיעה - אין לעקור אותו, מפני שניטע בהיתר,³ ויש למנות לו שנות ערלה מן השמיטה.
- אין הבדל בין שתילה באדמה לשתילה במיכל בשטח פתוח, כגון שתילת פטל, אוסנה או אדמונית. ההנחיות נכונות גם לשתילה במיכל, בין אם מדובר במיכל נקוב ובין אם המיכל מונח על יריעה מנתקת.⁴
- בהרכבת צד מותר לגזום את הכנה בערב השמיטה מעל 10 ס"מ, להרכיב לפי הגובה הרצוי, ולאחר ראש השנה ולאחר שהרוכב נקלט ועבר את גובה הכנה - לגזום את

2 עפ"י רמב"ם (פ"א ה"ב, פ"ג ה"א).
3 עי' התורה והארץ (ח"א עמ' 240).
4 לגבי שתילה במיכל שאינו נקוב בחממה ראה פרק כז.

הכנה מעל ההרכבה.

- לאחר ההרכבה יש לבצע בשנה השישית את כל הפעולות שדרושות לשמירה על ההרכבה, כגון: סיווד הגזע, כיסוי ההרכבה בשקית, כיסוי ההרכבה לפי הצורך ושמירת ההרכבה משבירה.⁵
- אם לא הספיקו להרכיב את המטע לפני השמיטה, יש לבצע בשנה השישית את כל פעולות השמירה על גדם העץ, ומותר להמשיך לשמור על הגדם גם בשמיטה לפי הצורך.

הדליה

יא. במינים שדרוש להדלות אותם, כגון אתרוג ורימון, ואפשר להכין את מערכת ההדליה גם לפני היווצרות הפירות, יש לבצע הדליה מסודרת לפני השמיטה. במינים שבהם ההדליה מתבצעת רק לאחר שהענף נושא פרי, יש להתקין את מערכת ההדליה הבסיסית - כגון עמוד מרכזי באפרסמון - מראש לצורך השמיטה, כדי לבצע רק את מינימום הפעולות שנדרשות בשמיטה.

גיזום

- יש להשתדל ולהקדים את הגיזום לקיץ ולסתיו של ערב השמיטה.
- עצים שיש להם חשש למחלה, כגון חירכון באגסים ומלסקו בהדרים, יש לגזום היטב לפני השמיטה. אם הגיזום אפשרי רק לאחר תחילת תרדמת העץ, מותר לגזום את הענפים הנגועים גם בשמיטה.
- נצרים וסורים: יש לגזום באופן יסודי את כל הנצרים והסורים שאין מעוניינים בקיומם. נצרים שמעוניינים לקיימם לצורך החלפת גזע וכדומה, יש לסמן באמצעות צבע או סרט סימון.⁶
- גיזום שנועד לעיצוב העץ, כגון גיזום עצים נשירים, יש לבצע בשנה השישית.
- אין לגזום עצי זית בשמיטה. לכן, יש לגזום את עצי הזית לאחר המסיק בשישית באופן שימנע צורך בגיזום נוסף בשמיטה.
- יש לגזום בשנה השישית את כל הגיזומים שמטרתם החדרת אור לעץ, כגון: גיזום שדרה, נוף עליון וחלונות, או הרמת "שמלת העץ", שנועדה למנוע ריקבון.

פעולות שונות

- יש לדשן לפני השמיטה בכמות המרבית שמתאימה לסוג האדמה, לגידול ולממשק ההשקיה, על פי בדיקות קרקע ועלים, כדי להימנע ככל האפשר מדישון בשמיטה.

5 מדובר בפעולות שנועדו ל"אוקמי אילנא".
6 יש לתת את הדעת על קיום נצרי רימון, מכיוון שהם יוצרים בעיות רבות במניית שנות ערלה, ובשמיטה יש בעיה לגזום אותם. לכן, מומלץ מאוד להקפיד לגזום אותם לפני השמיטה.

פרק יג

הטיפול השוטף במטעים השונים בשמיטה

פרק זה עוסק בפעולות שנעשות בעצים עצמם בשנת השמיטה. בנוגע לטיפולים בעשבייה, ופעולות שנעשות בתחום הגנת הצומח, ראה פרק יד, בנוגע לפעולות גיזום, ראה פרק טו, בנוגע לטיפולים שנעשים בפירות או בעבורם, ראה פרק טז, בנוגע לדילול הפירות, ראה פרק יז.

הנחיות לשליחי "אוצר בית דין" יסודות ההלכה

- א. מלאכות שאיסורן מדרבנן, וכפי שיבואר להלן, מותרות אם הן דרושות לקיום העץ גם בשמיטה וגם לאחריה.¹
- ב. פעולות שאינן מיועדות לשמירת הקיים אלא לצורך הגדלת היבול בשנים הבאות ולא בשנת השמיטה - אסורות.

השקיה

- ג. ההשקיה מותרת. אם אפשר, יש להגדיל את מרווחי ההשקיה ולהשקות בכמות מים גדולה יותר בכל השקיה.² במטעים מומלץ במידת האפשר להשתמש בפעולות אגרוטכניות - כגון חיפוי בקש או בשבבי עצים - כדי להקטין את כמות התאדות המים, ורצוי לבצען לפני השמיטה.
- ד. השקיה לצורך מניעת המלחה, וכפי ששייך במקומות שמשתמשים בהם במי קולחים מטופלים, מותרת בכמות הרגילה כבכל שנה.³
- ה. מותר לנקות את צינורות ההשקיה בסיום העונה על ידי חומצה או כלור לפי הצורך.⁴

1 ראה לעיל פרק ג סעיף ג.

2 רמב"ם (פ"א ה"ח; שם ה"י); בצאת השנה (עמ' מז סי' ב); שבת הארץ (פ"א ה"ח אות ב). לעניין השקיה המיועדת להגברת הצימוח, עי' שבת הארץ (פ"א ה"ח אות ג); שמירת שבת כהלכתה (ח"ב סי' ס"ז ס"ק סג).

3 השקיה זו נצרכת אם יש הצטברות סביב שורשי הצמח של מלחים שעלולים להזיק לו נזק ניכר. במקרה כזה יש להשקות את הצמח כדי לדחוק את המלחים שהצטברו סביב העץ, ומותר לעשות זאת מדין "אוקמי אילנא".

4 בניקיון זה אין פעולה בקרקע או באילן.

מומלץ להשתמש בדשנים איטיי תמס, או קומפוסט.

יט. במטעים שבהם מקובל לקלטר או לדסק את השטח לצורך אזורור או השמדת עשבייה, יש לבצע פעולות אלו באופן יסודי בערב השמיטה, כדי שלא יהיה צורך בקלטור נוסף בשמיטה.

כ. בערב השמיטה יש לטפל בעשבייה טיפול יסודי, כדי לצמצם את הצורך בטיפול זה בשמיטה. אפשר לרסס ריסוסים מונעי נביטה בסתיו - כגון: "גול", "רונסטאר", "יגואר" וכדומה - ולהפעילם בהשקיה או בירידת הגשמים. יש לטפל ביסודיות בעשבייה רב-שנתית קשה, כגון יבלית, אספרגוס וכדומה.

כא. הנחת קווי מים חדשים: אם רוצים לפרוס קווי מים חדשים בשטח שמיועד לזריעה או לנטיעה, יש לסיים לפרוס אותם לפני השמיטה, כדי שהאדמה תכוסה לפני השמיטה.⁷

כב. יש לבצע את הפעולות הכרוכות בכיפוף ענפים לפני השמיטה.

הדסים

כג. אין לשרוף הדסים או לגזום אותם בשמיטה,⁸ אולם בקטיף שנעשה לצורך החג מותר לקטוף את ההדסים נמוך ככל האפשר גם בשמיטה עצמה.⁹

הנחיות להיתר מכירה

- כד. בשנה הששית ניתן לטעת ולהרכיב עד ערב ראש השנה.¹⁰ אך רצוי להקדים את הנטיעה עד לט"ו באב כך שמנין שנות הערלה יתחיל לפני ראש השנה.¹¹
- כה. חיגור וכיפוף ענפים, יש לבצע לפני ראש השנה. במידת ההכרח מותר לעשות פעולות אלו גם בשמיטה עצמה, כשמומלץ לעשות זאת על ידי גוי, אם הדבר לא מתאפשר על ידיו, אפשר גם על ידי יהודי.
- כו. הדליה, קשירה ותמיכה - מותרות במידת ההכרח. בדרך כלל, ניתן להקדים ולבצע פעולות אלו לפני ראש השנה.

7 מפני שבשמיטה אין לעשות פעולות שמטרתן הכנה לזריעה.

8 מטרת הגיזום והשכפה היא הוספת צימוח, כדי שההדסים יגדלו בצורה מיטבית, ופעולה כזו נאסרה בשמיטה; ראה לעיל פרק א סעיף יג, שבת הארץ (פ"א ה"ו אות א).

9 מכיוון שמטרת קטיף זה היא קיטוף הדסים למצווה, מותר לבצע את הקטיף נמוך יותר מן האופן שמבצעים אותו בכל שנה. מברור שערכנו עם כמה חקלאים עלה שדי בקטיף כזה כדי לקבל תוצאות סבירות לאחר השמיטה.

10 בצאת השנה (עמ' כח סעי' א והע' 3, עמ' פז סי' א).

11 לאחר מכירת הקרקע אין לאסור משום מראית העין: עי' כרם ציון (פרק ח סעי' ג; פרק יט, גידולי ציון ס"ק). אך רצוי להימנע מבעיות של ערלה, לפרטי ההלכה ראה לעיל פרק יב סעיף ה.

- ו. הדליה לצורך הקלה על מעבר כלים חקלאיים ועל הגישה לעצים - מותרת, אך יש לעשותה בצורה שונה מהדליה המיועדת לתועלת העץ.
- ז. מותר לתקן את ההדליה, כדי למנוע נזק לעץ.
- ח. הדליה שמיועדת להגברת הצימוח או לקבלת פירות איכותיים יותר - אסורה.⁵
- ט. אין לבצע התקנות חדשות של מערכות ההדליה לצורך השנה השמינית.
- י. קשירה ותמיכה של ענפים כדי למנוע את שבירתם עקב גידול פירות רבים וכדומה - כגון הדליית סמוכות באפרסמון - מותרות.⁶
- יא. מותר להתיר חגורות שעלולות "לחנוק" את העץ.⁷
- יב. קשירת ענפים - כגון קשירת ענפי עץ תפוח בתור תחליף לגיזמו - לשם יצירת פריצות להצמחת ענפי פרי לשנים הבאות - אסורה, אלא אם כן ייגרם לעץ נזק בלתי הפיך ללא קשירה זו.⁸

דישון

- יג. במטעים שבהם הדישון מתבצע על ידי מחשב יש לתכנת את המחשב בערב השמיטה לספק כמויות דשן גדולות יחסית. בשמיטה עצמה מותר להפחית את הכמויות לפי תנאי מזג האוויר וצורכי העצים.⁹
- יד. באביב השמיטה מותר לדשן בכמות המינימלית שדרושה לשמירת העצים על פי בדיקות קרקע ועלים, ועל פי הניסיון במשק.¹⁰ עדיף לדשן מנות גדולות לעתים רחוקות מלדשן מנות קטנות לעתים קרובות,¹¹ ועדיף לדשן במערכת ההשקיה.
- טו. אין לדשן לאחר הקטיפה לצורך גידולי השנה השמינית.
- לגבי דישון לצורך הפירות ראה להלן טז, ה1.

פעולות נוספות

- טז. דילול עצים בשמיטה - אסור,¹² ויש לבצעו לפני השמיטה או לאחריה.

- יז. הלבנת גזעים כדי למנוע מכות שמש - מותרת.¹³
- יח. מותר לכסות את המטעים ברשתות שונות.¹⁴
- יט. מותר לרסס זיתים כדי להחליש את העוקץ ולהקל על המסיק.

הנחיות להיתר מכירה

- כ. אין לטעת עצים בשמיטה. איסור זה כולל נטיעת עצי מילואים, עצי סרק, עצים חשופי שורש ועצים שנמצאים בגוש.¹⁵
- כא. יש להימנע מביצוע הרכבות בשמיטה, אך אם יש הכרח להרכיב בשמיטה - כגון הרכבות מילואים דחופות - מותר להרכיב על ידי גוי.¹⁶
- כב. תיקון ההרכבה ושמירה עליה, כגון: הסרת זיזים וסורים, מריחה במשחה, כיסוי, הלבנה וכדו" - מותרים.¹⁷
- כג. השקיה וטיפול נגד מזיקים ומחלות שפוגעים בעצים או בפירות - מותרים כרגיל.¹⁸
- כד. הדישון מותר לפי המידה שדרושה לקיום העצים ולמניעת פחיתת היבול.
- כה. מותר לכסות את המטע ברשת.

13 הלבנת הגזעים היא פעולה שמטרתה לדאוג לגידולו התקין של העץ.

14 מכיוון שהצורך בכיסוי הוא למנוע נחיתת מזיקים ולמנוע אידי מן הקרקע, הוא נחשב גם פעולת "לאוקמי" וגם פעולת "לאברוי", ואפשר להתירן לדעת הרב קוק זצ"ל; ראה שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כז/2).

15 משפט כהן (סי' עא סעי' ה; סי' עב); בצאת השנה (עמ' לא סעי' ו; עמ' לח סעי' ב); אגרות הראיה (ח"ב סי' ת), מלאכה זו אינה צורך השמיטה כלל, ואין מקום להתירה.

16 משפט כהן (סי' עג), ועי' שם שהביא מנהג מהדרין לבצע את ההרכבה תחת החופה; בצאת השנה (עמ' כח סעי' א והע' 4; עמ' לא סעי' ו-ז; עמ' לח סעי' ב; עמ' פז סי' ב סעי' ה).

17 בצאת השנה (עמ' לא סעי' ו, עמ' לח סעי' ב). ועי' פסקי הגר"ה הלוי (בצאת השנה עמ' עח שאלה ג).

18 בצאת השנה (עמ' לא סעי' ד).

5 פאת השלחן (סי' כ סעי' ה; שם ס"ק יד, טז); שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יג, יז, יט, כ; פ"ג ה"ט אות ב).

6 שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יג, יז; שם הכ"ב אות ג). והגר"ב צ"ע עוזיאל (התורה והמדינה ג עמ' צא) אוסר.

7 עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יט-כ).

8 עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יא).

9 לעניין שביית הארץ במלאכות דרבנן, עי' מעדני ארץ (סי' יג ס"ק טו); שו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' כ).

10 לעניין היתר דישון במקום ההכרח, עי' בצאת השנה (עמ' כח סי' ב; עמ' לב סעי' יד), על פי הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ, פ"א ה"ה אות י') והחזו"א (סי' כא ס"ק יז); ועי' תשובות וכתבים (לגריא"ה הרצוג, זרעים סי' עא).

11 עי' חזו"א (סי' כא ס"ק יז ד"ה ולכן).

12 רמב"ם (פ"א ה"ח). ועי' שבת הארץ (שם אות ג).

פרק יד

הגנה על העצים בשמיטה (הגנת הצומח)

הנחיות לשליחי "אוצר בית דין"

עקרונות הטיפול

- א. כאמור לעיל, פרק א סעיף ד, מלאכות שאיסורן מדרבנן מותרות כשהן דרושות לקיום העץ לשנים הבאות.
- ב. יש עדיפות לעשיית פעולות מניעה מעשיית פעולות לטיפול בנזק קיים, וכן יש עדיפות לעשיית פעולות שאינן נעשות בגוף העץ או הקרקע.¹
- ג. לפני ביצוע הטיפול יש לבחון מהי מידת נחיצותו מבחינת גרימת נזק כלכלי בעתיד. יש להתייעץ עם בית הדין כדי לבחון את נחיצות הטיפול ואופן עשייתו.²
- ד. יש לבצע באופן סדיר את כל הביקורים והסיורים במטע כדי לעמוד על מצב המטע ולזהות זיהוי מוקדם של מחלות ופגעים צפויים.

טיפול בעשבייה

- ה. טיפול בעשבייה שיש חשש שאם לא יטפלו בה ייגרם נזק בלתי הפיך לעצים (בדרך כלל במטעים צעירים) - מותר על פי סדר עדיפויות זה:³
1. פעולות מניעה,⁴ כגון: חיפוי קרקע באמצעות פלריג או שבבי עץ סמוך לעצים, או ריסוס במונעי נביטה (כגון "גול", "רונסטאר" וכדומה).
2. ריסוס קוטלי עשבים,⁵ כגון: "דוקטלון", "ראונדאפ" וכדומה. מומלץ לרסס בריסוס אחד קוטלי עשבים ומונעי נביטה. יש לתכנן את ממשק ההדברה ולהשתמש בתכשירים "ארוכי טווח" שאינם מתפרקים מהר, כדי למנוע צורך בטיפול נוסף, לפי

1 ראה לעיל פרק ג סעיף א.

2 מומלץ גם לבחון את נוהלי משרד החקלאות בנוגע לשאריות חומרי ההדברה לפני שיווק הפירות. בית דין צריך לשקלל את הנהלים האלה בהחלטתו על הטיפול המתאים.

3 פעולה זו נחשבת "אוקמי אילנא", והיא מותרת.

4 מכיוון שמלאכות אלו אינן נעשות בגוף הקרקע ומטרתן היא מניעת נזק בלבד, ניתן להקל בהן.

5 פעולה זו קרובה להיחשב "גרמא", מפני שהשפעתה על העשבייה ניכרת רק לאחר כמה ימים; עי' שבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ו).

הצרכים בשטח וזמן הקטיף המיועד.

3. כיסוח במכסחת או בחרמש מוטורי.⁶
4. עידור ידני במעדר בסמוך לעצים.⁷
5. שימוש בדיסק מותר רק אם הוא מבצע "גירוד" קל וחודר מעט מאוד לקרקע, בפעולה זו הדיסק צריך להיות כמעט סגור והסכינים כמעט מקבילים.⁸ פעולה זו יעילה יותר באדמות בינוניות וכבדות ובעשבייה קשיחה, אבל אין לעשותה באדמות קלות.⁹
6. קלטור במכסחות ("רגלי אווז") שחודרות עד כ-5 ס"מ בתוך הקרקע וללא מטרת פליחה, אסור באדמות כבדות, מכיוון שמטרת הקלטור בהן היא גם אזורור הקרקע (קלטור ב"סיכות").
7. עקירה ידנית או טיפול כימי במטפסים כגון אספרגוס וחסן מותרים.
8. מותר לעטוף את הגזעים בחומר חיפוי להגנה מריסוסים, ומומלץ לעשות כן במטעים צעירים לפני הריסוס.
- ח. במטעים מבוגרים מותר לטפל בעשבייה מתחרה רק אם ללא טיפול זה יהיה צורך להוסיף דישון ומים במטע.
- ט. אם יש עשבייה גבוהה שמונעת את הגישה לפירות, מותר לכסח אותה במכסחת בגובה המרבי מעל פני הקרקע.
- י. בעשבים שגדלים בפרדס ובמטע אין קדושת שביעית.¹⁰

טיפול במזיקים ומחלות

- יא. הדברת מזיקים ומחלות שגורמים נזק ניכר גם לשנים הבאות, וודאי אם מטרתה למנוע נזק מִקְדִּי לצמח¹¹ - מותרת על פי סדר העדיפויות הזה:¹²
1. פעולות מניעה, כגון: כיסוי ברשתות, פתיונות, מלכודות, פיזור רעל, מלחמה ביולוגית כגון: שימוש בפרומון (כגון סס הנמר בנשירים), זבובי "ביו פליי" למלחמה בזבוב הים התיכון, ועוד.
2. ריסוס הניתן על הקרקע ונקלט בעץ דרך השורשים.¹³

6 פעולה זו היא אינה חודרת לקרקע בכלל. ויש אסורים פעולה זו גם אם היא לאוקמי: עי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות יד).

7 רמב"ם (פ"א ה"ז. ועי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ז אות ב-ג, פ"ג ה"ט אות א).

8 הוראת הגר"ש ישראלי זצ"ל. הוא נטה לומר שגם חדירה קלה לקרקע איננה בגדר חרישה.

9 באדמות קלות גם דיסק סגור פולח את הקרקע ומוגדר בתור חרישה.

10 עשבי הבר בכללותם אינם משמשים למאכל בהמה בפועל, ועי' חוקות הארץ (פ"ה ה"ח).

11 ראה לעיל פרק ג סעיפים ב-ד.

12 עי' שביעית להלכה ולמעשה (עמ' 35 סעי' יב והע' 21).

13 פאה"ש (ס' כ"ק יא) בדעת הרמב"ם שפעולה בגוף האילן אסורה. לכן עדיפה פעולה המגיעה לאילן באופן עקיף. אך אם נדרש לכך קלטור - עדיף לרסס על העץ עצמו.

כ. כיסוי שורשים שנתגלו - מותר לפי הצורך, ורק על ידי עידור סמוך לגזע או קלטור קל.²²

הנחיות להיתר מכירה

כא. סדר העדיפויות לטיפול בעשבייה שגורמת נזק לעצים או ליבול הוא על פי סדר העדיפויות בקרקע שלא נמכרה בהיתר מכירה; ראה לעיל סעיף ה.
כב. מותר לקלטור קלטור עמוק או דיסק פתוח על ידי גוי.²³
כג. קלטור שטחי למניעת יצירת סדקים באדמות כבדות או לסתימתם, כדי ששורשים לא ייקרעו או יתייבשו - מותר גם על ידי ישראל. מותר גם לקלטור כדי לכסות שורשים שנתגלו, אבל קלטור שטחי שמיועד גם לשיפור תכונות הקרקע, כגון אזורור או שיפור קליטת המים - יש לעשות על ידי גוי.
כד. תיחוח לאזורור הקרקע ולהשמדת עשבייה - יש לעשות ע"י גוי.²⁴

47

22 הליכות שדה (מס' 2 עמ' 2). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ה; שם ה"ז אות ד).

23 פעולות אלו נחשבות חרישה, וייתכן שהן אסורות מן התורה. לכן, לישראל אסור לעשותן גם לאחר מכירת הקרקע, וראה לעיל פרק ט סעיף ה. יש מקלים בשעת דחק גדולה לעשותן גם על ידי ישראל אם אין דרך אחרת; ראה בצאת השנה (עמ' לח סעי' ב והע' 7).

24 להגדרת תיחוח ראה קטיף שביעית עמ' 39 הע' 3.

3. ריסוס שמתפזר על הקרקע ונקלט בעץ דרך השורשים או העלים.¹⁴
3. ריסוס על העץ עצמו.¹⁵ מותר לרסס ריסוס עלווה לפי הכמות הרגילה והמקובלת בכל שנה.
- יב. מותר לבצע פעולות שמטרתן להרחיק בעלי חיים גדולים על פי סדר העדיפויות הזה:
 1. הנחת מלכודות ללכידת בעלי החיים.
 2. גידור השטח או גידור סביב כל עץ בפני עצמו.
 3. ריסוס שמרסס על העץ, כגון "תרחק".
 - יג. הדברת מזיקי קרקע - כגון נמטודות - שמזיקים לעצים לשנים הבאות מותרת על ידי ריסוס.¹⁶
 - יד. מותר לגזום גיזום סניטרי כדי למנוע הידבקות של עץ במחלה או לאחר הידבקות העץ במחלה כגון: חירכון באגסים, מאלסקו בהדרים, חיפושית קפנודס בשקד, מחלת עיוות התפרחות במנגו. אם יש צורך, גם שילוד העץ מותר.¹⁷
 - טו. עקירת כל המטע מותרת רק אם סמוך למטע זה יש מטעים בריאים, ויש חשש שהם יידבקו במחלה.
 - טז. מותר לבצע טיפולי גזע וענפים, כגון: מריחת משחות לאחר גיזום או לאחר שבר, הגנה מחלזונות או הלבנת גזעים.
 - יז. מותר לחפור גומות סביב לגזע ("גומות אוויר") רק אם יש מחלה בעץ, כגון "ריקבון צוואר השורש", ובמקרה כזה מותר גם למרוח את העץ במשחה כגון "מרק בורדו".¹⁸

טיפול בקרקע

- יח. קלטור שטחי למניעת יצירת סדקים באדמות כבדות או לסתימתם, כדי ששורשים לא ייקרעו או יתייבשו - מותר.¹⁹ אבל אם הוא מיועד גם לשיפור תכונות הקרקע, כגון אזורור או שיפור קליטת המים - אסור.²⁰
- יט. תיחוח לאזורור הקרקע ולהשמדת עשבייה - אסור.²¹

14 פאת השלחן (סי' כ ס"ק יא) בדעת הרמב"ם, שסובר שפעולה בגוף האילן אסורה. לכן, עדיף לעשות פעולה שמגיעה לאילן באופן עקיף. אך אם נדרש לכך קלטור, עדיף לרסס על העץ עצמו.

15 עי' בצאת השנה (עמ' לא סעי' ד; עמ' מב ד"ה פרדסים). רוב הפוסקים סוברים שיש להתיר מלאכות "לאוקמי" גם בגוף האילן; עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ח).

16 דיסק למטרה זו אסור לכל הדעות, מפני שהוא חודר לקרקע ומועיל לשפר את תכונותיה: ראה לעיל (פרק א סעיף ט).

17 מכיוון שענף חולה או יבש עלול לגרום למות העץ, אם לא ייגזם מיד. לדעת הרב קוק זצ"ל, יש להתיר את כל המלאכות שמוזכרות לאיסור אם מתברר שהן דרושות "לאוקמי אילנא"; עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כז/6).

18 הלכות שביעית (זילבר א, נה).

19 על פי רמב"ם (פ"א ה"ז). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ז אות ד).

20 ראה לעיל פרק א סעיף ט.

21 תיחוח הוא חרישה גמורה.

פרק טו

גיזום וזמירה במטעים

הנחיות לשליחי "אוצר בית דין"

יסודות ההלכה

- א. כאמור לעיל, פרק א סעיף יג, הקצרת ענף כדי שיפרצו ממנו ענפי פרי חדשים - אסורה, ואין לעשותה גם אם בלעדיה ייגרם לעץ וליבול נזק גדול.¹
- ב. גיזומים אחרים אסורים מדרבנן, כגון:
 1. זמירה בשינוי מהותי מאופן הזמירה הרגיל. 2. הקצרת ענף כדי לחזק ענפים אחרים, ללא כוונה לגרום לפריצת ענפים חדשים ממנו. 3. גיזום ענף עד לבסיסו לשם דילול ענפים.²
 - ג. גיזומים שאיסורם מדרבנן - מותרים אם הם הכרחיים למניעת נזק ניכר.³ ההיתר תקף רק אם ללא גיזום זה ייגרם נזק שאי אפשר לתקנו אחר כך ללא הפסד.⁴
 - ד. במטעים סובוטרופיים - כגון זיתים, הדורים, אבוקדו או מנגו - שהוכנו כראוי, הגיזום על פי רוב אינו נחוץ בשמיטה.
 - ה. עצים נשירים, אם ללא הגיזום בשמיטה לא יהיה להם יכול שאפשר לחלקו ב"אוצר בית דין", או אם יש חשש שהעץ יתמוטט ללא גיזום זה, ניתן לגזום את העצים באופן שלא יגרום להצמחה מחודשת.

גיזום שלא למטרת הצמחה

1. גיזום שנועד לאפשר מעבר לכלים חקלאיים - מותר. היתר זה מותנה בארבעה תנאים:
 1. גיזום זה אינו מיועד להועיל לצמיחת העץ.⁵

48

1 ראה לעיל פרק א סעיפים יג-טו.

2 ליסודות ההלכה של מלאכות אלו, עיי שבת הארץ (פ"א ה"ג; שם ה"כ אות א; פ"ג ה"ט). יש כמה אופנים של זמירה בשינוי, כגון: שבירה ביד, קשירה בחוט ברזל, לחיצה בצבת או חיתוך עד חצי הענף. מותר גם לזמור בגרמא על ידי מזמרה פניאומטית; עיי מאורות (מס" 1 עמ' 24).

3 עפ"י דברי הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"א ה"ה אות יב; ה"כ אות ד/2). הגדרת הנזק, ראה לעיל פרק ג סעיף ט.

4 עיי שביעית להלכה ולמעשה (עמ' 26 סעי' ב).

5 עיי שבת הארץ (פ"א ה"ט אות א-ב). ולעניין גיזום שלא למטרת הצמחה, עיי שבת הארץ (פ"א ה"כ אות ג/3; שם הכ"א אות א).

2. הגיזום אינו אופטימלי לתועלת העץ, כגון גיזום שאינו מדויק שנעשה על ידי מסור שדירה.
3. הגיזום נעשה באופן שניכר שמטרתו איננה תועלת העץ אלא צורך חקלאי, כגון גיזום שנעשה בדילוג של שורה.
4. לא היה אפשר לעשותו לפני השמיטה.
- ז. גיזום "שמלה" - שנועד להקל על ההשקיה ולמנוע חדירת מחלות ומזיקים לעץ - מותר, אם לא היה אפשר לעשותו לפני השמיטה.
- ח. גיזום קוצים כדי להקל על הקטיפה, כגון גיזום קוצים בגדיד התמרים - מותר.
- ט. ענפים שנשברו - מותר לגזום אותם סמוך ככל האפשר לנקודת השבירה. אם אפשר, יש לקשור אותם כדי שלא ימשיכו להישבר.⁶
- י. אם יש צורך בגיזום סורים ונצרים שעלולים להשתלט על העץ או שמהווים זרז להידבקות במחלות,⁷ יש לפעול על פי סדר עדיפויות זה:
 1. פעולות מניעה על ידי חיפוי גזע.
 2. ריסוס בחומר צורב, שאינו פוגע בעץ עצמו.⁸
 3. מחיקת עיניים.
 4. שבירת ענף ביד או במעדר.⁹
 5. גיזום במזמרה בשינוי, כגון השארת זיז ארוך.
- יא. גיזום "ענפי מים" חדשים, כשיש חשש לניווט העץ - מותר על פי סדר העדיפויות שבסעיף הקודם.¹⁰ אם אין חשש כזה - יש לדחות את הפעולה לאחר השמיטה.
- יב. אין לבצע גיזום על מנת למנוע בעיות של ערלה כגון ברימון ובאוכמניות, ויש לסמן את הנצרים הבעייתיים על ידי צבע או סרט סימון, ולחותכם לאחר השמיטה.
- יג. אין לבצע קיטומים בשמיטה.

גיזומים נוספים

- יד. גיזומים כגון אלו אסורים: 1. גיזום לשבירת סרוגיות. 2. גיזום לחיזוק הדרבנות בנשירים. 3. גיזום לחידוש הניבה בעצים מזדקנים.
- טו. גיזומים לצורך הפרי ראה פרק טז סעיף ו, פרק יז סעיף ז. גיזומים במקרי מחלות ראה פרק יד סעיף יד.

6 רמב"ם (פ"א הכ"ב). ועיי שבת הארץ (שם אות ג). פעולה זו נצרכת כדי שלא ייכנסו מחלות לעץ דרך הגדם.

7 בנוגע לדעות בעניין זה, עיי שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כג). בהדרים יש לעתים הידבקות במאלסקו דרך הכנה.

8 פעולה זו עדיפה על מחיקת עיניים, מפני שיש בה צד מסוים של גרמא (עיי לעיל פרק א סעי' ו).

9 הגר"נ קרליץ שליט"א (הליכות שדה 50 עמ' 45).

10 "ענפי מים" דומים בנזק שהם גורמים ל"סורים".

טז. לאחר הגיזום מותר לחטא את מקום הגיזום ולרסס קוטלי פטריות. מותר גם למרוח משחת גיזום או דבק פלסטי, כדי לאטום את החתך.¹¹ מריחת משחה שמכילה חומרי ריפוי פעילים מותרת רק אם מריחת המשחה הכרחית למניעת נזק בעתיד.¹² יז. ריסוק הגזם, הרחקתו ושריפתו – מותרים, אך אין להצניעו באדמה.¹³

הנחיות להיתר מכירה

יח. יש להימנע מעשיית פעולה שללא ביצועה לא ייגרם נזק לעץ או ליבול. יט. גיזום שנועד להצמחת ענפי פרי חדשים – אסור לאחר מכירת הקרקע על ידי ישראל, אך אפשר להקל לעשותו על ידי גוי.¹⁴ סדר העדיפויות לביצוע גיזום זה דומה לסדר העדיפויות בעבודה בקרקע שלא נמכרה בהיתר מכירה. כ. גיזומים אחרים מותרים, אם הם הכרחיים ודחופים,¹⁵ ומן הראוי לשנות את צורת החיתוך. כא. בקיטומים אין צורך ממשי בשמיטה, ולכן יש לוותר עליהם, ולא אמור להיגרם נזק ללא ביצועם, בנוגע לקיטומים במטע צעיר, ראה בפרק כג סעיף ג.

פרק טז

מלאכות לצורך הפירות בנשירים

הנחיות לשליחי "אוצר בית דין"¹

יסודות ההלכה

א. כאמור לעיל (פרק ג), כדי לייצר פירות בעצים נשירים ולחלק אותם, גם במסגרת "אוצר בית דין", יש צורך לעשות מלאכות שונות בפירות, ואפשר להסתמך על הדעה שסוברת שמותר לעשות מלאכות עבור הפירות. הנחיות מפורטות לאופן עשיית המלאכות בעצים לסוגיהם, כגון: גפן, קיווי, אפרסק, נקטרינה או פטל, יימצאו בפרקים המתאימים.

ב. הנחיות כלליות לדעה זו

1. מותר לעשות מלאכות שאיסורן מדרבנן רק לפי צורך קבלת הפירות שראויים לקטיף ולחלוקה באמצעות "אוצר בית דין" ועל פי החלטות בית הדין.
2. יש מלאכות שנעשות לצורך הגדלת היבול ואיכותו לפי שלבי גידול הפרי, ויש לבחון לפני כל עשיית מלאכה אם היא נחוצה לפי הגדרת פחת היבול, ולפעול על פי הנחיות בית דין.
3. טיפולים אלו תלויים במידה רבה בצבירת מנות הקור בחורף, ויש לבחון בכל עונה מהן ההנחיות המתאימות לאותה עונה לפי הזן ומיקום המטע.

ג. טיפולים בתחילת גידול הפירות

1. טיפולים להקדמת ההתעוררות או להאחדתה או לאיחורה, באמצעות תכשירים שוברי תרדמה, מותרים על פי שיקולי בית דין, אך רק כדי ליצור רצף של חלוקת הפירות לאורך זמן רב ככל האפשר, ולא כדי לשווק את הפירות בזמן שבו יש מחיר גבוה יותר.²
3. חיגור במינים שבלעדיהם לא יהיה יבול לפי דרישות בית דין – מותר.

1 הנחיות אלו תקפות גם למי שמוכר את פירותיו מראש לגוי, וכפי שהורה הגר"א שפירא זצ"ל. בנוגע לדין "אוקמי" בגידולים של גוי, עי' שו"ת מהר"ל דיסקין (קונטרס אחרון סי' רנט); מעדני ארץ (סי' ט אות ח).

2 כך נמסר בשם הגרי"ש אלישיב והגר"נ קרליץ (שביעית להלכה ולמעשה עמ' 27 סעי' ג והע' 10).

11 על פי רמב"ם (פ"א הי"ט). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ז, ח, ט, כב; שם הי"ט אות ג).

12 ע"ז נ ע"ב; שבת הארץ (שם).

13 הרחקת הגזם איננה אלא מניעת נזק שיכול להיגרם לעץ או פעולה שנועדה לאפשר מעבר נוח בין העצים.

14 הערת הגר"מ אליהו זצ"ל.

15 בצאת השנה (עמ' לח סעי' ב; עמ' לה הע' 9).

ד. טיפולי חנטה

1. אם יש הכרח לעשות טיפולי חנטה לקבלת יכול, מותר לבצע את הפעולות האלה:
2. אפשר להקל בהאבקה באמצעות דבורי דבש,³ או דבורי "בומבוס".
3. מותר לרסס ב"ג"ברלין".
4. הכנסת ענפים מפריים לעצי אגס: כדי לקבל הפריה טובה יש להכניס ענפים מפריים – כגון: ענפי אגס יפני למטע של אגס ספדונה או קוסציה – לדליים עם מים ולהחליפם כל ארבעה ימים. מותר להכניס ענפים אלו רק בשנים שאין בהן התאם בין פריחות המפריים השונים, ויש לגזום את הענפים בעץ המפרה באופן שאינו מיטבי לעץ.

ה. טיפולים בשלב הפרי

- להנחיות דילול ראה פרק יז.
1. דיסון להגדלת כמות היבול מותר לפי המידה המינימלית ההכרחית שבדרישות בית הדין.
 2. ריסוס להגדלת הפירות – כגון ריסוס "ג"ברלין" או "מג"ק" – והשקיה להגדלת הפירות מותרים לפי הצורך, ורק כדי לקבל פירות שראויים לחלוקה על פי דרישות בית הדין.
 3. טיפול נגד מחלות ומזיקים הפוגעים בפירות, כגון ריסוס כנגד זבוב הים התיכון וכדומה – מותר.⁵
 4. מותר לכסות את המטע ברשת.⁶
 5. יש להימנע מ"טיפול ירוק", אך אם ללא טיפול זה תהיה פחיתה ניכרת באיכות היבול, והיא תמנע את חלוקתו באמצעות "אוצר בית דין" – מותר לעשות טיפול זה.⁷

ו. טיפולים לקראת ההבשלה

1. טיפול לאיחור ההבשלה – מותר, אם בית הדין רואה בו צורך טובת הציבור.⁸

2. טיפול להקדמת ההבשלה⁹ על ידי יישום הורמונים וחומרי צמיחה למיניהם או טיפול להבשלה אחידה – אסורים.¹⁰
3. קשירה והדליה למניעת פגיעה בפירות – מותרות.¹¹
4. ריסוס למניעת נשירת הפירות – מותר.¹²
5. כיפוף ענפים שנעשה סמוך לקטיף כדי להקל על הקוטפים – מותר.
6. כיפוף שנעשה בשלב מוקדם יותר ונועד לשנות את המפל ההורמונלי של העץ, להקדמת ההבשלה והגדלת הפירות – אסור, אלא אם כן הוא הכרחי למניעת פחיתה גדולה ביבול.¹³
7. ריסוס הפירות – כגון גויאבה "בן דב" – כשהם מחוברים לעץ כדי להאריך את "חיי המדף" שלהם – מותר.¹⁴
8. טיפולים שמטרתם לשפר את איכות הפירות, כגון מניעת היסדקות – מותרים.
9. מותר לקטוף "קטיף סלקטיבי", אם קטיף זה נועד לאכילת הפירות הנקטפים. הוא הדין אם הקטיף נעשה באופן שיגרום לפירות שנשארים על העץ לגדול.

הנחיות להיתר מכירה

- ז. טיפולים להגדלת כמות היבול ואיכותו האופטימלית כבכל שנה – מותרים, כגון: ריסוס חורפי להקדמת ההתעוררות, האבקה לאופניה, טיפולים להגדלת פירות או טיפולים לאיחור הבשלה.

3 ראה שבת הארץ (עמ' 210).

4 ריסוס זה נדרש להגדלת הפירות במינים רבים של עצים נשירים או להגדלת גרגרי ענבים חסרי חרצנים, ולפי דעה זו הוא נחשב "פטומי פירא". הריסוס גם מדלל את האשכול על ידי השמדת חלק מן הענבים.

5 בצאת השנה (עמ' מב ד"ה פרדסים).

6 ראה לעיל פרק ג סעיף ט.

7 ה"טיפול הירוק" נועד להוסיף לפירות צבע וטעם. פעולה זו נחשבת "פטומי פירא", והיא אסורה; עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ג-ד). על פי ניסיונות שערך האגרונום שמעון אנטמן התברר שפעולה זו איננה חיונית בדרך כלל.

8 מסתבר שזו איננה מלאכה כלל, אף שהיא משתלמת לחקלאי. אך היתרה מותנה בשיקוליו של אוצר בית הדין, מתוך ראייה של טובת הציבור, ולא מתוך שיקול של רווח נוסף, שהוא בכלל מסחר בפירות שביעית

9 הקדמת הבשלה נחשבת הצמחה, ולכן היא מלאכה אסורה. ועי' שבת הארץ (פ"ג ה"י אות א).

10 עפ"י מאירי (מו"ק ג ע"א ד"ה ואין מפרקין). ועי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות ד).

11 עי' הליכות שדה (מס' 50 עמ' 52).

12 על פי שבת הארץ (פ"א ה"ז אות א). ועי' שו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' יב יד).

13 על ניסוי מקצועי בכיפוף ענפים בתור תחליף לזמירה, ראה הליכות שדה (מס' 47 עמ' 24).

14 ריסוס זה נחשב "צורך הפירות".

פרק יז

דילול הפרי בנשירים

הנחיות לשליחי "אוצר בית דין"

יסודות ההלכה

- א. מחד גיסא, ללא דילול הפירות אי אפשר לקבל יכול נאות שראוי לחלוקה גם ב"אוצר בית דין", ומאידך גיסא דינו תלוי בכמה סוגיות הלכתיות סבוכות, כגון: בצירה לצורך עבודת האילן, הפסד פירות שביעית, איסור זמירה, ומלאכה להשבחת העץ או הפירות. לכן, הדילול אפשרי רק כשבעיות אלו אינן קיימות.
- ב. מכיוון שההנחיות המקצועיות לדילול תלויות בכמה גורמים שמשתנים בכל שנה - כגון: מנות הקור בחורף או הנחיות משתנות של משרד החקלאות על חומרים שמותרים או אסורים לשימוש - יש לבחון בכל שמיטה את ההנחיות המקצועיות שמתאימות לה ואת דרכי הפעולה האפשריות והקלות יותר מבחינת ההלכה.
- ג. במטעים שדרוש לדלל אותם בכל שנה, יש להקפיד ביתר שאת על גיזום מתאים בשנה השישית.¹

הנחיות:

- ד. מותר לדלל את הפירות רק לפי המידה ההכרחית לקבלת פירות שראויים לקטיף ולחלוקה באמצעות "אוצר בית דין".²
- ה. אין לדלל כדי להצמיח פירות גדולים יותר לצורכי מסחר או להגדלת הרווחים.³
- ו. מותר לדלל כדי למנוע שבירת ענפים מעודף משקל.⁴
- ז. גיזום לדילול שגורם לפריצת ענפי פרי חדשים - אסור.⁵
- ח. הדילול מותר אם הוא נעשה לפי הצורך ולא מעבר לו.⁶
- ט. מותר לדלל כדי לאפשר החדרת חומרי הדברה בין הפירות, כגון סירוק אשכולות

54

1 ראה לעיל פרק יב.

2 שו"ת משנת יוסף (ח"ב סי' כג אות ד).

3 מטרת פעולה זו להוסיף צימוח, והיא אסורה מדין "אברויי אילנא". גם אם נאמר שפעולות אלו להגדלת הפירות מותרות משום "פסידא", ההיתר מותנה בשיקוליו של בית דין בנוגע לצורך הציבור בפירות כאלה. ועי' שו"ת משנת יוסף (ח"ב סי' כא אות ב).

4 פעולה זו נחשבת בוודאות "אוקמי אילנא", ומכיוון שאין מטרתה הוספת פירות, היא מותרת, למרות שיש בה תועלת לפירות הנותרים. הגר"ש ישראלי זצ"ל הורה שהסרת פירות "לאוקמי אילנא" לא נאסרה באיסור בצירה לעבודת האילן.

5 מכיוון שפעולה זו קרובה מאוד להגדרת "זמירה" מן תורה, אין להתיר אותה למניעת נזק.

6 מלאכה לאוקמי ולאברויי הנעשית במעשה אחד, ראה לעיל פרק א סעיף ה.

ענבים. יש לבצע דילול זה לפני שהפרי ראוי למאכל ולפני שיתקדש בקדושת שביעית.⁷ שלב זה הוא לפני סיום שלב הבוחל.⁸

י. בשעת הדחק מותר לדלל כדי למנוע פחיתה גדולה ביבול השנה השמינית.⁹

יא. מן הראוי שהדילול יעשה על ידי גוי.¹⁰

הנחיות מעשיות

יב. זהו סדר העדיפויות לדילול הפירות:

1. מחיקת פקעי פריחה.¹¹
2. ריסוס הפריחה.¹² (דילול כימי). דרך זו מעשית בעצי תפוח, דובדבן, אגס ושיזף.
3. הורדת פרחים בידיים.¹³
4. שבירה ביד של ענפי פרי קטנים עד בסיסם, לפני החנטה (נשירת עלי הכותרת של הפרח).¹⁴
5. גיזום במזמרה של ענפי הפרי החד-שנתיים כנ"ל עד בסיסם.¹⁵
6. קטיף פירות גדולים, כאשר הם ראויים לאכילה בדוחק (עונת המעשרות).¹⁶
7. בשעת הדחק מותר לדלל פירות גם לאחר החנטה.¹⁷
8. דילול פירות על ידי הכאה במקלות על הענף.¹⁸

הנחיות להיתר מכירה

יג. זהו סדר העדיפויות לדילול הפירות על ידי ישראל:

7 דילול זה איננו אלא הכשרה למלאכה מותרת, והוא אינו מלאכה חקלאית. לעניין זה עי' חזו"א (סי' יז ס"ק יט ד"ה שם מה); שבת הארץ (פ"א ה"ט אות א, ג). וודאי שכן הוא לסוברים ש"אוקמי פירא" נאמר על הפירות.

8 תודתי נתונה למר אהרון צויבל מרכז יקב כרמל, על מידע זה.

9 על פי בצאת השנה (עמ' נג סעי' ב).

10 ראה לעיל פרק א (סעי' ו). הגר"מ אליהו זצ"ל הורה שקשה להתיר את עשיית הדילול על ידי ישראל אפילו בגרמא.

11 הצעת המדריך החקלאי מאיר פרנקל ז"ל. בנוגע לאיסור השחתת פירות שביעית מרגע הפריחה, עי' שבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ח).

12 ריסוס זה קרוב להיות גרמא (ראה לעיל פרק א סעיף ו).

13 בצאת השנה (עמ' נג סעי' ב). בשלב זה עדיין אין פירות, אך הפעולה מתבצעת בידיים.

14 שבירה ביד היא פעולה בשינוי, והיא איננה בכלל זמירה של תורה, ראה לעיל פרק א סעיף יג). בדעות השונות לשלב בו חלה על הפרי קדושת שביעית ראה שבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ח), בדן גרם הפסד בפירות שביעית, עי' "שבת הארץ" (פ"ה ה"ג אות ו).

15 דילול ענפים עד בסיסם שאינו גורם ליצירת ענפים חדשים - אסור מדרבנן (לעיל פרק א סעיף יד). לכן, מותר לעשותו "לאוקמי אילנא".

16 לאחר "עונת המעשרות" אין איסור הפסד בקטיף הפירות: עי' רמב"ם (פ"ה ה"ו-ה"ז), להגדרת עונת המעשרות ראה לעיל פרק א סעיף ד.

17 לדעת הגר"ש ישראלי זצ"ל (התורה והמדינה ג עמ' קלט) דילול זה מותר, מכיוון שהוא נעשה לתועלת הציבור. ועי' שבת הארץ (פ"ה ה"ז אות ב והע' 3).

18 שיטה זו נוסתה בהצלחה על ידי המדריך החקלאי מאיר פרנקל ז"ל. יש לכוון את המכות על הענף כדי שיורידו את מספר הפירות הדרוש, אך אין להכות ולהתכוון להוריד כמוות גדולה מן הנדרש.

פרק יח

מלאכות לצורך הפירות במטעים סובטרופיים (הדרים, אבוקדו ומנגו)

הנחיות לשליחי "אוצר בית דין"

יסודות ההלכה

- א. יש שוני מהותי בין ההדרים לשאר המינים: פירות ההדר שמבשילים על העץ בשמיטה הם פירות ששייכים לשנה השישית, ואילו חנטת הפירות שקדושים בקדושת שביעית ותחילת גידולם נעשים בשנה השביעית, והם מבשילים בשנה השמינית. לשוני זה יש השלכות הלכתיות:
1. בשמיטה מותר לעשות לפירות השנה השישית מלאכות שנעשות בפירות עצמם ונחוצות לשיווקם, כגון פעולות להגדלת הפירות וכדומה¹. אפשר להקל גם בקיטומים שנדרשים בעצים קליפים – כגון: אור, אורה, נובה וכדומה – כדי לדלל את הפירות. אך אין לעשות מלאכות בעצים, כגון גיזומים מיוחדים².
 2. פירות שחונטים בשמיטה – דינם זהה לדין כל פרי שקדוש בקדושת שביעית.
 3. בשנה השמינית מותר לעשות את כל המלאכות שנדרשות לעצים כמו בכל שנה, כגון השקיה, דישון וכדומה. עם זאת, הטיפול בפירות הוא כדין טיפול בפירות שקדושים בקדושת שביעית.

הנחיות

- ב. החיגור אינו נדרש בדרך כלל, ולכן אין לעשותו. לעתים יש צורך לבצע חיגור באבוקדו; צורך זה תלוי בזן ובכנה, ויש להתייעץ עם בית הדין.

ג. טיפולי חנטה

1. אין לבצע טיפולים לשיפור החנטה.
2. במטעים סובטרופיים אין צורך בהאבקה זרה מיוחדת. לכן, אין לבצע האבקה

1 פעולה זו מותרת רק בפירות שהגיעו לעונת המעשרות לפני השמיטה, עונת המעשרות בהדרים היא "משיעגילו" (רמב"ם מעשר שני פ"ב ה"ה), עפ"י הערת הגר"ד לאו.

2 מכיוון שהקיטומים הם פעולות שמיועדות להגדלת הפירות ולא ליצירת צימוח חדש, מותר לעשותם לפירות השנה השישית.

1. דילול לפני החנטה על ידי ריסוס פרחים, הורדת פרחים, מחיקת עיניים או גיזום ענפים עד בסיסם¹⁹.
2. דילול חנטים ופירות בריסוס כימי²⁰ או בידיים.

19 פעולות אלו אסורות מדרבנן. גם גיזום לדילול הפרי אינו נחשב "זמירה" מן התורה, אם הוא אינו מיועד גם להצמחת ענפי פרי חדשים.

20 ריסוס כימי הוא פעולה שמהותה גרמא.

- בידים³, ואין להכניס דבורים (דבורת דבש או "בומבוס") למטע לצורך זה⁴ אם הכנסת הדבורים למטע נעשית על ידי בעל הדבורים מאינטרס אישי שלו ומבלי שבעל המטע ישלם לו על כך – ההאבקה מותרת⁵.
3. אין לרסס ב"ג"יברלין" כדי לקבל חנטה טובה יותר.
4. לימון קיצי: אין לגזום את העץ בשלב ההצמאה או לקטום את הצימוח הצעיר, כדי ליצור לימון קיצי, אך מותר להשקות כדי להוציא את העץ משלב ההצמאה⁶.

ד. טיפולים בשלב הפרי

1. הנחיות לדילול ראה לקמן.
2. דישון, להגדלת היבול – אסור, אלא אם כן עלול להגרם נזק לעץ⁷.
3. השקיה: ניתן להקל בהשקיה שמיועדת ל"ניפוח" הפירות, אך עדיף להוסיף מים אגב השקיה שנעשית ממילא לקיום העץ או הפירות⁸.
4. מותר לרסס כדי להגדיל את הפירות, כגון ריסוס "ג"יברלין" או "מג'יק", כדי להגיע לפרי שניתן לחלקו במסגרת בית הדין.
5. ריסוסים שמיועדים לטיפול במזיקים ובמחלות שעלולים לפגוע בפירות או בעצים – מותרים⁹.
6. מותר לכסות את המטע ברשת כדי למנוע מן הפירות מכות שמש, אך לא כדי לקבל תוספת צימוח¹⁰.

ה. טיפולים לקראת ההבשלה

1. טיפול להקדמת ההבשלה¹¹ או לקבלת הבשלה אחידה¹² – אסור.
2. טיפולים שמטרתם לשפר את איכות הפירות, כגון מניעת היסדקות – מותרים על פי הנחיות בית דין.

- 3 ירושלמי (פ"ד ה"ד) לפי פירוש הרש"ס (ד"ה אין מרכיבין); תוספתא (פ"א ה"ט לפי תוספתא כפשוטה עמ' 491) ועי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ה אות כד).
- 4 עפ"י "שבת הארץ" (פ"ב ה"ד אות ה).
- 5 כדן מד"ר לצורך הבהמות: עי' ראב"ד (פ"ב ה"ד); משפט כהן (ס' פא); "שבת הארץ" (פ"ב ה"ד אות ב). וראה לעיל פרק א סעי' יט.
- 6 מטרת הגיזומים והקיטומים היא לעורר ניצנים, ואם כן – זו פעולת הצמחה, והיא אסורה.
- 7 זהו "פטומי פירא" גמור לדעה זו. וראה לעיל פרק יג סעיף יג.
- 8 ראה לעיל פרק יג סעיף ג, ועי' שו"ת משנת יוסף (ח"ב סי' כב).
- 9 בצאת השנה (עמ' מב ד"ה פרדסים).
- 10 הערת הגר"ד לאו.
- 11 הקדמת הבשלה נחשבת הצמחה, ולכן היא מלאכה אסורה. עי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ד; פ"ג ה"י אות א).
- 12 על פי מאירי (מועד קטן ג ע"א ד"ה ואין מפרקין). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ד).

3. מותר לקטוף "קטיף סלקטיבי", אם קטיף זה נועד לאכילת הפירות הנקטפים. הוא הדין אם הקטיף נעשה באופן שיגרום לפירות שנשארים על העץ לגדול.

ו. סדר העדיפויות לטיפול בשבירת צבע

- (בלימון, פומלית ואשכולית):¹³
1. ריסוס מווסתי צמיחה (דוגמת ga3+L77).
 2. דישון בחנקן מותר רק אם הוא אינו נחוץ לעץ, וכל מטרתו לעכב את התפתחות הפירות.
 3. אין לבצע גיזומים מיוחדים כדי לשמור על הצבע הירוק.
 4. הפסקת דישון כדי ליצור צבע ללימון – מותרת.¹⁴ השלמת הדישון לאחר הקטיף מותרת רק אם ללא השלמה זו ייגרם נזק לעץ.
 - ז. מותר לרסס כדי להפחית את נשירת הפירות לפני הקטיף.
 - ח. מותר לרסס מווסתי צמיחה כדי להאריך את העונה, אם בית דין רואה בריסוס זה צורך לטובת הציבור.¹⁵
 - ט. טיפול בפייחת מותר רק אם ללא טיפול זה, הפרי ייפסל לחלוקה על ידי בית דין.¹⁶
 - י. גיזום קוצים שפוגעים בפירות, כגון אתרוג – מותר.¹⁷
 - יא. יש לדשן דישון סתווי לפני השמיטה, ואין לדשן דישון זה בשמיטה.

דילול

- יב. בהדרים קליפים – כגון: אור, אורה, מיכל וכדומה – במקרה ויש נחיצות לדילול הפירות (אם יגרם נזק ניכר לעץ, או שהפרי יגע לגודל סביר), מותר לבצע דילול, וזהו סדר העדיפויות לדילול זה:
1. ויסות השקיה.
 2. ריסוס מווסתי צמיחה.
 3. אין לחתוך את קצוות הענפים.
 4. דילול ידני של הפירות מותר רק אם הוא נקטף בצורה מסודרת ולא מושלך לאדמת הפרדס.
 - ג. דילול פריחה במנגו: עדיף לדלל בטיפול כימי, אך אם הוא לא יעיל, מותר לגזום, ועדיף לגזום גיזום זה על ידי גוי.

- 13 שמירת צבע כשלעצמה היא פעולה מותרת, ולכן מעכבי צמיחה מותרים. הפעולות האחרות קשורות להוספה בעץ, ויש בהן בעיה מצד "פטומי פירא".
- 14 הפסקת דישון איננה פעולה שנעשית בידיים אלא גרמא בלבד.
- 15 מסתבר שריסוס כזה אינו נחשב "מלאכה", על אף שהוא משתלם לחקלאי. עם זאת, היתרו מותנה בשיקוליו של "אוצר בית דין" מתוך בחינת טובת הציבור, ולא מתוך רצון להרוויח רווח נוסף, רווח שנחשב "מסחר בפירות שביעית".
- 16 הפייחת אינה גורמת נזק מהותי לפירות, אלא רק קשיים בשיווק.
- 17 הלכות שביעית (זילבר, ס' א, כסא דוד ס"ק לב); הגר"ש גורן (מאורות 1 עמ' 57). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות ח, טז), שאוסר. לדעת הגר"ש אלישיב גיזום קוצים מותר רק באתרוג ולא בשאר המינים – הערת הגר"ד לאו.

יד. מותר לבצע את כל הפעולות שנעשות עבור הפירות בשמיטה, מלבד גיזום שאינו הכרחי.

טו. אין לבצע פעולות שמטרתן ליצור הכנה לחנטת פירות בשנה השמינית.

טז. גיזום תפוחות מנגו מותר גם על ידי ישראל.

יז. מותר לדלל כרגיל.

פרק יט

הנחיות לגידול אפרסק ונקטרינה

- א. בזנים בכירים שנקטפים לפני ראש השנה יש לבצע את כל ההקצרות, וכן גיזום מקיף במידה המרבית האפשרית, לאחר הקטיף, ולהשאיר את הכמות המקובלת של ענפי הפירות, כדי להפחית את הפריחה והחנטים בעץ.
- ב. הדליה שנועדה לעיצוב העץ בשנים הראשונות מותרת, אך הדליה שנועדה להבשלת הפירות באופן טוב יותר - אסורה.

הנחיות לשליחי אוצר בית דין

דילול

- ג. נוסף להנחיות שהובאו לעיל פרק יז, בנוגע לדילול הפירות משלב הפריחה, בעצי אפרסק ונקטרינה יש צורך לעשות פעולות גיזום מדויקות יותר:¹
- ד. לפני הפריחה מותר לבצע גיזום נוסף, כדלקמן:
 1. ענפי פרי חד-שנתיים: עדיף להסיר ביד.
 2. אם נזקקים למזמרה, יש להקפיד להסיר את הענפים האלה עד בסיסם. אין לחתוך באמצע ענף גם כאשר עושים זאת בסיום הקטע החד-שנתי שממשיך ענף רב-שנתי.
- ה. מותר להסיר ענפים רב-שנתיים לפי התנאים האלה:
 1. הענפים צריכים להיחתך בבסיסם (ולא במקום הפיצול).
 2. מטרת ההסרה היא דילול הפרי בלבד, ללא כל מגמה של צימוח חדש, הסחת הצימוח לענף אחר או עיבוי ענף אחר.
3. בענפים עליונים מותר לגזום את הענפים הרב-שנתיים כאשר המטרה היא הנמכת העץ.
- ו. אם יש ספק אם החיתוך מותר או אסור, יש להימנע ממנו. אם חיתוך חלקי נעשה בטעות, יש לתקנו על ידי חיתוך הענף עד בסיסו, אלא אם כן החיתוך הזיק ממילא.
- ז. אין לגזום גיזום בדים גס שנועד לגדל ענפי פרי לשנה השמינית.²

1 הנחיות אלו נכתבו על פי הוראותיו של הרב זאב וייטמן; ראה שמיטה ממלכתית (פרק ג סעי' 6; פרק ד סעי' 4-5).

2 גיזום זה קרוב מאוד להיות זמירה של תורה (ראה לעיל פרק א סעיף יג). ואף לסוברים שהוא מדרבנן, קרוב לודאי שהוא "אברויי אילנא". וראה לעיל פרק א סעיפים יג-טו.

- ח. במטע שנמכר בהיתר מכירה יש לפעול לפי סדר העדיפויות הזה:
1. כדי להימנע מגיזום בשמיטה, יש לגזום גיזום מוקדם לפני ראש השנה בזנים המבשילים לפני ראש השנה.
 2. בזנים אפילים, ובהם אי אפשר לגזום גיזום מוקדם, יש לגזום את העצים על ידי גוי.
 3. בשעת הדחק גם ישראל יכול לבצע את הגיזום, אם הוא יעשה במכונה.
 4. גיזום מקיף לדילול הפירות יש לעשות על פי סדר העדיפויות שבפרק יז.

פרק כ הנחיות לכרם

הנחיות אלו מיועדות גם לשליחי "אוצר בית דין" וגם למוכרים את הקרקע

הקדמה

- א. בכרמים יש כמה מאפיינים חקלאיים ששונים ממאפייני שאר המטעים. למאפיינים אלו יש משמעות להלכה:
1. יש מטרות שונות לגידול הגפנים: גידול לצורך ענבי מאכל; ענבים שמיועדים למיץ ענבים; וענבים שמיועדים ליינות איכות.
 2. יש שוני בין הזנים, ויש שוני בין אזורי הגידול שלהם.
 3. מרבית כרמי היין עובדים לפי חוזה עם קניין (היקב) כבר משלב הנטיעה.
 4. ההערכה המקצועית המקובלת כיום היא כי ברוב הכרמים הימנעות מוחלטת מזמירה תגרום לנזקים בלתי הפיכים לכרם בשנים שלאחר השמיטה.

הנחיות עקרוניות

- ב. מומלץ לבצע בכל שנה תצפית על חלק קטן מן הכרם כדי ללמוד מהי דרך הטיפול שמתאימה לו לפי תנאיו המיוחדים: זן, אזור גידול, סוג קרקע, ונוהל העבודה המקובל.
- ג. אם ההסכם עם היקב דורש ליצור יין איכות גם בשנת השמיטה, ייתכן שאין אפשרות לייצר ענבים מתאימים ליין זה ללא הסתמכות על היתר מכירה (בכל מקרה, ביין שיוצר במסגרת אוצר בית דין, ניתן לקבל תשלום עבור גידול הפרי בלבד).
- ד. מכיוון שהזמירה היא מלאכה שאסורה מן התורה, אין לעשותה על ידי יהודי גם בכרם שלא נמכר בהיתר מכירה וגם בכרם שנמכר בהיתר מכירה.¹
- ה. זמירה בשינוי ניכר מאופן עשיית המלאכה בכל שנה (כגון זמירה למספר עיניים גדול באופן משמעותי ממספר העיניים הנשאות בכל שנה)² או בתוצאתה (כגון כמות גדולה יותר של אשכולות מאשר בשנה רגילה) אסורה מדרבנן, וניתן להתירה רק אם ללא זמירה זו יש חשש להתמוטטות הגפן בשנים הבאות, לאופן העשייה בפועל ראה להלן.

1 משפט כהן (ס' זס). לאחר היתר המכירה אפשר לבצע זמירה על ידי גוי, וכפי שיפורט להלן.

2 השארת מספר העיניים צריכה להיות באופן שיוכיח שיש שוני ניכר בין זמירה זו לזמירה שנעשת בכל שנה.

1. בזנים בכירים שנבצרים בשנה השישית רצוי לבצע זמירה מלאה לפני ראש השנה. בזנים שרגישים להתעוררות מוקדמת יש להשאיר עין אחת או שתיים יותר מן הרגיל. אם תהיה בשמיטה עצמה התעוררות סתוית לאחר ראש השנה של השמיטה, מותר לבצע "מחיקת עינים" ביד. אם אין די בזמירה זו, מותר בשמיטה להרחיק את הזמורות עד הבד המרכזי.

זמירה בשמיטה

2. כאמור לעיל בפרק א סעיף יג, זמירת הגפן היא מלאכה האסורה מן התורה.
3. זהו סדר העדיפויות לזמירה, והוא נכון גם לכרם שנמכר בהיתר המכירה:³
1. זמירה מוקדמת, לפני ראש השנה, בזנים בכירים שאפשר לזמור בהם זמירה כזו.

לאחר ראש השנה של השמיטה

2. בשמיטה עדיף לבצע את כל פעולות הזמירה המותרות (שיבוארו להלן) ע"י גוי ולא על ידי ישראל.⁴
3. זמירה ע"י מכונת קדם זמירה גסה (ראה להלן).
4. זמירה ע"י יהודי בשינוי מהותי, כגון: שבירה ביד, קשירה בחוט ברזל, לחיצה בצבת⁵ או חיתוך למחצית עובי הענף.
5. זמירה בשינוי מספר העיניים, וביצוע החיתוך באלכסון.⁶
6. גיזום לפי חוטי הדליה על ידי עובדים שאינם מקצועיים או על ידי מגזמת מכנית, והפיסוג (חיתוך עד הבסיס) נעשה אחר כך בצורה מקצועית.⁷
- ט. חיתוך הזמורות עד הבד המרכזי שאינו נעשה כדי לעורר פקעים חדשים בשמיטה, מותר לפי הצורך לקבלת מבנה גפן מתאים לשנים הבאות.⁸
- י. חיתוך שני הבדים העיקריים עד בסיס הגזע (גרדום) - מותר, רק אם הוא נצרך לשם שמירה על הגפן ולא לשם יצירת ענפי פרי חדשים.⁹ אם הגרדום נועד ליצירת ענפי פרי חדשים, יש להתייעץ עם מדריך מקצועי לבחינת ההשלכות בעתיד.

מכונות קדם זמירה

יא. נכון לשנה זו (תשע"ד) יש בארץ שתי מכונות זמירה בכרם: מכונה אחת מבצעת קדם זמירה גסה, והמכונה השנייה מבצעת קדם זמירה מדויקת באופן יחסי.

הנחיות לשליחי אוצר בית דין

יב. מותר לזמור בשמיטה על ידי ישראל במכונת קדם זמירה גסה; הזמירה של מכונה כזו אינה מדויקת, והיא חותכת רק את רוב סבך הענפים בלבד.¹⁰ לעומת זאת, אין לזמור כלל במכונת קדם זמירה מדויקת, אפילו על ידי גוי.¹¹

הנחיות להיתר מכירה

יג. מותר לזמור על ידי ישראל במכונת קדם זמירה גסה. זמירה במכונת קדם זמירה מדויקת מותרת רק על ידי גוי, ותיקוני הגיזום לאחר מכן יתבצעו על ידי גוי.

טיפול נוספים לשליחי אוצר בית דין

- יד. אין לבצע חיגור¹².
- טו. לכתחילה יש להימנע מטיפול ירוק¹³.
- טז. מותר לסרק את אשכול הענבים בשלב הפריחה.¹⁴
- יז. זינוב אשכולות, וריסוס ג'יברלין, להגדלת גרגרי הענבים - מותר על פי הנחיות בית הדין, ומן הראוי לעשותו ע"י גוי.¹⁵
- יח. לכתחילה יש להימנע מקיטום שריגים.¹⁶
- יט. חילון - מותר.¹⁷
- כ. **למוכרים את הקרקע בהיתר מכירה, מותר לבצע את כל הפעולות האלו (סעיפים יד-**

10 על פי משנה שביעית (פ"ד מ"ד); רמב"ם (פ"א ה"כ); משפט כהן (סי' סז). גם החזו"א (סי' יט ס"ק יד ד"ה ובתו"); שם ס"ק טו ד"ה ואילני; סי' כו ס"ק א) כתב שזמירה לא מדויקת אינה נחשבת זמירה שאסורה מן התורה. אמנם אופן זמירה זה אינו נחשב "שינוי" באופן עשיית המלאכה, שהרי כך זומרים כל שנה, אך מכיוון שהתוצאה איננה תוצאה של זמירה רגילה, ואם כן היא אסורה מדרבנן, היא מותרת כשם שכל פעולת "אוקמי אילנא" - שאסורה מדרבנן - מותרת בשמיטה.

11 מכונה זו מדייקת יותר מן הראשונה בגיזום הגפן, ויש לה רמת דיוק גבוהה יחסית. גם אם למרות גיזום זה תידרש עבודת גיזום נוספת לתיקון, שימוש במכונה זו יהיה קרוב מאוד לפעולת זמירה שאסורה מן התורה, מפני שהיא מדייקת דיוק ניכר בעץ.

12 בענבים מטרת החיגור היא: 1. להגדיל את גודל הגרגר. 2. להקדים את הבשלת היבול ואת קבלת הצבע בזנים צבעוניים. פעולה זו מתבצעת כשיש פרי בגפן.

13 כפי שהוגדר לעיל בנוגע ל"טיפול ירוק", ראה פרק טז סעיף ו.

14 הסירוק מתבצע כשעדיין אין ענבים בגפן, ואין פעולה זו גורמת להפסד פירות שביעית.

15 טיפול זה גורם להפסד פירות שביעית ולאיסור בצירה לעבודת האילן.

16 מטרת הקיטום דומה למטרת "טיפול ירוק", ויש להימנע מעשייתו.

17 יש בפעולה זו שתי מטרות, תוספת אור לאשכולות מוסתרים, והחדרת חומרי ריסוס טובה יותר, ומכיוון שאחד מהצרכים הוא חדירת ריסוסים, הדבר מותר עפ"י הגדרות הפחת, לעיל פרק ג סעיף ט 3.

3 לפירוט הדעות בנוגע להגדרת הזמירה, ראה קטיף שביעית (פרק י עמ' 75).

4 "שבת הארץ" (פ"ח ה"ח אות ה); משפט כהן (סי' עא סעי' ג); בצאת השנה (עמ' נ).

5 בצאת השנה (עמ' נ).

6 בצאת השנה (עמ' לא סעי' ט; עמ' לג הע' 10; עמ' נ חזר יג; עמ' פז סעי' ו). ועי' שבת הארץ (קונטרס אחרון סי' יא) ו"משפט כהן" (סי' סז), שזמירה בשינוי כלשהו, כגון זמירה באלכסון, קלה יותר. ועי' פסקי הגר"ה הלוי (בצאת השנה עמ' עז שאלה א).

7 לדעת פוסקים רבים, הפיסוג אינו אסור מן התורה; עי' "שבת הארץ" (פ"א ה"כ אות א).

8 נראה, שבמקרים בהם ללא פעולה זו תיפגע האפשרות לבנות את הגפן לשנים הבאות, פעולה זו מוגדרת כתולדה וניתן להתירה.

9 אין בפעולה זו הצמחת ענפי פרי חדשים, ולכן היא אסורה מדרבנן, ואם ללא טיפול זה ייגרם נזק ניכר - מותר לעשותה.

(יט) גם על ידי ישראל.

טיפול בכרם צעיר בשמיטה

כא. גפן צעירה- אין לגזום גפן ל-2 עיניים בשנה השניה לנטיעתה.¹⁸
כב. עיצוב בדים בגפן וקשירתם לאחר הפריצה בשנה השנייה מותרים רק אם בלעדיהם ייפגע העיצוב באופן משמעותי לטווח ארוך ולא יתאפשר לדחות את העיצוב לשנה השמינית.¹⁹

עשביה בכרם

כג. בשנת השמיטה אין חובה לעקור עשביה שצמחה בכרם, אך בכרמים של גויים ובכרמים שנמכרו בהיתר מכירה יש איסור כלאי הכרם, ולכן יש לטפל בעשביה זו.²⁰

18 מטרת זמירה זו לגרום לצימוח הבדים, כדי שיגדלו באופן מסיבי יותר, ובאופן פשוט זמירה זו היא כעין הזמירה שנאסרה מן התורה, לפי דעת רשב"ם (בבא בתרא פ ע"ב).

19 כדין פיסוג שנאסר מדרבנן: עי' מועד קטן ג ע"א, ורש"י שם; רמב"ם (פ"א ה"ה); שבת הארץ (עמ' 203).

20 כלאים (פ"ז מ"ה); רמב"ם (כלאים פ"ה ה"ח). לענין כלאי הכרם בכרם של גויים עי' חוקות הארץ (עמ' 396-397), טעם הדבר הוא מפני שאין איסור כלאי הכרם נוהג בפירות של הפקר.

פרק כא

הנחיות לפטל ואוסנה

- ההנחיות הן גם לשליחי "אוצר בית דין" וגם למי שמכר את הקרקע בהיתר מכירה.¹
- א. בערב השמיטה, יש להקפיד ולזבל את הזיבול הסתווי לפני ראש השנה, את הזיבול לצורך יבול השנה השמינית, יש לתת רק לאחר ראש השנה של השנה השמינית.
 - ב. יש להימנע מדישון בשמיטה.
 - ג. יש לבצע לפני השמיטה את הגיזום לגובה³ פקעים לאחר השתילה.
 - ד. בשמיטה מותר להדלות ולקשור ענפים שמניבים פירות באותה שנה, אך אין להדלות ולקשור ענפים שיניבו פירות בשנה השמינית, ויש להדלותם לאחר ראש השנה של השנה השמינית.²
 - ה. ההשקיה מותרת לפי המידה שתניב פירות שראויים לחלוקה על ידי "אוצר בית דין".
 - ו. אין לגזום את הענפים שהניבו פרי לאחר הקטיף, ולהרחיקם, יש לעשות כן לאחר ראש השנה של השנה השמינית.
 - ז. לתפעול מטע תיירותי בשמיטה ראה פרק מב, קטיף תיירותי.

1 החומר המקצועי דלהלן לקוח מן החוברת "גידול פטל ואוסנה", בהוצאת משרד החקלאות – שירות ההדרכה והמקצוע.

2 הדלייתם נחוצה לכמה מטרות: הקלה על הקוטפים, צימוח טוב יותר של הצמח ושמיטה על הפרי מקלקול בעקבות היותו שרוע על הקרקע. כל הפעולות האלה יכולות להיעשות לאחר ראש השנה של השנה השמינית.

פרק כג

טיפול במטעים צעירים בשמיטה

- בדרך כלל אין צורך למכור שטח של מטע צעיר בהיתר מכירה, מכיוון שאפשר לעשות את הפעולות הנדרשות בשנה השישית או לדחותן לשנה השמינית.
- יש לבצע את כל ההדליות המיועדות לעיצוב העץ בערב השמיטה.
 - מותר לעשות במטע הצעיר פעולות שנדרשות לשמירה על העצים, כגון:
 - השקיה, אך רצוי להגדיל את מרווחי ההשקיה¹.
 - טיפול בעשביה ש"חונקת" את הנטיעות, עפ"י סדר העדיפויות לעיל פרק יד סעיף ה.
 - כיסוי ההרכבות בשקיות וכל הטיפולים שנחוצים לשמירה עליהן².
 - הקמת שברוחים להגנה מפני נזקי רוח. (לא נטיעת עצים, אלא מחסום מכני).
 - ריסוס נגד מחלות ומזיקים.
 - תמיכת ענפים וקשירתם למניעת שבירתם³.
 - יש לבצע סידוד גזעים בערב השמיטה, אם נדרשים תיקונים ניתן לבצע סידוד גם בשמיטה, אם מטרת הסידוד להרחיק מזיקים - כגון חלזונות וכנימות - או הגנה מפני קרינה, ומותר גם לעטוף את הגזע לצרכים אלו⁴.
 - מותר לטפל בריקבון צוואר השורש בפעולות האלה: פתיחת גומות אוויר, מריחת משחות והשאת צוואר השורש מגולה.
 - אין לבצע גיזומים, קיטומים או קשירות לצורך עיצוב העץ⁵, אך אם ההימנעות תגרום לנזק ארוך טווח מותר לבצע קיטומים וקשירות.
 - טיפול בסורים ונצרים שיוצאים מן הכנה או מן השורשים מותר על פי סדר העדיפויות הזה⁶:
 - פעולת מניעה - חיפוי הגזע או הקרקע. 2. ריסוס בחומר צורב. 3. "מחיקת עינים" לפני התפתחות הענף. 4. שבירת הענף ביד או במעדר. 5. גיזום ענף גדול - בשינוי, כגון: השאת זיז ארוך.

1 ראה לעיל פרק יג סעיף ג.
 2 על פי שבת הארץ (פ"א ה"ה אות טו).
 3 עיי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יא; שם הכ"ב אות ג).
 4 מהות פעולה זו היא השמירה על העץ, ולכן היא מוגדרת "אוקמי אילנא".
 5 פעולות אלו נצרכות כדי שהעץ יצמח למעלה: גיזומים וקיטומים אסורים משום צימוח, וקשירה אסורה מדין כריכת אילנות; ראה שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יא).
 6 בנוגע לסורים שיוצאים מן הכנה, ראה בצאת השנה (עמ' לא סעי' ו; עמ' לח סעי' ב). הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"א ה"ה אות יב) התיר למעשה גיזום "לאוקמי". ועיי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כג). ועיי' פרק טו סעיף י, במקורות לסדר העדיפויות.

פרק כב

הנחיות לתמרים

הכנה לשמיטה

- במידת האפשר, יש להכין בשנה השישית כמות אבקה שתספיק לכל ההאבקות שנחוצות בשמיטה.
- יש לבצע את ארגוז התמרים לפני השמיטה.

בשמיטה - הנחיות לשליחי אוצר בית דין

- מותר לקשור את המתחלים בעצים הזכריים כדי לשמור על האבקה¹.
- יש להימנע מהאבקה התמרים, אך אם יש צורך בהאבקה התמרים באופן אקטיבי, מותר על פי הנחיות בית דין לפזר תחילה את האבקה באמצעים מכניים על ידי טרקטור, ואם אי אפשר לבצע פיזור זה, מותר לפזר את האבקה באופן ידני על ידי הסרת המתחל והכנסתו לתפרחת הנקבית. מכל מקום, יש למעט ככל האפשר בביצוע האבקה זו².
- לאחר ביצוע ההאבקה אין לאסוף אבקה ולהקפיאה כדי לשומרה לעונה הבאה.
- גיזום קוצים (קיוץ) כדי להקל על הקטיפה ועל ההגעה למתחל הזכרי - מותר.
- דילול הפרי מותר לפי הנחיות הדילול פרק יז.
- ארגוז תמרים - אסור³.
- ניתוק החוטרים ונטיעתם בשמיטה, אסורים.

הנחיות להיתר מכירה

- האבקה מותרת באופן שבו היא נעשית בכל שנה.
- האירגוז מותר גם ע"י ישראל⁴.
- ניתוק החוטרים ונטיעתם בשמיטה - אסורים.

1 על פי שבת הארץ (פ"א ה"ה אות יא) ולפי הדעה השנייה, שאיסור הכריכה הוא רק אם מטרת הכריכה היא השבחת האילן והבראתו.
 2 ראה שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כד עמ' 210), יש לציין כי יש הסוברים שאין לבצע כלל פעולות של האבקה תמרים - הערת הגר"ד לאו.
 3 פעולה זו היא תולדת נטיעה, והיא אסורה מדרבנן כמו הברכה; ראה לעיל פרק א סעי' יב 3.
 4 פעולה זו מקבילה להברכה, ואיסורה מדרבנן: ראה לעיל פרק א סעיף יב; "שבת הארץ" (פ"א ה"ד אות ג).

ענפי המשק - ירקות ופרחים

פרק כד

איסור ספיחין

יסודות ההלכה

- א. צמחים חד שנתיים שהתחילו לגדול בשנת השמיטה - אסור מדרבנן לאוכלם. איסור זה נקרא "איסור ספיחין".¹
- ב. אמנם אסור ללקוט ולאכול ירקות אלו, אך לא כל הנאה מהם אסורה,² וכפי שיפורט להלן.
- ג. ירקות אלו קדושים בקדושת שביעית,³ ואין להשחיתם או לעשות בהם דברים שאסור לעשות לפירות שביעית.⁴

מקרים שבהם איסור ספיחין אינו נוהג

- ד. איסור ספיחין אינו נוהג במקרים האלה:
1. ירקות רב שנתיים שמתחדשים כל שנה מן השורש והתחילו לגדול בשנה השישית,⁵ כגון: אננס או ארטישוק. אך אם אותם ירקות נזרעו בשנה השישית ונבטו בשמיטה - הם אסורים באיסור זה.⁶
2. גידולים שאין בהם קדושת שביעית;⁷ ראה בפרק ד הגדרת מינים אלו.
3. גידולים לזרעים: אם הם אינם ראויים למאכל או שהם נפסלו ממאכל אדם לפני ראש

- ה. מותר להסיר פרחי ערלה כשיש חשש שללא הסרה זו כניסת המטע לניבה תידחה באופן ניכר או שתיגרם פחיתה גדולה ליבול השנים הבאות.⁷
- ו. הסרת פירות בעצי ערלה למניעת ניצול כוח העץ - אסורה.⁸ אם יש חשש שאנשים ייכשלו באכילת פירות ערלה, יש לתלות שלט שמזהיר על כך. אם התלייה איננה מעשית - מותר להוריד פרחים, וגם פירות.⁹
- ז. הקצרת ענפים לשם פריצת ענפי פרי חדשים - אסורה.¹⁰
- ח. לכתחילה מותר לדשן רק בכמות המינימלית שהכרחית לקיום הנטיעות,¹¹ אך אם ללא דישון זה תידחה כניסת המטע לניבה זמן רב או שתיגרם פחיתה גדולה ליבול השנים הבאות, מותר לדשן בכמות גדולה מן הכמות שדרושה לקיום העץ, אם המטע יפסיד מערכו הכלכלי.
- ט. עיצוב העץ: יש להמנע מגיזום לעיצוב העץ, אם דחייתו תגרום רק לעיכוב הצמיחה.¹² אך אם ההימנעות מהגיזום תגרום נזק שקשה לתקנו - ניתן לגזום בשמיטה על פי סדר העדיפויות שצוין בפרק טו.¹³
- י. אם לא התאפשר להדלות את העץ לפני השמיטה, וגם לאחר השמיטה לא תתאפשר ההדליה או שבלעדיה ייגרם נזק ממשי לכל שנותיו של העץ, מותר להדלות בשמיטה לפי אופן ההדליה הנחוץ ולפי התייעצות עם מדריך ירא שמים.
- יא. שתיל שיש צורך לסמוך אותו, וללא סמיכה זו יש חשש שהוא יישבר או לא יתפתח בצורה טובה, מותר לסמוך אותו.¹⁴
- יב. מותר לעשות גדר למטע או לשתיל מפני בעלי חיים.
- יג. אין לזרוע בין השורות צמחים מונעי סחף.¹⁵

הגנה על ההרכבה

- יד. מותר לבצע את הפעולות שנדרשות להגנה על ההרכבה, כגון: חיטוי מקום ההרכבה, חבישת מקום ההרכבה וכיסויה בשקיות פלסטיק או נייר, הצבת חוטי ברזל שגורמים לציפורים לנחות עליהם ולא על השקיות, וכיוצא באלו.

- 7 הסרת פרחים אסורה מדרבנן ומותרת כשמדובר ב"אוקמי אילנא". לדעה המקלה, "אוקמי אילנא" נאמר גם על הפירות שעתידיים לצמוח; לפי הגר"נ קרליץ בדעת החזו"א (סי' כ"ט ס"ק יד) אפשר להקל, וכן דעת הגר"י אריאל.
- 8 יתכן שהסרה זו אסורה מן תורה מצד "בצירה לעבודת האילן"; ראה לעיל פרק ו סעיף ו, ועי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ב אות ג)
- 9 כדין כל מלאכה למטרה שאיננה חקלאית, שלא נאסרה; ראה לעיל פרק א סעי' יט, ועי' בצאת השנה (עמ' נג הע' 1) שם נאמר שאין איסור הפסד בפירות ערלה. וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל.
- 10 פעולה זו דומה לזמירה ראה לעיל פרק א סעיף יג, דיון בשאלה האם פעולה זו אסורה מדרבנן או מן התורה.
- 11 ראה לעיל פרק יג סעיף יג.
- 12 "הלכות שביעית" (סי' א, כסא דוד ס"ק ט). וכן משמע בתורת השמיטה (סי' ג, ציונים ס"ק כז).
- 13 עפ"י "הליכות שדה" (מס' 43 עמ' 20).
- 14 הרב קוק (שבה"א פ"ה אות יג) ולדעתו הפיסוג שנאסר הוא רק אם העץ יכול לעמוד בפני עצמו.
- 15 למרות שאין צורך מעשי ביבול שגדל, מדובר באיסור מן התורה, שכן הזריעה נאסרה מן התורה.

- 1 רמב"ם (פ"ד ה"א-ה"ב).
- 2 רמב"ם (פ"ד ה"ג). ועי' שבת הארץ (אות א, ד; פ"ד ה"ה אות ב).
- 3 ערוך השלחן (סי' כב סעי' ט). ועי' שבת הארץ (פ"ד ה"ה הע' 5-6; שם הי"ח אות ד).
- 4 ערוך השלחן (סי' כב סעי' ט); בית רידב"ז (סי' ג סעי' ה). יש כמה דעות בנוגע לחיוב עקירת הספיחין; ראה שבת הארץ (פ"ד הי"ח אות ד-ה).
- 5 רש"ס (פ"ה ה"ג ד"ה בעלה לוף) בדעת הר"ש (שביעית פ"ט מ"א ד"ה כל), ועי' שבת הארץ (פ"ד הי"ח אות ו-ז).
- 6 רש"ס (פ"ה ה"ג ד"ה בעלה לוף), וכך הורה הגר"נ קרליץ שליט"א (מובא ב"שביעית להלכה ולמעשה", עמ' 70 סעי' ז והע' 59); שבת הארץ (פ"ד ה"ו אות ב; שם ה"ו אות א). בבגנות אין איסור ספיחין בכל מקרה, מפני שהבגנה שמתחילה לגדול בשביעית מבשילה רק בשמינית, בזמן ההיתר.
- 7 הגרש"ז אויערבך זצ"ל (מענד"א סי' ג ס"ק ט ד"ה וכמו; מנחת שלמה סי' נא אות יא), ועי' שבת הארץ (פ"ח הי"ד אות ב).

השנה. אך אם הם היו ראויים למאכל אדם לאחר ראש השנה, ונפסלו לאחר מכן, הם אסורים.⁸

4. גידולים שמיועדים למאכל בהמה.⁹

5. צמחים שגדלים בשדה של גוי או בגידול ששייך לגוי.¹⁰

6. גידולים שגדלים באזורים שלא נתקדשו בזמן הבית השני.¹¹

7. גידולים שגדלים בשדה שאינה ראויה לעיבוד חקלאי או במקום שבו הם מזיקים לגידול אחר.¹²

8. צמחים הגדלים בתוך בית, בחממה או בעציץ שאינו נקוב.¹³

9. גידולים שגדלו בשדה שנמכר בהיתר המכירה.¹⁴

ה. איסור ספיחין חל בזמנים הבאים:

1. בירקות איסור הספיחין חל כאשר הצמח התחיל לגדול בשנת השמיטה.¹⁵

2. בדגנים וקטניות הנאכלים כשהזרע יבש, האיסור חל גם על מה שהתחיל לגדול בשנה השישית, אם הם לא הגיעו לשליש מגודלם הסופי לפני השמיטה.¹⁶

3. קטניות שנאכלות לחות בתרמילים, כגון שעועית, דינן כירקות, לפי תחילת גידולן.¹⁷

פרק כה*

הכנת גידולי השדה שנה השישית

א. ירקות

1. בירקות שנזרעים, (בזרעים או בפקעות) כגון גזר או תפוחי אדמה, יש לסיים את הזריעה ולהשקות את השטח בהקדם, כדי שתחילת הנביטה תהיה לפני ראש השנה.¹
2. בירקות הנשתלים ללא גוש, יש לסיים את השתילה ולהשקות את השטח עד כ"ו באלול.²
3. בירקות הנשתלים בשתילת תבנית (כגון: "חישתיל"), יש לסיים את השתילה עד ערב ראש השנה. בשעת הדחק אפשר לשתול עד זמן זה גם שתיל שהגוש שלו התפורר.³
4. יש לסיים ולשתול לפני השמיטה את כל סוגי הירקות.

ב. דגנים וקטניות

יש לנהוג באחת הדרכים הבאות (כדי להימנע מאיסור ספיחין):

1. זריעה לצורך תחמיץ וחציר, במקרה זה אין צורך להנביט את הזרעים לפני ראש השנה ודי לסיים את הזריעה לפניו.⁴
2. זריעה למאכל אדם בערב השמיטה בשינוי ממחזור הזרעים, זריעה זו צריכה להתבצע בשטחים גדולים.⁵
3. זריעה בערב השמיטה לשם מאכל לגויים, כאשר הקציר צריך להיעשות ע"י גוי,⁶

* תודתי נתונה למר יעקב ציפילביץ' על עזרתו הרבה בכתיבת הפרקים העוסקים בגידול ירקות.

1. בצאת השנה (עמ' מב ד"ה ירקות); משנת יוסף (ח"ד עמ' טו; שו"ת משנת יוסף ח"א סי' לו); ועי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"ג אות ג).
2. שביעית להלכה ולמעשה (עמ' 14 סעי' יא; עמ' 15 הע' 19). הקדמת השתילה נצרכת כדי שהירקות ייקלטו לפני ראש השנה, אך בדיעבד אין באיחור השתילה איסור ספיחין; עי' שו"ת ישועת משה (זרעים סי' ה אות ג-ד); שו"ת משנת יוסף (ח"א סי' ט אות ד).
3. בשתילה בגוש אין צורך בקליטה, ראה לעיל פרק יב סעיף ה.
4. ירושלמי (פ"ט ה"ה); רמב"ם (פ"ד ה"ד). ועי' שבת הארץ (שם אות ז), שבגידולים שמיועדים למאכל בהמה אין איסור ספיחין.
5. חזו"א (סי' כב ס"ק ב); בצאת השנה (עמ' מב ד"ה ירקות); שבת הארץ (פ"ד ה"ד אות ב). בנוגע לצורך בשטחים גדולים, ראה מנחת שלמה (סי' נ); שו"ת ישועת משה (זרעים סי' י-ג).
6. עיי' שבת הארץ" (פ"ו ה"א אות ג/5, ה"ב אות ג, פ"ד ה"ב אות ג). הדבר מותר דוקא באופנים המותרים בסחורה, כגון: בהבלעה, להגדרתה עיי' "שבת הארץ" (פ"ח ה"א אות ד, פ"ד ה"ג אות א, ד), עפ"י הוראת הגר"א שפירא זצ"ל במקרה זה יש למכור את

8 רמב"ם (פ"ד ה"ח). ועי' חזו"א (סי' ט ס"ק ד ד"ה נמצא; שם ס"ק יז ד"ה מיהו); שבת הארץ (פ"ד ה"ח אות ג).

9 מקרה זה נתון במחלוקת, ויש לנקוט כשיטת רש"ם (פ"ט סוף ה"ה ד"ה בקדושת). ועי' שבת הארץ (פ"ד ה"ד אות ז והע' 18).

10 בנוגע לשדה גוי, ראה רמב"ם (פ"ד הכ"ט), ולעניין ישראל שזרע שם, ראה פרק יא, בנוגע לגידול ששייך לגוי, ראה שו"ת המבי"ט (ח"א סי' כא, ריז); שבת הארץ (קונטרס אחרון סי' א אות א ד"ה וכיון).

11 למרות שאיזורים אלו נכללים בארץ ישראל לענין קדושתה וישיבתה רמב"ם (פ"ד הכ"ו, תשובות הרמב"ם סי' קכח), ועי' "שבת הארץ" (פ"ד הכ"ו אות ב והע' 16). לגבי הגבול הדרומי, ראה נספח ז.

12 רמב"ם (פ"ד ה"ד).

13 הגר"ח ברלין (מובא בספר השמיטה עמ' כח סוף הע' 2) ועי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"ד הע' 11-12); ולענין חממה ראה פרק כז, לגבי עציץ שאינו נקוב ראה ספר השמיטה (עמ' כח סעי' ו). ועי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ו הע' 22).

14 מבוא ל"שבת הארץ" (פרק יא). ועי' שבת הארץ (פ"ד הכ"ט הע' 18; שם פ"ח ה"ח אות ה והע' 15).

15 ועי' "שבת הארץ" (פ"ד ה"ב אות א, ה"ג אות ה). חזו"א (סי' ט ס"ק יז ד"ה ירק).

16 רמב"ם (פ"ד ה"ט; שם ה"ג); חזו"א (סי' ט ס"ק יז ד"ה דינים); שבת הארץ (פ"ד ה"ג אות ב-ג).

17 הלכות שביעית (סי' ג, כסא דוד ס"ק עה) על פי רש"ש (פ"ב מ"ח). ועי' שבת הארץ (פ"ד ה"ד אות א).

פרק כו

הטיפול השוטף בגידולי שדה (חד שנתיים)

הנחיות מפורטות לגידול בחממה ראה להלן פרק כז, הנחיות לגידול פרחים ראה להלן פרק לא.

הנחיות לשליחי אוצר בית דין

יסודות ההלכה

- א. יש לבחון את הצרכים של כל ענף במשק ולדון עם הרב המקומי איזו דרך הלכתית מתאימה לו.
- ב. בגידולים חד שנתיים אין טיפולים שנעשים לצורך גידול הצמח בשנים הבאות, אלא רק טיפולים שנעשים לצורך היבול שיגדל השנה. מכיוון שהזריעה או השתילה מתבצעות לפני השמיטה, אפשר לסמוך על הדעות המקלות בנוגע לטיפול בפירות (ראה לעיל פרק ג סעיף ט 3, יא).

הנחיות כלליות

- ג. כאמור לעיל בפרק א, אין לבצע פעולות שאסורות מן התורה או שיש בהן חשש לאיסור תורה, כגון: חריש או גיזום לצורך פריצת ענפים חדשים בירקות.¹ פעולות שאסורות מדרבנן מותרות רק כדי למנוע הפסד ניכר של היבול.
- ד. יש מלאכות רבות שנעשות לצורך הגדלת היבול ואיכותו במהלך גידול הפרי. לפני כל עשיית מלאכה יש לבחון את מידת הנחיצות שלה לגידול המסוים.

הנחיות לגידולי בעל (חיטה ושעורה)

- ה. ההנחיות לזמן הזריעה האפשרי בגידולי בעל הובאו לעיל בפרק יב.
- ו. יש לדשן בזריעה, אם אי אפשר לדשן בזריעה, אפשר לדשן בכמות המינימלית ההכרחית גם לאחר שהצמחים נבטו.²

1 ראה לעיל פרק א סעיף יג.

2 עפ"י בצאת השנה, שבשלב בו הצמח קיים מותר לעשות פעולות בצמח שבלעדיהן ייפסד רוב הפרי, ומכיוון שגם גבעולי הדגן משמשים למאכל בהמה (הן לתחמיץ וחציר והן הקש של חיטה לגרעינים) ניתן לטפל בצמחים החל משעת הנביטה.

- במקרה זה אין צורך בשינוי ממחזור הזרעים או בזריעה דווקא בשטחים גדולים.
- ג. מומלץ לדשן ולזבל לפני הזריעה או במהלכה.
- ד. כדי להימנע מבעיות שייתכנו בזמן הקציר (גשם מאוחר וכדומה) מומלץ לזרוע מינים שמיועדים מלכתחילה לתחמיץ כגון שעורה וחיטה "גליל", ולא מינים שמיועדים גם לחיטת מאכל וגם לתחמיץ כגון חיטה "נגב", במיני הקטנית מומלץ לזרוע מינים כגון "תלתן פלי" ו"בקה", אך לא אפונה.⁷
- ה. מכיוון שכיום, בשנת תשע"ד, אין דרישה בשווקים לחיטת מאכל שקדושה בקדושת שביעית, מומלץ שלא לזרוע חיטה זו במסגרת של "אוצר בית דין" אלא להסתמך על היתר המכירה ולשווק את התוצרת לחוץ לארץ.
- ו. מכיוון שבשנים רבות נפסקים הגשמים לאחר תחילת החורף ומתחדשים לאחר מכן, מומלץ לזרוע זנים שעמידים לחוסר מים ומותאמים לאזור הגידול.
- ז. השקאת הנבטה בשמיטה – אסורה.⁸
- להמלצות מקצועיות בנוגע לגידול מזון לבעלי חיים בשמיטה ראה נספח ה.

הכנת השטח

- ח. הכנה נאותה של הקרקע לפני השמיטה תמנע את הצורך לעשות פעולות רבות בשמיטה. ברובם המוחלט של המינים די בהכנה רגילה של הקרקע, כפי שהיא נעשית בכל שנה.
- ט. עיבודי קרקע: יש להקדים את הקלטור והדיסקוק לערב השמיטה.
- י. טיפול בעשבייה: בערב השמיטה יש לטפל בעשבייה טיפול יסודי, כדי שלא יהיה צורך לטפל טיפול זה בשנת השמיטה.
- יא. חיטוי הקרקע ייעשה בקיץ השנה השישית.⁹
- יב. יש להתקין את מערכות ההדליה במקומות הדרושים לפני השמיטה.
- יג. יש לדשן ולזבל זיבול שופע ככל האפשר; בשוק יש דשנים כימיים איטיים תמס, וזבל אורגני שמתפרק באופן איטי ומספיק לעונה שלמה.
- יד. תכנות מחשב ההשקיה והדישון לזמן ארוך ככל האפשר.

הזרעים לגוי עוד לפני הזריעה כך שהגידול יהיה של גוי.

7 על פי חזו"א (סי' כ"ב). מינים אלו מיועדים בדרך כלל למאכל בהמה.

8 השקיה זו נחשבת "אברוי", והיא אסורה משום תולדת זורע.

9 יש לבצע חיטוי לפי הצורך בשטח: אם יש צורך בחיטוי כימי (כגון "אדיגן") די לבצעו כמה שבועות לפני השמיטה, ואם יש צורך בחיטוי סולרי (כגון בגידולים בערבה) יש לבצעו זמן רב לפני השמיטה, כדי שהחיטוי יהיה יעיל במידה מרבית.

- ז. יש להימנע מריסוס נגד רחבי עלים, אך אם השטח מאולח בכמות רבה מאוד של עשבים ויש חשש שייגרם נזק ניכר לשטח, אפשר לרסס לאחר נביטת הצמח הרצוי.³
- ח. אין להשקות השקיית הנבטה, אך לאחר שהשטח נבט מותר להשקות השקיית עזר.⁴
- ט. הקציר יהיה בשליחות אוצר בית דין (ראה פרק ז).
- י. מותר ליצור קוי בידוד בדגנים נגד שריפות, לפי סדר העדיפויות הזה:
1. ריסוס זהיר במונעי נביטה לפני הגשם הראשון. וריסוס של קוטלי עשבים במהלך החורף.
 2. קצירת התבואה: במיני דגנים שראויים למאכל אדם יש לקצור את התבואה לפני היווצרות הגרעינים או לאחר "הבשלת דונג",⁵ ובמיני דגנים שמיועדים למאכל בהמה בלבד, אין הגבלה על זמן הקציר.⁶
 - יא. אפשר לעשות דיסק קל על קו הבידוד שמטרתו היא למנוע שריפות בלבד, ולא הכנה לזריעה, ועדיף לעשותו על ידי גוי.⁷
 - יב. יש לבצע את קציר קו הבידוד נמוך ככל האפשר, כדי להימנע מפעולות חקלאיות נוספות, והשחת תיאכל על ידי בהמה.

הנחיות לגידולי ירקות (שלחין) בשטח פתוח

- ג. יש לכתחילה לשתול או לזרוע לפני השמיטה זנים שהם בעלי עמידות גבוהה למשך שנה שלימה ובעלי עמידות גבוהה יותר למחלות, ולשתול אותם סמוך לשמיטה,⁸ דרך זו רלוונטית בעיקר למינים כגון עגבניות, מלפפונים, חצילים, פלפלים. הנחיות לזריעה או שתילה בערב השמיטה, ראה לעיל פרק יב.
- יד. מינים שמשך הגידול שלהם קצר כגון קישואים, חסה, פטרוזיליה וכו', אין לשתול בשמיטה כלל בשטח פתוח, בלא להסתמך על היתר המכירה, ראה להלן סעיף כה.
- טו. לאחר הנביטה מותר להשקות לפי ההכרח, כדי למנוע הפסד גדול של היבול לפי הנחיות בית הדין.⁹
- טז. מותר לדשן לפי ההכרח. אך יש להפחית בכמויות הדשן ביחס להמלצות המקצועיות.

3 ראה בהערה הקודמת.

4 עפ"י חז"א (סי' טז ס"ק ד"ה ודין). ועי' "שבת הארץ" (פ"א ה"ח אות א).

5 מזמן ההשתבלות עד זמן "הבשלת דונג" חל איסור לקצור את התבואה, מפני שהקצירה גורמת להפסד גידולים שקדושים בקדושת שביעית. בעניין זה עי' חז"א (סי' ט ס"ק ו ד"ה וכשתולשין); שו"ת משנת יוסף (ח"ב סי' טו אות ד).

6 במאכל בהמה התבואה ראויה למאכל בכל שלבי הגידול, ולכן בכל שלב אין הצמח נפסד, מכיוון שגם כשהצמח יבש אפשר להאכיל בו בהמה.

7 ראה לעיל פרק א סעיפים ט-יא, בנוגע לחרישה, אך מכיוון שמדובר בדיסק פס אחד בלבד סביב לשטח, מוכח שאין כוונה להכין את השדה לזריעה אלא רק למנוע שריפות בלבד, ומלאכה זו אינה צורך חקלאי. יש צד נוסף להקל, והוא שהרואים סוברים שבעל השדה מכר את שדהו בהיתר המכירה, ולכן אין חשש למראית עין של עבודה בשמיטה.

8 בצאת השנה (עמ' לא סעי' ג).

9 הגר"ח גרוסברג (התורה והמדינה ט-י עמ' שמו-שנב).

- מן הראוי להגדיל את מירווחי הזמן שבין זמני הדישון ולהפעיל את המערכת באמצעות מחשב. מן הראוי גם לבצע את הדישון לפני השמיטה גם אם דרך זו יקרה יותר, (אם מדובר בהפסד גדול יש להתייעץ עם בית הדין).
- יז. מותר לכסות את הגידולים בפלסטיק בחורף, כדי למנוע נזקי קור, אך אסור לכסות אותם כדי להקדים את ההבשלה.
- יח. מותר לכסות את השטח ברשת, כדי להגן על הגידולים מפני ברד וקרה.
- יט. דילול ירקות מותר רק אם הימנעות מדילול זה תגרום לנזק כלכלי ניכר.¹⁰
- כ. הוצאת הפקעות מן האדמה - כגון פליחת הקרקע בקומביין כדי להוציא תפוחי אדמה - מותרת, אך יש להקפיד ככל האפשר להוציאן באופן שאינו מכין את הקרקע לזריעה.¹¹
- כא. הטיפול נגד מזיקים הוא כטיפול הרגיל בכל שנה.
- כב. מותר לעקור צמחים חריגים וצמחים שמתמוטטים ולפנותם מן השטח, במקרה שיש חשש שצמחים אלו יגרמו נזק לצמחים אחרים, במידת האפשר עדיף לכסותם ביריעה ולחונקם על ידי כך.¹² אם יש על הצמחים פירות שראויים לאכילה, יש להניחם במקום מסודר, ולאחר שהפירות יתחילו להרקב, מותר להשמיד את הצמח.¹³
- כג. אין להצניע שיריים באדמה על ידי דיסק או קילטור,¹⁴ אך אם ייגרם נזק ניכר מאוד לקרקע ללא הצנעה זו - כגון התפרצות מחלות בתפוחי אדמה או בכותנה - ניתן להצניעם.

הנחיות להיתר מכירה

- כד. לאחר מכירת הקרקע לא הותרו המלאכות שאיסורן מן התורה: חרישה, זריעה, שתילה וגזיזום. מלאכות אלו צריכות להיעשות על ידי גוי.¹⁵
- כה. בשטח פתוח - זריעת או שתילת ירקות חשופי שורש מותרת רק על ידי גוי, ולכתחילה ראוי שגוי ישתול ירקות הנתונים בגוש.
- כו. מלאכות שאיסורן מדרבנן מותר לעשותן על ידי ישראל, אך יש למעט את עשייתן ככל האפשר.¹⁶

10 פעולה זו אינה שונה מטיפול בעשבייה, טיפול שמותר לדעה זו אם הוא הכרחי למניעת הפסד גדול של היבול. לעניין הפסד פירות שביעית בדילול שנעשה כשעדיין יש תוצרת שלא הגיעה לעונת המעשרות, ראה לעיל פרק יז סעיף יב.

11 חריש זה אינו נועד למטרת גידול, ולכן מסתבר שהוא אינו כלול באיסור חרישה, כדלעיל פרק א סעיף ט.

12 ע"פ משפטי ארץ ד, יד- הערת הגר"ד לאו.

13 אם יש חשש שצמחים אלו נגועים במחלות, ולכן אם לא יפנו אותם ייגרם נזק משמעותי לכל הגידול, עקירתם נחשבת מניעת נזק בלבד.

14 פעולה זו נצרכת להכנת הזריעה לאחר השמיטה.

15 ראה לעיל פרק ט סעיף א.

16 עי' בצאת השנה (עמ' לא סעי' ג; עמ' לד ד"ה זריעת), שסובר שיש להעדיף גידולים ארוכי טווח על גידולים קצרים, כדי למעט

פרק כז

גידול ירקות בחממות ובבתי צמיחה בקרקע

הנחיות לשליחי אוצר בית דין

יסודות ההלכה

- א. אין לעשות בתוך בית - ראה הגדרתו להלן - מלאכות שאיסורן מהתורה, או שיש ספק אם הן אסורות מהתורה.¹
- ב. אפשר להקל במלאכות האסורות מדרבנן, כאמור לעיל פרק א סעיף ה.
- ג. קדושת שביעית נוהגת, מספק, בגידולים בתוך בית² והוא הדין לחיובים שנובעים ממנה: חובת הפקר, איסור קצירה ובצירה, איסור סחורה, קדושת הפירות ומצוות הביעור.

הגדרת "בית"

- ד. דין בית נוהג במקרים הבאים:
 - חממה³ או בית צמיחה, אם הם מכוסים בזכוכית, פוליקרובנט, ביריעות פוליאיתילן, או ברשת שצפיפות החומר בה עולה על 50%, (אין די בצפיפות שנקראת "50% צל"), אפשר לצרף לחישוב אחוזי צפיפות החומר גם שתי שכבות של רשתות המונחות אחת על השניה, אם שתיהן מחוברות למבנה.
 - ה. כדי שהחממה או בית הרשת יחשבו ל"בית", צריכים להתקיים בנוסף לכך התנאים הבאים:
 1. גובה הגג מעל 80 ס"מ מהקרקע.⁵
 2. המבנה קבוע.⁶

כז. מותר לישראל לבצע את פעולות הכנת השתיל לפני שתילתו, כגון טבילה בתכשירים שונים כדי להגן עליו ממזיקים.

כח. עשיית מלאכות חיוניות שאסורות מדרבנן לצורך טיפול בגידולים שלא היה אפשר לעשותן מראש - מותרות,¹⁷ ובהן המלאכות: השקיה, דישון מינימלי, טיפול במחלות ובמזיקים, טיפול בעשבייה ללא פליחת הקרקע, האבקה, הדליה וכדומה. כט. גיזום ירקות לצורך חידוש ענפי פרי חדשים או הצמחתם - מותר על ידי ישראל, אך מן הראוי לעשותו על ידי גוי או בשינוי.¹⁸

ל. מותר לקצור קווי בידוד בדגנים נגד שרפות, הקצירה תהיה נמוכה ככל האפשר, והשחת תשמש למאכל בהמה. דיסוק לצורך הצנעת השאריות בקרקע - מותר על ידי ישראל.

1 ירושלמי ערלה (פ"א סוף ה"ב); "שבת הארץ" (פ"א ה"ג אות ב), ראה לעיל פרק א.
 2 ע"י כרם ציון (פרק ג, גידולי ציון ס"ק 1); שבת הארץ (קונטרס אחרון ס"ג). עם זאת, אפשר להקל בייצוא; ע"י התורה והארץ (ח"א עמ' 174).
 3 לפירוט הדעות בהגדרת חממה כבית ראה קטיף שביעית פרק יז עמ' 102 הע' 8, מדידת הגובה בגג משופע תעשה תיעשה לפי פסק השו"ע (או"ח סי' שטו סעי' ח) לענין אוהל בשבת.
 4 כך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל.
 5 בצאת השנה (עמ' לא סעי' י, עמ' לה ד"ה זריעת); כרם ציון (פרק ג סעי' ג); הגרש"ה ואזנר שליט"א ("הליכות שדה" 72 עמ' 19).
 6 חזו"א (סי' כב ס"ק א, ד"ה ואף); הגר"ב צ'עוזיאל (התורה והמדינה ח"ד עמ' קמא); בצאת השנה (עמ' לה הע' 3, עמ' מב ד"ה גידולים).

במלאכות החרישה והזריעה.

17 בצאת השנה (עמ' לא סעי' ד).

18 בצאת השנה (עמ' לא סעי' ה), ומכיוון שיש פוסקים שסוברים שגיזום ירקות אסור מן התורה, יש לעשותו בשינוי או על ידי גוי.

3. מן הראוי שגובה הדפנות יהיה 80 ס"מ לפחות.⁷
ו. לפי האמור לעיל, מנהרות נמוכות, כגון מנהרות חיפוי תותים ומלונים אינן נחשבות לבית.

המלאכות החקלאיות בחממה

2. בחממה אסורות הפעולות הבאות, גם כשגוי עושה אותן:
 1. כל פעולות פליחת האדמה והכנתה לזריעה, כגון: חרישה, תיחוח,⁸ קילטור, תילול, עירוג וכדומה.
 2. זריעה.
 3. שתילת ירקות גלויי שורש.⁹
 4. גיזום שנועד לגרום לפריצת ענפים חדשים כדי שיצמחו עליהם פירות או ירקות.¹⁰
 5. פעולות שמטרתן היא תוספת צימוח- אסורות, אלא אם כן ללא פעולות אלו תהיה פחיתה משמעותית ביבול.
 6. פתיחה וסגירה של מסך תרמי על מנת לקבל תוספת יבול- אסורה, במקרה הצורך ניתן לעשות כן על ידי גוי,¹¹ אולם במקרה בו המסך מופעל באופן אוטומאטי (ע"י חיישנים או "שעון שבת"), מותר לתכנת את המערכת לפי הצרכים.
 7. הלבנת גג ע"י סיד (בעזרת חומר מלבין), ניקוי מאבק על ידי שטיפת יריעות ורשתות אסורים, אלא אם כן ללא הניקוי תהיה פחיתה משמעותית ביבול.¹²
 - ח. הפעולות שמותר לעשות בחממה:
 1. שתילת ירקות בגוש בתוך החממה - מותרת ע"י גוי בלבד, אך אסורה על ידי ישראל.¹³
 2. גיזום שנועד להחדיר חומרי הדברה טוב יותר - מותר.
 3. הטיפול השוטף בגידולים מותר בחממה,¹⁴ כגון: השקיה, דישון, ריסוס, הדלקת תאורה על מנת להאריך את שעות האור, הפעלת מזרון לח, חימום ואיזור.¹⁵
 4. האבקה מותרת רק על ידי דבורים (רגילות ו"בומבוס"), או דבורה חשמלית, ולא באמצעות האבקה ידנית.
 5. מותר להדביר חרקים בחממה, בגידולים שמגדלים אותם ללא חרקים, גם אם צורך ההדברה הוא סיבה הלכתית ולא סיבה אגרונומית.¹⁶

7. עפ"י בצאת השנה (עמ' מב ד"ה גידולים, עמ' מח ס"ב סעי' ב, ועי' עמ' לא סעי' יוה"ע 14). ועי' חזו"א (סי' כב ס"ק א ד"ה וגדר).
8. ראה לעיל פרק א סעיף ט.
9. ראה לעיל פרק א סעיף יב.
10. פעולה זו היא זמירה, שאיסורה מן התורה: ראה לעיל פרק א סעיף יג, גיזום כזה בירקות אסור מדרבנן ולדעת הרב קוק זצ"ל ("שבת הארץ" פ"א ה"ו אות ו) אף זמירה בירקות אסורה מן התורה. לכן אין להקל בזה גם בחממה.
11. במקרה זה יש "תרי דרבנן", חממה וגוי, ולכן ניתן להקל.
12. הניקוי גורם לתוספת צימוח, וזו אסורה בשמיטה, אולם במקרה בו ללא הניקוי תהיה פחיתה משמעותית ביבול ניתן להקל כדעה המקילה.
13. באוהלה של תורה (ח"ג ס"י י).
14. ראה לעיל פרק א סעיף ד, פעולות אלו מותרות מפני שאיסורן מדרבנן ובלעדיהן תהיה פחיתה גדולה מאד ביבול.
15. רצוי לבצע פעולות אלו בגרמא, כגון ע"י שעון, לענין זה עי' הר צבי (או"ח ס"י ריא, קלג); תחומין (א עמ' 198).
16. נראה שמכיוון שאם כמות החרקים תהיה גבוהה מכמות מסוימת, הגידול כולו ייפסל ולא תהיה אפשרות לשווקו, אפשר להחשיב את ההדברה בתור "אוקמי פירא" לפי הדעות המקלה והממצעת.

6. סיד גג בחומר מלבין כדי ללבנו או שטיפת יריעות ורשתות כדי לנקותן - אסורים, אלא אם כן ללא הניקוי ייגרם הפסד ניכר ליבול.¹⁷
7. פתיחה וסגירה של חלונות או וילונות או יריעות צד או חלונות תקרה: אם מטרת הפתיחה היא אזורור החממה כדי למנוע מחלות (כגון בוטריטיס) - הפתיחה מותרת, אך אם מטרת הפתיחה היא תוספת צימוח - היא אסורה. כשפתיחת החלונות וסגירתם נעשות באמצעות בקרת טמפרטורה אוטומטית, אפשר לתכנת את המערכת שתעבוד באופן המיטבי שלה.¹⁸
8. מותר לתחזק את ציוד החממה, כגון: תיקון רשתות, מאווררים או תנורים.¹⁹
9. הדליית הצמח בשני סוגי ההדליה - הולנדית וספרדית - מותרת. לפי היתר זה, מותר להכין את ההדליה, לתקנה ולבצע את כל שלבי ההדליה. עם זאת, אם המגדל יכול לבחור שיטת הדליה מסוימת, עדיף להדלות את ההדליה הספרדית ולא את ההדליה ההולנדית.²⁰
- י. מותר להניח או להסיר יריעות לחיפוי קרקע נגד מזיקים, אך עדיף להניח את היריעות לפני השמיטה ולהסירן בשעת הצורך.²¹
- יא. מותר להוריד את גג החממה בזמן הגידול ולהחליפו בגג אחר, גם אם מטרת ההחלפה היא אזורור הצמחים, מניעת מחלות או המשך גידול תקין שלהם.²²
- יב. עם זאת, אם מטרת ההחלפה היא תוספת צימוח - אין להחליף.²³
- יג. מותר לתקן או להחליף יריעות ורשתות שנפגמו, (גם בגידול רגיל וגם בגדול ללא חרקים).
- יד. אין להסיר את היריעות באופן מוחלט, וכשמחליפים יריעה יש להניח מיד יריעה חדשה.²⁴
- טו. לאחר סיום הגידול אסור לחרוש או לתחח חממה כדי להכניח לעונה הבאה.²⁵
- טז. אין להשמיד את השאריות שנותרו בחממה לאחר סיום הגידול, אך אם יש חשש שלאחר הגידול יתפתחו בקרקע מחלות שיהיה קשה מאוד להשמידן לאחר השמיטה, מותר להשמיד את הגידול בהשקיה ובהוספת חומרי הדברה. אם אין אפשרות כזו, אפשר לכסח את הגידול ולאחר מכן לפנותו מן השטח, אך אין להצניעו בקרקע.

17. הניקוי גורם לתוספת צימוח וזו אסורה בשמיטה, אך אם ללא הניקוי ייגרם הפסד ניכר ליבול, אפשר להקל כדעה המקלה.
18. במקרה כזה אפשר להגדיר את ההפעלה בתור "גרמא".
19. תחזוקים אלו מותרים גם אם אין צורך בציוד זה בעונה מסוימת, מכיוון שמותר לעשות מלאכות לצורך הגידול, והרי ציוד זה נחוץ לגידול תקין, ולכן יש להגדירו בתור פעולת "אוקמי אילנא". ומכיוון שפעולה זו הותרה בשמיטה, אין בה הכנה לפעולה שנאסרה בשמיטה.
20. הדליה ספרדית פשוטה יותר לביצוע, והיא אינה דורשת עשיית מלאכות רבות לצורך הטיפול בצמח. לעומתה, ההדליה ההולנדית דורשת מלאכות רבות לצורך הטיפול בצמח, כגון גיזום וכדומה. לכן, אם המגדל יכול לבחור את סוג ההדליה, עדיף לבחור בהדליה שדורשת עשיית מעט מלאכות, אך אם המגדל רגיל לגדל בשיטת גידול מסוימת, אין צורך להחליף את שיטת הגידול בשיטה אחרת.
21. בחורף יש להסיר את היריעות כדי למנוע נביטת עשבים.
22. הגרצ"פ פרנק (הר צבי, זרעים ח"ב ס"י לד); ספר השמיטה (עמ' יז סעי' ח).
23. על פי מנחת שלמה (סי' מא אות ג).
24. נראה שהחלפת יריעה מוסיפה צימוח, ואין לעשות פעולות שזו מטרתן.
25. ראה לעיל פרק א סעיף י.

פרק כח

גידול ירקות במצע מנותק

מכיוון שעלויות הגידול הן גבוהות (ציוד החממה) יש לבחון האם הדבר כדאי מבחינה כלכלית.

להנחיות מעשיות לבניית חממה באופן זה ראה נספח א.
וכן, יש לציין כי ישנן דעות מחמירות יותר ביחס למבנה החממה והעציצים שבה, ראה קטיף שביעית פרק יח עמ' 113.

יסודות ההלכה

- א. גידול במצע מנותק תחת כיפת השמים אסור מדרבנן,¹ והוא הדין לגידולי מים (הידרופוניה).²
- ב. מותר לגדל במצע מנותק בתוך מבנה,³ כגון בית או חממה. בגידול כזה מותרת גם עשיית מלאכות שאיסורן בשמיטה מן התורה, וכפי שיבואר לקמן.

הגדרת מצע מנותק

ג. בנוסף לתנאים שהוזכרו לעיל פרק כז סעיפים ד-ה ביחס להגדרת החממה כבית, ישנם מספר תנאים נוספים על מנת להגדיר את הגידול כגידול של מצע מנותק:

המשטח

1. יש להניח את הכלים על משטח מנתק ולוודא שהמשטח עשוי מחומר חזק שאינו חדיר למים.⁴
2. יש לוודא שהמשטח מועיל לנתק את הצמח מן האדמה גם אם הוא קבוע בקרקע.⁵

1 בצאת השנה (עמ' מח ס"ב סעי' ג). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ו אות ד), ועי' התורה והארץ (ח"ו מעמ' 340 ואילך).
2 מהרי"ל דיסקין (סי' כז, דיני שביעית אות א); בצאת השנה (עמ' מב ד"ה גידולים; עמ' מח ס"ב סעי' ד. ועי' עמ' מג הע' 13). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ו אות ה).
3 חזו"א (סי' כב ס"ק א). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ג אות ב; פ"א ה"ו אות ד). להגדרת המלאכות שאסורות מן התורה, ראה לעיל פרק א.
4 עי' התורה והארץ (ח"א עמ' 172; שם עמ' 196-209; ח"ו מעמ' 340 ואילך).
5 תוספות (גיטין ז ע"ב ד"ה הא); רא"ש (גיטין פרק ב סי' כב). ועי' שו"ת בית דוד (להגר"ד טעביל ממינסק, סי' א); חזו"א (סי' כב ס"ק א).

יז. חיטוי כימי או סולרי לאחר הגידול מותר רק כדי להשמיד את המזיקים שבשטח, ורק אם יהיה קשה להשמידם לאחר מכן. עם זאת, אם יש צורך לתחח את האדמה בתהליך החיטוי, אין לבצעו.²⁶
יח. מותר לבנות חממה חדשה בשמיטה רק אם יש אפשרות הלכתית לזרוע שם, כגון: חממת מצע מנותק או זריעה בשטח שנמכר בהיתר מכירה.²⁷

היבול בחממה

- יט. בירקות שגדלים בחממה אין איסור ספיחין.²⁸
- כ. קטיף מסחרי וחלוקת הפרי מותרים רק לשליח של "אוצר בית דין" או למי שמכר מראש את הגידול לגוי (ללא מכירת הקרקע).²⁹
- כא. הייצוא לחו"ל מותר, וראה לעיל פרק ח, את מגבלותיו.

הנחיות ל"היתר מכירה"

- כב. זריעת ירקות או שתילת ירקות חשופי שורש בחממה שנמכרה בהיתר מכירה יש לעשותם רק על ידי גוי.³⁰
- כג. ניתן לשתול על ידי יהודי ירקות בגוש, בחממה שנמכרה בהיתר מכירה.
- כד. שאר המלאכות החקלאיות ניתן לעשותן באופן הרגיל בו הן נעשות בכל שנה.³¹
- כה. חממה שהוקמה לאחר השתילה או מנהרות נמוכות (גובה הגג פחות מ 80 ס"מ), דינן הוא כשטח פתוח.³²

26 חיטוי סולרי אסור מדרבנן (באוהלה של תורה, ח"ג סי' לד), ולכן באופן עקרוני אין לחטא באופן זה, אך אם יש נזק ניכר - מותר.

27 אפשרות נוספת היא שתילה בגוש על ידי גוי, מכיוון שאין לעשות מלאכות בקרקע אם מטרותן היא עבור מלאכה אסורה; עי' משנה שביעית (פ"ב מ"ד; פ"ג מ"ח); רמב"ם וראב"ד (פ"ב הי"א). עם זאת, אם אפשר לעבוד בחממה גם בשמיטה, כגון בחממת מצע מנותק או בשטח שנמכר בהיתר מכירה, מותר לבנות חממה חדשה.

28 ראה פרק כד.

29 ראה פרק ז.

30 בזריעה שאסורה מן התורה לכל הדעות - יש מקום להחמיר.

31 על פי הגרי"א הרצוג (התורה והמדינה ד עמ' קנ-קנא); בצאת השנה (עמ' לה ד"ה זריעת; עמ' פז סי' ב סעי' ג).

32 על פי שבת הארץ (קונטרס אחרון סי' ג).

3. בבחירת המשטח המתאים יש לבחון את סוג הגידול, מידת החשיפה לקרינה והעומס שהחומר צריך לעמוד בו.
4. אפשר להשתמש בחומרים כגון החומרים האלה: יריעות פוליאטילן חזקות, יריעות פלריג מצופה שאטומות למים, לוחות פח מגולוון.
5. אין להשתמש בחומרים קלים, כגון: לוחות עץ,⁶ פוליאטילן מוקצף ("קלקר"), קרטון, בלוקים או אריגי ניילון, כגון פלריג רגיל וכדומה.
6. אין להשתמש באספלט ובבטון, ויש להניח מעליהם את האמור לעיל בסעיף 7.4.
7. המשטח יהיה רחב כדי שנוף הצמחים לא יבלוט החוצה גם בשיא הגידול.
8. המשטח צריך להיות נקי, כדי שלא תיווצר עליו שכבת עפר דקה שראויה לזריעה.⁸

הכלי

9. הכלי יהיה בגודל שמאפשר את טלטולו.⁹ בשעת הדחק אפשר להקל להשתמש גם בכלי שנפחו אינו עולה על 40 סאה, כ-330 ליטר.
10. כשהמשטח עשוי מחומר חזק שאינו חדיר למים אין מגבלה על גודל החורים או על מיקומם.¹⁰
11. אם יש נקבים בצדי הכלי, המרחק ביניהם לשפת המשטח יהיה לפחות 24 ס"מ.¹¹

- ד. אפשר למלא את הכלים בכל סוגי המצעים, כגון: עפר, טוף וכדומה.
- ה. אין לגדל בעפר שמונח ישירות (ללא כלי) על משטח מנתק.¹²
- ו. זריעת ירקות במגשי פוליאטילן מוקצף ("קלקר") מותרת אם הירקות מוגבהים מעל 80 ס"מ,¹³ נוף הצמחים אינו בולט מן המגשים, ויש משטח מנתק על גבי הקרקע.
- ז. "שרוולי" ניילון ארוכים אינם נחשבים מצע מנותק לפי ההלכה, מכיוון שנוף הצמחים בולט החוצה ונפח ה"שרוול" גדול מ-40 סאה (כ-330 ליטר).
- ח. כדי לנתק את הצמחים מן הקרקע יש לעשות שני דברים:

6 ע"י התורה והארץ (ח"א עמ' 207; שם עמ' 201-203).

7 ע"י התורה והארץ (ח"א עמ' 207).

8 מכיוון שיש לחשוש שמא העפר אינו בטל, כי יש בשכבת העפר חשש של זריעה בקרקע. לעניין ערלה, ע"י מכתב הגר"ע יוסף זצ"ל שמובא בספר "התורה והארץ" (ח"א עמ' 233).

9 אגלי טל (קוצר סעי' ג ואות י) ו"ערוך השלחן" (או"ח סי' שלו סעי' לא) סוברים שכל כלי שאינו מיטלטל נחשב "מחובר".

10 ויש מחמירים שגודל הנקב יהיה עד 1 ס"מ וצירוף כל שיטחי הנקבים לא יעלה על 2 סמ"ר.

11 בצאת השנה (עמ' פז סעי' ג).

12 לדעת הרמב"ם (טומאת אוכלין פ"ב הי"ב; פירוש המשנה עוקצין פ"ב מ"י), משטח מנתק שאינו כלי אינו חוצץ. וע"י שבת הארץ (פ"א ה"ו אות ו).

13 היתר זה מבוסס על ההגדרות שהובאו בספר "התורה והארץ" (ח"א עמ' 218-222).

1. לחלק את ה"שרוול" למספר יחידות נפרדות בעלות נפח קטן.¹⁴
2. לפרוש תחתיו יריעת פוליאטילן חזקה, כדי שתחצוץ בין נוף הצמחים ובין הקרקע.

מלאכות במצע מנותק במבנה

- ט. מותר לבצע בחממה זו את כל המלאכות הרגילות שנצרכות לטיפול בצמח כמו בכל שנה רגילה.
- י. את השתילים שמיועדים לשתילה במצע המנותק יש לקנות אצל מגדל שומר שמיטה, שהכין אותם בשנה השישית או בדרכים שמותרות בשמיטה.¹⁵ והוא הדין לקניית זרעים.¹⁶

יכול שגדל במצע מנותק בבית

- יא. צמחים שגדלים בשיטה זו אינם קדושים בקדושת שביעית. לכן, מותר לקטוף, למכור ולייצא את הצמחים שגדלים בהם, כמו בשנה רגילה.
- יב. הירקות שגדלים בשיטה זו חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות מספק וללא ברכה.¹⁷ מפרישים מהם מספק גם מעשר עני ומעשר שני.¹⁸

הנחיות ל"היתר מכירה"

- טז. במצע מנותק בתוך בית רשת או תחת כיפת השמים - מותרות כל המלאכות לאחר מכירת הקרקע, כולל זריעת הירקות.¹⁹

14 אם מקובל לגדל בשרוול בלבנים של צמר סלעים שגודלן 20 X 5 ס"מ ללא תוספת שכבת "קלקר", אפשר להקל גם ביחידה שאורכה כ-1 מ", אם מצע הגידול לא עבה מדי. הגר"מ אליהו זצ"ל הורה שהכלי צריך להיות כלי שאדם אחד יוכל להרים אותו. ומסתבר שיש מקום להקל בשרוולים ארוכים וגמישים, אם אפשר להזיז אותם חלק אחר חלק.

15 ראה לקמן פרק לד, נראה שמותר לקנות שתילים ממשתלה שהכינה אותם על פי היתר המכירה, אך אין לקנות שתילי ירקות שגודלו לשיווק לציבור שאינו רוצה לאכול יכול שגדל על פי היתר זה.

16 ראה לקמן פרק לד, יש מקום להקל לקנות זרעים ממי שהכין אותם על פי היתר המכירה, גם אם השיווק מיועד לצרכנים שאינם סומכים על היתר זה, מכיוון שאין איסורי שביעית חלים על יכול שגדל מזרעי שביעית, חוץ מבצלים וכדומה. לעניין זה ע"י רמב"ם (פ"ד ה"ו); שבת הארץ (שם אות ג).

17 בצאת השנה (עמ' מח ס"ב סעי' ב).

18 ראה פרק יא סעיף ז, דין זה הוא בדומה לגידול שגדל בקרקע שנמכרה בהיתר מכירה, וע"י תורת השמיטה (סי' יז הע' קפג בסופה).

19 בצאת השנה (עמ' מח ס"ב סעי' ג והע' 14; עמ' פז ס"ב סעי' ג).

פרק כט

הנחיות מעשיות למינים שונים

כותנה

- א. יש קדושת שביעית בשמן כותנה ובגרעיני כותנה, אך בסיבי הכותנה אין קדושת שביעית.¹
- ב. מותר לרסס כותנה כדי לשלך את עליה.²
- ג. לאחר סיום איסוף ההלקטים עדיף לערום את השאריות ולשורפם, אם אי אפשר לבצע זאת מותר לבצע דיסק קל על מנת להצניע את השאריות.³

תפוחי אדמה

- ד. יש לדשן את הקרקע בזבל אורגני לפני השמיטה.
- ה. יש לזרוע את הזרעים או לשתול את הפקעות בזמן שבו הם יספיקו לנבוט לפני ראש השנה.
- ו. יש לתלל את תפוחי האדמה לפני ראש השנה.⁴
- ז. מן הראוי לבצע את הגימום⁵ לפני השמיטה, אם נוצר צורך לתקן את גומות או להוסיף גומות חדשות בשמיטה- מותר לעשות זאת.
- ח. עדיף לקטול את הנוף באמצעים כימיים, מלכסח אותו, בתפוחי אדמה אורגניים מותר לקטול את הנוף בכיסוח.
- ט. מותר להכניס את תפוחי האדמה לקבול לאחר האיסוף כדי לשמור על טריותם וכדי שקליפתם תישאר ירוקה.⁶

86

1 בנוגע לגרעיני הכותנה, ראה שמיטה כהלכתה (פרק ב סעי' י); מכיוון שמשתמשים בגרעיני הכותנה למאכל בהמות, יש בהם קדושת שביעית. גם שמן כותנה משמש שמן למאכל, ולכן גם בו יש קדושת שביעית. בסיבי הכותנה אין קדושת שביעית, מכיוון שהנאתם וביעורם אינם באים כאחד; עם זאת, הגר"מ אליהו זצ"ל סובר שיש בהם קדושת שביעית.

2 שילוח זה נועד לאיסוף נח יותר ולהגנה ממחלות, הוא איננו גורם לצימוח ולכן מותר לעשותו.

3 ללא טיפול בשיריים יזיקו מזיקים לקרקע נזק ניכר, נזק שקשה מאוד לתקנו לאחר השמיטה.

4 בפעולה זו יש חשש לחרישה שאסורה מן התורה, ראה לעיל פרק א סעיף ט.

5 הגימום יוצר גומות במעברים בין שורות באדמות קלות משופעות, כדי שהמים יתפסו בהן. מכיוון שמלאכה זו נעשית בקרקע, עדיף לעשותה לפני השמיטה. עם זאת, מכיוון שבסופו של דבר הגימום אינו חרישה, מותר לעשותו בשמיטה לפי הצורך.

6 אפשר להתייחס לפעולה זו כפעולת שימור בעלמא, ולא כהמשך צימוח.

י. כיסוח או המתת הנוף בסוף הגידול אינם מהווים את סיום הגידול לענין קדושת שביעית, קדושת שביעית חלה לפי הזמן בו הם הוצאו מהאדמה.⁷

יא. **בשטח שנמכר ב"היתר מכירה", ונזרע לפני השמיטה, יש לבצע את התילול לפני ראש השנה, או בשמיטה עצמה על ידי גוי.⁸**

גזר

יב. יש לדשן ככל האפשר את השטח לפני השמיטה, אם יש צורך לדשן בשמיטה מותר לדשן "דשן ראש" לפי הנחיות בית הדין.

עגבניות

- גידול בשטח פתוח
- יג. ההדליה (ספרדית בד"כ) מותרת כרגיל, באופן גידול זה אין פעולות גיזום שגרתיות במבנה הצמח, ולכן גם בשמיטה אין לגזום.
- יד. קיטום, נינוס, גיזום תפרחות- מותרים.
- טו. בתוך מבנה - הדליה (הולנדית בד"כ) וכל הכרוך בה מותרת כרגיל, אין לבצע על ידי יהודי גיזום (חיזור) שנועד לצימוח, אך מותר לבצעו על ידי גוי, נינוס ע"י ריסוס מותר כבכל שנה.

פלפל¹⁰

- טז. הדליית הצמח מותרת כרגיל.¹¹
- יז. דילול פרחים בחממה ("הורדת קומות" בקומות השונות, לפי הזן) מותר רק על ידי גוי.¹²
- יח. עיצוב צמח ע"י קיטום וחילון מותרים רק באופן שאינו גורם להצמחה מחודשת.

87

7 על השיטות השונות בדיון זה ראה שבת הארץ (פ"ד הי"ז אות א הערה 5). השארת תפוחי האדמה באדמה נועדה כדי ליצור להם קליפה יציבה, ופעולה זו היא חלק אינטגרלי מתהליך גידול הצמח.

8 מכיוון שהתילול הוא תולדה של זריעה.

9 החיזור בעגבניות הוא הורדת הענפים הצדדיים עד לבסיסם כדי להפנות את כוח הצמיחה לגבעול המרכזי. פעולה זו איננה בכלל זמירה של תורה: עי' "שבת הארץ" (פ"א ה"כ אות א).

10 רובו המוחלט של הפלפל גדל במבנים, כחממות ובתי רשת, לכן ההנחיות המובאות כאן הן לגידול באופן זה.

11 ללא הדליה זו הצמח יתמוטט, ולכן זו פעולת "אוקמי".

12 הסרת הפרחים חיונית לשם בניית צמח חזק דיו, כך שיוכל לשאת פרי רב ולאורך זמן.

פרק ל

מחזור הגידול השני בירקות לאחר המכירה

הכנת השטח

- א. פעולות המוגדרות כחרישה מן הבחינה ההלכתית - מותרות לאחר המכירה רק ע"י גוי. פעולות המוגדרות כתולדות חרישה, כדלהלן - מותרות גם ע"י יהודי.¹
- ב. פעולות שנועדו להכנת מצע זרעים או מצע שתילה, ויש בהן פליחה של הקרקע, שמוגדרות בתור חרישה ללא ספק, ולכן יש לעשותן על ידי גוי. דוגמה לפעולות אלו:
 - חריש, משתות, תיחוח, קלטור כבד, דיסק שחודר לקרקע.²
 - ג. בנוגע לפעולות הבאות יש ספק אם מותר לעשותן, ולכן מותר לעשותן על ידי ישראל, אך מן הראוי לעשותן על ידי גוי. ואלו הן הפעולות:³
 - עיגול להכנת מצע זרעים, ארגז מיישר, עירוג, הצנעת דשן, שידוד.
 - ד. הפעולות הבאות הן תולדות חרישה ללא ספק, אך מותר לעשותן לאחר המכירה על ידי ישראל:
 1. דיסק בדיסק "סגור" - כלומר, כשצלחות הדיסק כמעט מקבילות לגמרי - באדמות כבדות ובינוניות, ובהן הדיסק מבצע "גירוד" קל בלבד של פני הקרקע. דיסק כזה באדמות קלות - אסור, מכיוון שהוא מפלח את הקרקע.⁴
 2. השמדת עשבייה באופנים שונים; קלטור שטחי ללא מטרת פליחה,⁵ שרפה או ריסוס.
 3. קלטור כבד בקרקע חרושה או מדוסקת.⁶

88

1 פסקי הגר"ה (בצאת השנה עמ' עט שאלה ח); ספר השמיטה (עמ' קב פ"ט). בשעת הדחק, עיי' בצאת השנה (עמ' לה ד"ה הכשרת והע' 5; עמ' לט והע' 7); שבת הארץ (פ"ח ה"ח אות ה בסופה).

2 על פי הוראת הגר"ש ישראלי זצ"ל.

3 הגר"ש ישראלי זצ"ל הורה שמותר לעשות פעולות אלו על ידי ישראל. ועיי' בצאת השנה (עמ' ס ד"ה חרישה), שכתבו שמן הראוי לעשותן על ידי גוי.

4 כך הנחה הגר"ש ישראלי זצ"ל.

5 ראה לעיל פרק א סעיף יא, היתר זה פחות ראוי מהיתרים אחרים, מכיוון שאי אפשר לשלוט שליטה מלאה במכשיר ולוודא שלא יחדור עמוק יותר מן הנדרש. לכן, עדיף שייעשה על ידי גוי, ראה בצאת השנה (עמ' לח סעי' ד).

6 על פי מאמר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א (תורה שבעל פה ח, עמ' קלד).

4. ניקוי השטח מקוצים ומאבנים.⁷
5. תילום, לצורך מעבר של כלים חקלאיים.
- ה. עדיף למעט ככל האפשר בעיבודים במקרה בו רוצים לגדל גידול נוסף בשמיטה.

זריעה ושתילה בשמיטה

- ו. יש להקפיד לקנות זרעים ושתילים מיצרנים שהכינו אותם בדרך המותרת: בשנה השישית, בחוץ לארץ, במצע מנותק בחממה או על פי היתר מכירת הקרקע. שתילים וזרעים שהוכנו באיסור - אסור לקנותם ולהשתמש בהם.⁸
- ז. זריעת זרעים ושתילת ירקות גלויי שורש בשטח פתוח על ידי ישראל אסורה בהחלט. יש לעשותה רק על ידי גוי.⁹
- ח. שתילת שתילי ירקות בגוש ("חישתיל") ראוי לעשותה על ידי גוי, ובמקרה הצורך מותרת על ידי ישראל.¹⁰ אם יש חשש שהגוש יתפורר, יש לבצע פעולה זו על ידי גוי.

הכנות לשנה השמינית

- ט. לאחר סיום הגידול, מותר לבצע פעולות למניעת נזקים לקרקע לקראת השנה השמינית, ראה פרק כז, סעיף טו. את הכנת השטחים לצורך הזריעה בשנה השמינית, יש לדחות, למוצאי שנת השמיטה, פעולות הכנה שאינן חקלאיות - מותרות ללא הגבלה, כפי שנתבאר בפרק לז סעיפים א-ב.

7 רמב"ם (שמיטה ויובל פ"א, הי"ד).

8 בהכנת השתילים והזרעים באיסור יש כמה בעיות: איסור ספיחין; קניית דבר מה שיש בו זיקת שביעית מחשוד על השביעית; הפסד פירות שביעית (אם הזרע ראוי לאכילה). ועיי' שבת הארץ (פ"ד ה"ז אות ג; פ"ח הי"ד).

9 בצאת השנה (עמ' לא סעי' י).

10 בצאת השנה (עמ' לא סעי' י; עמ' לה ד"ה זריעת; עמ' לט סעי' ד; עמ' פז סעי' ד).

פרק לא

גידול פרחים וצמחי תבלין ללא מכירת הקרקע

הנחיות בנוגע להגנת הצומח ראה פרק יד. הנחיות לתחזוקת מבני הצמיחה, והגדרת המבנים השונים ראה בפרק כז, כח, הנחיות מקצועיות למיני הפרחים השונים ראה נספח ו.

יסודות ההלכה

- א. בפרחים ריחניים שמיועדים לריח יש הסבורים שיש בהם קדושת שביעית, ואם הם נבטו בשביעית, יש הסבורים שיש בהם איסור ספיחין.¹
- ב. יש קדושת שביעית בצמחי תבלין.
- ג. בפרחים שאינם מיועדים לריח אין קדושת שביעית ואיסור ספיחין, ומותר לייצאם לחוץ לארץ כמו בשנה רגילה.² עם זאת, גם בהם אין לעשות מלאכות.³
- ד. בפקעות הפרחים אין קדושת שביעית.
- ה. גידול פרחים בשמיטה דומה לגידול ירקות, ויש להבחין בין שלוש דרכי גידול הפרחים:
 1. גידול בשטח פתוח, כגון: כלניות, נרקיסים וסייפנים.
 2. גידול בחממה או בבית רשת, כגון: ליזיאנטוס גפסנית ורוסקוס.
 3. גידול במצע מנותק בחממה, כגון ורדים.

גידול בשטח פתוח

ו. יש כמה זמנים שעד בואם אפשר לשתול או לזרוע פרחים לפי סוגי הצמחים:

זמן הסיום	סוג הצמח	סוג הצמח	סוג הצמח
ט"ו באלול	שתילת שיחי פרחים רב שנתיים ומעוצים – לכתחילה		
כ"ו באלול	פרחים חד שנתיים חשופי שורש שאינם מיועדים לריח – לכתחילה	פרחים חד שנתיים שמיועדים לריח	
ערב ראש השנה	פרחים חד שנתיים חשופי שורש שאינם מיועדים לריח – בדיעבד	שתילה בגוש של כל מיני הצמחים	שתילת שיחי פרחים רב שנתיים ומעוצים – בדיעבד

- ז. זריעת פרחים חד שנתיים שמיועדים לריח תהיה בזמן שבו יספיקו הזרעים לנבט מעל פני הקרקע לפני ראש השנה.
- ח. פקעות ובצלים של פרחים שאינם מיועדים לריח – מותר לשתולם שתילה מוקדמת בקרקע יבשה ולהמתין לנביטתם על ידי הגשמים בשמיטה.⁴ השקיה בשמיטה שמכוונת להנבטת פקעות אלה – אסורה.⁵
- ט. בשתילה מוקדמת של פקעות פרחים ריחניים שנובטים לאחר ראש השנה יש להקפיד שהשתילה תהיה בשטחים גדולים ובשינוי ממחזור הזרעים, כדי שפרחים אלו לא ייאסרו באיסור ספיחין.⁶
- י. בפרחים המיועדים ליצוא יש למכור לגוי (רצוי: הקניין בחו"ל) את הפקעות עוד לפני השתילה, ויש לוודא שהאחריות לנזקים מוטלת עליו.⁷

טיפול בפרחים בשטח פתוח

יא. כאמור לעיל בפרק ג סעיפים ט 3, ויא, מותר לעשות עבור התוצרת החקלאית

פעולות שבלעדיהן תהיה פחיתה משמעותית בכמות היבול ובאיכותו ביחס למקובל⁹¹

4 יש שלושה טעמים להקל בשתילה כזו: אפשר לסמוך על הפוסקים שסוברים שאין איסור קליטה בשמיטה; נטיעת עצי סרק אסורה מדרבנן בלבד; ויש פוסקים שסוברים שאם השתילה באדמה יבשה, והנביטה בשלב מאוחר יותר, אז אין קשר ישיר בין מעשה האדם ובין תוצאתו.

5 השקיה זו גורמת להצמחה, ואי אפשר להגדירה בתור "אוקמי".

6 ראה לעיל פרק כד סעיף א.

7 ראה לעיל פרק ח סעיף ו.

1 פרחים ריחניים הם פרחים שמגדלים וקונים אותם גם בגלל ריחם, כגון נרקיסים.

2 ראה לעיל פרק ח סעיף ב, ועי' שבת הארץ (פ"ז הי"ט אות ד).

3 להגדרת המלאכות האסורות, ראה לעיל פרק א, להגדרות קדושת שביעית, ראה לעיל פרק ד.

בשנה רגילה.

אפשר לעשות את הפעולות האלה:

1. השקיה ודישון בכמות המינימלית ההכרחית. עדיף להפעיל את המערכות באמצעות מחשב ולדשן בדשנים בעלי תמס איטי.
2. פעולות הגנה, כגון: ריסוס נגד מחלות ומזיקים או כיסוי ברשת נגד ברד.
3. הדליה.⁸
4. תאורת לילה.
- יב. יש להימנע מקיטום להגדלת הפקעת.
- יג. מותר להוציא את הפקעות לאחר הגידול, אם הוצאה זו מתבצעת באופן שנחוץ רק להוצאת הפקעות ולא להכנת השטח לשתילה מחודשת.
- יד. לאחר ההוצאה מותר לטפל בפקעות את כל הטיפולים הרגילים כדי לשומרם לעונת הגידול הבאה.
- טו. מותר להכניס פקעות להמרצה בסוף השמיטה, כדי לשותלן לאחר השמיטה.⁹
- טז. בפרחים שיש בהם קדושת שביעית יש לשמור לאחר המיון על קדושת הפרחים שאינם משווקים ולהניחם במקום שבו ייפסלו מאליהם, ורק לאחר מכן לזורקם לפח בתוך שקיות.

יז. גיזום:

1. יש לבצע גיזום של כל הענפים המיותרים לפני ראש השנה.
2. גיזום לצורך יצירת ענפים חדשים - אסור.
3. מותר לקטוף את הפרחים באופן שבו הקטיפ יישמש גם גיזום.
4. מותר לסלק ענפים נגועים שעלולים לגרום לנזק נוסף לצמח.
5. מותר להסיר ענפים מיותרים בגיזום עד בסיס הענף.
6. כשהענפונים החדשים מופיעים (פריצות), מותר לדלל אותם ביד.
7. מותר להסיר ענפים מיותרים בגיזום במסור, אם הגיזום אינו גיזום מדויק של כל ענף אלא גיזום כללי של שורה שלמה ובגובה אחיד לכל השיחים.
8. ענף שהחל לייצר פקעים באחד מצדדיו, מותר לקטום את הענף המרכזי ביד.
9. אסור לבצע קיטום ליצירת ענפי "ספריי" או לסיעוף.
10. מותר לבצע קיטום כימי על ידי קוטל עשבים ליצירת ענפי "ספריי", וכן מותר שימוש בחומר מננס. (מעכב צמיחה)
11. קיטום של קדקודים שנפגעו מסיבה כלשהי - אסור. מותר שימוש בחומר מננס למניעת המשך צימוח.

92

גידול בחממה (בגידול בקרקע)

- יח. לפעולות המותרות והאסורות בחממה ראה לעיל פרק כז.
- יט. זריעה ושתילה של פקעות, בצלים ושתילים גלויי שורש - אסורות.¹⁰
- כ. שתילת צמחים הנתונים בגוש (כגון "חשתיל") - מותרת בחממה על ידי גוי.¹¹ את התיחוח יש לעשות לפני ראש השנה.¹²
- כא. קיטום (הקצרה) ענפים (כגון קיטום ורדים) וגיזום הגזע (כגון גיזום גפסנית) - מותרים רק על ידי גוי.¹³
- כב. טיפול שוטף בגידולים כפי שהובא לעיל בפרק כז - מותר.

גידול במצע מנותק בחממה

- כג. במצע מנותק בחממה לא נוהגים דיני שביעית. וכל המלאכות מותרות שם ללא הגבלה, להגדרת מצע מנותק ראה לעיל פרק כח.

שיווק התוצרת

- כד. פרחים שאינם מיועדים לריח ופרחים שגדלים במצע מנותק בחממה - מותר לשווקם ולייצא אותם לחוץ לארץ כרגיל.
- כה. פרחים המיועדים לריח שיש בהם קדושת שביעית וצמחי תבלין - מותר לשווקם רק באמצעות "אוצר בית דין".¹⁴
- כו. בשעת הדחק מותר למכור אותם בהבלעה: לארוז אותם עם תוצרת שאין בה קדושת שביעית ולהוסיף מדבקה שהתשלום הוא רק תמורת התוצרת שאין בה קדושת שביעית ותמורת הוצאות האריזה וההובלה.¹⁵ בדרך זו מותר גם לשווק באמצעות חנויות שאינן מקפידות למכור לצרכנים בהבלעה.¹⁶
- כז. אסור לייצא פרחים וצמחי תבלין שיש בהם קדושת שביעית. בשעת הדחק אפשר להשתמש בדרכים שנתבארו בפרק ח.

10 בפעולה זו יש חשש איסור תורה. ראה לעיל פרק א סעי' יב, עם זאת, יש מקום להקל לעשותה על ידי גוי. ועי' שבת הארץ (קונטרס אחרון סי' ג).

11 שתילה בגוש אסורה מדרבנן, ויש אומרים שהיא אסורה מן התורה; ראה לעיל פרק א סעיף יב, אך אם מדובר בצמחי סרק, יש מקום להקל ולשתול גם על ידי ישראל.

12 בנוגע להגדרת תיחוח, ראה קטיף שביעית (עמ' 39 הע' 3).

13 גם בפעולה זו יש חשש לזמירה שנאסרה מן התורה. ובוורדים יש להחמיר יותר, מכיוון שהם נחשבים "אילן" ולא "ירק".

14 ראה לעיל פרק ז, בהנחיות ל"אוצר בית דין".

15 שבת הארץ (פ"ו ה"א אות ג/5; פ"ח ה"א אות ב).

16 מכיוון שקדושת שביעית בפרחים שמיועדים לריח אינה אלא קדושה מספק, אין איסור למסור אותם למי שיכול לסחור בהם, מכיוון שאפשר להסתמך על הפוסקים שסוברים שאין בהם קדושת שביעית. לכן, ייתכן גם שמותר למכור אותם בסיטונאות בהבלעה עם חומרי האריזה, גם אם ידוע שהסיטונאי ימכור רק אותם.

8 פעולה זו לא נועדה להשפיע על הצמיחה, והיא איננה אלא הגנה על הפרח כדי שלא יתכופף וייפסל לשיווק. לכן, יש מקום לומר שהיא מותרת מעיקר הדין. ראה לעיל פרק יג סעיף ז.

9 המרצה זו מתבצעת כשהפקעות נמצאות בתוך ארגזים ובבית, ואופי הפעולה שלה הוא רק הכנה לזריעה ולא זריעה, ולכן אפשר להקל בעשייתה.

פרק לג

גידול במשתלת עצי פרי ועצי נוי, ללא היתר מכירה

הקדמה

א. במשתלה יש להבחין בין שלושה מקומות שבהם העבודה מתבצעת:

1. שטח פתוח, בקרקע או מצע מנותק.

2. חממה או מבנה אחר, בקרקע.

3. חממה או מבנה אחר, במצע מנותק.

להגדרת חממה, ומצע מנותק ראה לעיל פרק כז סעיף ד, פרק כח סעיף ג.

הכנת השמיטה בשטח פתוח

ב. לזמני הנטיעה שעד אליהם ניתן לטעת את העצים השונים ראה לעיל בפרק יב.

ג. הפעולות הבאות מותרות עד ערב ראש שנת השמיטה:¹

1. העברת שתילים בגוש שמונחים על הקרקע.

2. העברת שתילת שתילים שנמצאים בגוש אדמה לכלי גדול יותר.

3. כל שאר הטיפולים בצמחים.

ד. תילול צמחי האגם במשתלות כדי לקבל חומר ריבוי - יש לוודא שהצמחים מתוללים כראוי לפני השמיטה.

בעצי פרי מומלץ לבצע את כל העבודות עד ט"ו באב על מנת שהשנה תיכלל בחשבון שנות הערלה.

מלאכות בשמיטה בשטח פתוח בקרקע ובמצע מנותק

ה. צמחים הנמצאים בשטח פתוח - אסורות בהם כל המלאכות שמטרתן היא לגרום⁹⁵ להצמחה, ומותר לעשות רק מלאכות למניעת נזק או פעולות שלא נועדו לסייע לצמיחה.

ו. גיזום ענפים במטע לשם השרשתם במצע מנותק בתוך מבנה - מותר בשמיטה,

פרק לב

גידול פרחים לאחר מכירת הקרקע

א. יש להקדים את שתילת גל הפרחים הראשון לערב השמיטה ולהימנע ככל האפשר משתילת פרחים בשמיטה עצמה.¹

ב. יש להקדים את שתילת הפקעות לערב השמיטה ולהנביט אותן בשמיטה בזמן הרצוי.²

ג. אם אין אפשרות להקדים את שתילת הפקעות לערב השמיטה, יש לשותלן על ידי גוי.³

ד. שתילת שתילי פרחים חשופי שורש מותרת רק על ידי גוי.⁴ וראוי לשתול פרחים בגוש גם על ידי גוי, במקרה הצורך ניתן לשתול על ידי ישראל.⁵

ה. גיזום לסוגיו מותר על ידי ישראל.⁶

ו. הטיפולים בפרחים מותרים על ידי ישראל ללא הגבלה, כגון: השקיה, הדליה, ריסוס נגד מזיקים ומחלות, הגנה מפני ברד וקרה, וכדומה.

ז. שאר הטיפולים מותרים על ידי ישראל, כגון: דישון, תאורה וטיפולים הורמונליים. עם זאת, ראוי להמעיט בהם ככל האפשר.

ח. עיבודי קרקע שונים יש לבצע על ידי גוי.

ט. בגידול בקרקע בבית צמיחה אין לעשות מלאכות שאסורות מן התורה (זריעה, זמירה, קצירה ובצירה) אלא על ידי גוי.

י. קטיף הפרחים מאדמה שנמכרה, שיוקם וייצואם לחו"ל, מותרים כרגיל.⁶

1 ראה לעיל פרק ט סעיף א.

2 השקיית הנבטה היא תולדה שאסורה מדרבנן, ואפשר להקל בה בהיתר מכירה.

3 יש מחלוקת אם זריעת צמחי סרק אסורה מדרבנן או מן התורה, ולכן יש להחמיר ולשתול את הפקעות על ידי גוי.

4 שתילה קלה יותר מזריעה, ושתילה בגוש אסורה מדרבנן.

5 ראה לעיל פרק טו סעיף יט, בהנחיות הזמירה.

6 ראה לעיל פרק ט סעיף ט.

1 בהעתקת שתילים ממקום למקום הקליטה איננה בעיה הלכתית, אך יש להקפיד שההעתקה לא תגרום להתחלת מניין שנות הערלה בשמיטה.

- בתנאי שנעשה במקום אחר ובאופן פחות מיטבי מן המקובל בגיזום לצורך הצמחה.²
- ז. הרכבה באוויר בייחורים מושרשים שאינם נמצאים במצע גידול אסורה בשטח פתוח.³
- ח. צמחים שנמצאים בשטח פתוח במצע מנותק - דינם בשמיטה כדין צמחים שנמצאים על הקרקע.⁴
- ט. בערב השמיטה מותרות כל הפעולות במצע מנותק עד ערב ראש השנה.⁵

הכנה לשמיטה בחממה

- י. דיני ערלה נוהגים גם בתוך בית.⁶
- יא. בצמחי סרק מותרות כל הפעולות בחממה עד ערב ראש השנה.⁷

מלאכות בשמיטה בחממה

- יב. שתילים שנמצאים בחממה בקרקע, אסור לעשות בהם מלאכות שאסורות מן התורה או מלאכות שיש ספק אם הן אסורות מן התורה. ואלו הן המלאכות: זריעה, שתילה, השרשת ייחורים, הרכבה, הברכה וגיזום שמצמיח ענפי פרי חדשים.⁸
- יג. הרכבה באוויר (כגון הרכבה על גבי שולחן) בייחורים מושרשים שאינם נמצאים במצע גידול מותרת בחממה.⁹
- יד. השרשה בתוך תערובות גידול שונות - דינה כהשרשה בעפר,¹⁰ והיא מותרת רק במצע מנותק בתוך מבנה.
- טו. טיפול שוטף בשתילים מותר בחממה. גיזום עצי סרק - מן הראוי לעשותו על ידי גוי, ויש להימנע מפעולות "הקצרה" בעצי פרי, פעולות שמיועדות להצמחת ענפי פרי חדשים.

משתלה בחממה במצע מנותק

טז. במצע מנותק בחממה מותר לעשות את כל המלאכות בשנת השמיטה ללא הגבלה. בטיפול בעצים יש להקפיד להשתמש בפלסטיק עבה וחזק במיוחד, כדי ששורשי העצים לא יוכלו לנקוב אותו במהלך השנה.

דינים נוספים

- יז. אין לקנות חומר ריבוי ממגדל שמכין אותו בדרך שאסורה בשנת השמיטה.
- יח. שתילי צמחי סרק - לאחר קליטתם מותר להניח את הכלים על הקרקע בתוך המבנה.¹¹ ולאחר מכן מותר לעשות בהם רק מלאכות שאיסורן מדרבנן.¹²
- יט. עצי פרי שגדלים במצע מנותק - מונים להם שנות ערלה מחדש מזמן חיבורם לאדמה, ולכן אין להעביר בשמיטה שתילי עצי פרי מן המצע המנותק למצב שבו הם מחוברים לקרקע.¹³
- כ. מותר להרכיב "הרכבות שולחן" במבנה סגור.
- כא. משתלות שמגדלות תרבויות רקמה יכולות להמשיך ולגדל את התרבויות באופן שבו הן מגדלות אותן בכל שנה.

שיווק הצמחים

כב. הובלת עציצים מותרת גם מחוץ למבנה.¹⁴ בהובלה כזו ראוי לוודא שלא ייווצר "קשר עין" בין העציצים ובין הקרקע¹⁵ ולכן יש להובילם על גבי רכב, ויש להקפיד שהעציצים יהיו תמיד על גבי משטח מנתק, ולא יהיו ישירות על גבי הקרקע.

2 ראה לעיל פרק טו סעיף ו.

3 אם נוף הצמח בולט החוצה, הצמח נחשב מחובר מכוח יניקת הנוף בצאת השנה (עמ' מח ס' א סעי' ב) עפ"י דעת רוב הראשונים בעוקצין (פ"ב מ"ו). ועיי' "התורה והארץ" (ח"א עמ' 199, 215-216). ויש לחשוש שפעולה זו היא נטיעה. וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל.

4 כך הורה הגר"ש ישראלי זצ"ל.

5 אפשר להקל ולומר שאין איסור בקליטת הצמחים בשמיטה עצמה. ועיי' הלכות שביעית (סי' א, כסא דוד ס"ק קלב; סי' ב, כסא דוד ס"ק סט).

6 רמב"ם (הלכות מעשר שני ונטע רבעי פ"ה ה"ט).

7 עיי' שבת הארץ (פ"ג ה"א אות ב).

8 ראה לעיל פרק א.

9 בעציץ שאינו נקוב אסור לזרוע מדרבנן - עיי' שבת הארץ (פ"א ה"ו אות ד) - ובגידולי מים נחלקו הפוסקים (שם, אות ה). בצמח שנמצא באוויר יש מקום לומר שאינו נאסר כלל באיסורי שמיטה, אך למעשה יש לסמוך על סברה זו רק בבית. וראה לעיל סעיף ז.

10 עיי' הלכות שביעית (ח"ב עמ' קפ, קונטרס "גידולי קש" בשביעית); שבת הארץ (פ"א ה"ו אות ה).

11 בגמרא (שבת פא ע"ב) נאמר שבשבת אסור לעשות זאת משום תולדת זורע. בשמיטה מסתבר שההנחה אסורה מדרבנן, ובתוך מבנה יש להקל. ועיי' בית רידב"ז (סי' ו סעי' ג ד"ה וכן).

12 כדין מלאכות בבית, ראה לעיל פרק כז.

13 פעולה זו אסורה מדרבנן, ואין יסוד מספיק כדי להתירה בחממה. סיבה נוספת לאסור אותה היא הגזרה שלא לטעת עצים אם הנטיעה מתחילה את מניין שנות הערלה בשמיטה, וכפי שנתבאר לעיל פרק יב סעי' כב. וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל. בנוגע למניין שנות ערלה במצע מנותק, עיי' התורה והארץ (ח"א עמ' 191-196).

14 הגרש"ז איערבך זצ"ל (מפרי הארץ א עמ' 9) מתיר את ההובלה כדין כל פעולה שאיננה למטרה חקלאית. ועיי' שבת הארץ (פ"א ה"ט אות א).

15 לדעת הגר"מ אליהו זצ"ל אסור להוביל את הצמחים באוויר מעל הקרקע, גם אם ההובלה נעשית מעל הגובה הרצוי ובתנועה רציפה. וכך נמסר גם בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שביעית להלכה ולמעשה עמ' 59 הע' 40).

פרק לה שיווק צמחי משתלה

פרק לד גידול במשתלה לאחר מכירת הקרקע

הכנה לשמיטה

- א. לאחר מכירת הקרקע כל המלאכות מותרות עד ערב ראש השנה ללא הגבלה. לכן, יש להקפיד למכור את הקרקע לגוי לפני ט"ו באב.¹

משתלה בשטח פתוח

- ב. פעולות לריבוי צמחי מאכל או צמחים שמיועדים לריח, שנעשות בשטח פתוח במצע גידול שאיננו מנותק מן הקרקע על פי ההלכה, מותרות על ידי גוי, כגון: זריעה (גם זריעת צמחי סרק ושתילת פקעות), שתילה, הרכבה והברכה.²
- ג. שתילת צמחים שונים וגיוזומם על מנת לייצר צימוח מחודש - מותרים רק על ידי גוי.
- ד. גיוזום צמחי האם של עצי פרי לצורך הצמחה ייעשה על ידי גוי. גיוזום ייחורים להשרשה וחיגור שייעשה במקום גיוזום מותרים גם על ידי ישראל.³
- ה. שאר הטיפולים בצמחים מותרים על ידי ישראל.

מלאכות במצע מנותק בשטח פתוח, ובחממה

- ו. בתוך חממה, בית רשת במצע גידול שמנותק מן הקרקע על פי הגדרת ההלכה מותרות כל הפעולות על ידי ישראל.⁴
- ז. העתקת שתילים לאחר קליטתם בשקיות (כשבועיים לאחר השתילה) מן החממה או המצע המנותק אל השטח הפתוח מותרת על ידי ישראל.⁵

הנחיות

משתלה משווקת (לצמחים ביתיים)

- ג. יש לתלות בפתח המשתלה במקום גלוי לכל את ההנחיות הבאות:
1. משתלה זו שומרת שמיטה.
 2. מותר להניח צמחים הנקנים במשתלה זו רק בתוך בית או במרפסת מקורה.⁴
 3. אין לשתול או להניח צמחים הנקנים במשתלה זו בחצר הבית, גג הבית או מרפסת שאינה מקורה.

משתלה יצרנית (עבור חקלאים וגננים מקצועיים)

- ד. יש לתלות בפתח המשתלה במקום גלוי לכל את ההנחיות הבאות:
1. משתלה זו שומרת שמיטה.
 2. מותר לשתול צמחים חשופי שורש הנקנים במשתלה זו רק אם הם נשתלים על ידי ⁹⁹ גוי, בקרקע שנמכרה בהיתר מכירה.

1 ראה לקמן פרק ט סעיף י.

2 הרב קוק זצ"ל (שבת הארץ, פ"ח ה"ו אות ו) על פי תוספתא (שביעית פ"ד ה"ג).

3 מפני שהיתר המכירה לא הונהג בגינות נוי פרטיות.

4 להנחיות המפורטות לטיפול בצמחיה בבית ראה במדריך לצרכן.

1 ראה לעיל פרק ט סעיף י.

2 ראה לעיל פרק ט סעיף א, פרק כז סעיף א.

3 ראה לעיל פרק א סעיף יג, שזמירה שמטרתה צימוח אסורה מהתורה, ולכן אין לעשותה ע"י יהודי, וזמירה שאין מטרתה צימוח אסורה מדרבנן, ולכן בהיתר מכירה היא מותרת על ידי יהודי.

4 ראה לעיל פרק כז סעיף כא, פרק כח סעיף א.

5 מכיוון שמדובר בשתיל בשקית שאיסור שתילתו בשמיטה הוא מדרבנן, כשמדובר שהיתר מכירה מותר לעשותו גם על ידי יהודי.

פרק לו

הכנות לשנה השמינית

יסודות ההלכה

- א. פעולות שנעשות בקרקע להכנה לעיבוד בשנה השמינית, כגון: זיבול, סיקול, ניקוי השטח, עקירת מטעים ופרדסים שאינם מניבים לצורך נטיעה או זריעה חדשה - אסורות מדרבנן.¹
- ב. פעולות שנעשות לשמירת הקרקע מנזק² או פעולות שאינן אלא הכנה לפעולה חקלאית³ - מותרות, אם הן אינן מוגדרות בתור "חרישה".⁴

מלאכות לצורך הקרקע

- ג. אסור ליישר קרקע לצורך הכשרתה לעיבוד לשנה השמינית.⁵
- ד. אין להכין בורות⁶ וגדודיות לנטיעה בשנה השמינית.
- ה. חיטוי קרקע כימי אסור,⁷ אלא אם כן הוא הכרחי למניעת נזק שלא יתאפשר לתקנו אחר כך.
- ו. חיטוי קרקע תרמי שכרוך בתיחוח הקרקע אסור גם למניעת נזק.⁸ בנוגע להכנות בחממה, ראה בפרק כז.
- ז. אין להעמיד בשטחי שלחין מכלים שמכילים דשן כימי, אם דישון השטח איננו נצרך לגידולים בשמיטה.⁹

3. מותר לשתול צמחים המצויים בגוש אדמה רק בחממה או בקרקע שנמכרה בהיתר מכירה, ויש לבצע שתילה זו על ידי גוי.
- ה. מומלץ להוסיף בחשבונית הניתנת בסוף הקנייה: "להנחיות ההלכתיות לשתילת צמחים אלו ראה במודעה הנמצאת במשתלה".
- ו. מותר למכור שתילים בגוש לבעל חנות, אם ייתכן שהוא ימכור אותם לאחר השמיטה או לאנשים שישתלו אותם בהיתר על פי היתר המכירה או בתוך מבנה.⁵
- ו. עקירת מרבדי דשא לצורך שיווק מותרת (כגון לגוי),⁶ אך אסור למוכרם לאדם שאין לו אישור שמעיד שהוא עומד לשתול אותם בהיתר.
- ז. עציצים נקובים, ובהם צמחים שמיועדים לריח או צמחי תבלין, שגדלו במצע שאינו מנותק על פי ההלכה או מחוץ לחממה - יש בהם קדושת שביעית, ואסור למכור אותם. מותר למכור את השיח בהבלעה, אם נקבע שהתשלום הוא תמורת הכלי ומצע הגידול,⁷ ומותר למכור עציצים כאלה גם לבעל חנות שחשוד למוכרם לאחרים ללא הבלעה.⁸

1 רמב"ם (פ"א הי"ג-הט"ז).

2 רמב"ם (פ"א ה"י). ועי' שבת הארץ (שם אות ב/7).

3 חזו"א (סי' יז ס"ק כ"ד מ"ק). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ה אות כז/7).

4 ראה לעיל פרק א סעיפים ט-יא.

5 רמב"ם פ"ב הי"א; חזו"א (סי' כז ס"ק ה). ועי' שבת הארץ (פ"ב הי"א אות א-ב). איסור זה אוסר גם לבנות טרסות לצורך זריעה.

6 עי' רמב"ם (פ"א ה"ד ורדב"ז שם); אגלי טל (חורש ס"ק ב).

7 מדין תולדת חרישה.

8 תיחוח הוא חרישה גמורה.

9 העמדה זו מכינה לשנה השמינית.

5 הוראת הגר"ש ישראלי זצ"ל. ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות ד).

6 פעולת העקירה כשלעצמה מותרת, ככל פעולה שנעשית שלא למטרה חקלאית, בשינוי. ראה לעיל פרק א סעיף יח, כאשר המטרה היא לחדש את הדשא, יש לדלל ולא לעקור.

7 על פי שבת הארץ (פ"ו ה"א אות ג/5; פ"ח הי"א אות ב).

8 עי' שבת הארץ (פ"ח הט"ז אות ב), שסובר שקדושת שביעית בצמחי ריח היא מספק, ויש לתלות שהמוכר בכל זאת ימכור בדרך המותרת.

זרעים

4. זרעים שאינם ראויים לאכילה - אין בהם איסור ספיחין, ולכן מותר לזרעם.¹⁹
5. זרעים שראויים לאכילה - יש בהם קדושת שביעית ואיסור ספיחין, ואין לזרעם.²⁰
6. אם הזרעים חוטאו בחיטוי שגורם שלא יהיו ראויים לאכילה - מותר לזרעם בדיעבד, אך לכתחילה אסור לזרעם.²¹
- טו. גם חקלאי שאינו סומך על היתר המכירה יכול לקנות שתילים לאחר השמיטה ממי שהכין אותם במשתלה שהסתמכה על ההיתר.²²

- 19 חזו"א (ס' כז ס"ק ב ד"ה ובחזו"א). וכך הורה הגר"מ אליהו זצ"ל. וראה לעיל פרק כד סעיף ד, פרק ד סעיף ה.
- 20 חזו"א (ס' ט ס"ק ד; ס' כז ס"ק ב); הגרצ"פ פרנק (כרם ציון, פרק יא, גאון צבי ס"ק ו); תורת השמיטה (ס' יג ס"ק לה). ועי' שבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ו והע' 52-54). הדברים אמורים גם על זרעים שגדלו בהיתר על ידי חקלאי שזרע לפני השמיטה ולא מכר את הקרקע: גם בהם יש קדושת שביעית, ואסור לזרוע אותם.
- 21 שו"ת משנת יוסף (ח"ב ס' לו).
- 22 מכיוון שמי שסומך על היתר המכירה יש לו על מי לסמוך, אין איסור לקנות ממנו שתילים וזרעים. עי' כרם ציון (פרק יא, הגרצ"פ פרנק- גאון צבי ס"ק ו); שבת הארץ (פ"ח הי"ד אות ז).

- י. בשטחי שלחין מותר לבנות מערכות השקיה לשנה השמינית.¹⁰ בשטחי בעל מותר לבנות מתקנים להשקיית עזר לאחר חג שבועות.¹¹ כיסוי תעלות בשדה שהונחו בהן צינורות השקיה, מותר רק אם הכיסוי אינו מכשיר את המקום לעיבוד,¹² כגון כיסוי של התעלה באופן לא מלא.
- יא. אסור להשקות השקיית הרוויה בסוף השמיטה להנבטת העשבייה, כדי להכין את השטח לעיבוד לצורך השנה השמינית.¹³
- יב. באדמות שיש בהן מליחות, ויש לבצע שטיפות קרקע כדי שיתאפשר לזרוע בהן - כגון בערבה או באדמות שמושקות במים מושבים - אין לבצע שטיפות אלו לצורך זריעה בשנה השמינית.
- יג. אסור לזרוע בימים האחרונים של השמיטה, למרות שהנביטה והקליטה יהיו בשנה השמינית.¹⁴

קניית זרעים ושתילים

- יד. לאחר השמיטה אין לקנות שתילי עצים ממשתלה שהכינה אותם בדרכים אסורות,¹⁵ דהיינו שתילים שלא גדלו במצע מנותק בתוך מבנה או ללא הסתמכות על היתר המכירה. והוא הדין לשתילי ירקות שהוכנו באופן האסור.¹⁶ מי שקנה בטעות שתילים וזרעים כאלה יפעל לפי ההנחיות האלה:

שתילים

1. שתילי ירקות שהוכנו באיסור והחלק שאוכלים כבר קיים - כגון שתילי חסה - אסורים משום ספיחין, ואין לשותלם.¹⁷
2. שתילי ירקות שהחלק שאוכלים עדיין אינו קיים - כגון שתילי עגבניות - אין איסור להשתמש בהם ומותר לשותלם.
3. שתילי עצים שהוכנו באיסור חייבים לעקרם, ואין לנטוע אותם.¹⁸

10 רמב"ם (פ"א ה"ט); חזו"א (ס' יט ס"ק י ד"ה ונראה). ועי' שביעית להלכה ולמעשה (עמ' 42 סעי' לא); שבת הארץ (אות א-ב).

11 חזו"א (ס' יט ס"ק י ד"ה ונראה). ועי' שבת הארץ (פ"ב ה"א אות ג-ד). ועי' פאת השלחן (ס' כא ס"ק יז), שאוסר.

12 עי' מאמר הגרי"ש אלישיב זצ"ל (מפרי הארץ א עמ' 11-15).

13 משום תולדת זורע. ועי' שו"ת אגרות משה (י"ד ח"ג ס' קל ד"ה והנכון); שביעית להלכה ולמעשה (עמ' 24 הע' 32).

14 מנחת חינוך (מצוה רחצ ס"ק טו).

15 עץ שניטע בשמיטה באיסור - מצוה לעקרו: עי' רמב"ם (פ"א ה"ב); שבת הארץ (אות ב). וקל וחומר שאסור לנטוע אותו, אך בדיעבד - פירותיו מותרים: ראה ירושלמי (פ"ב ה"ד וה"ה); שבת הארץ (שם אות ד).

16 ראה לעיל פרק מה, על דין קנייה מחשוד על השביעית, שאין קונים ממנו דבר שיש בו זיקת שביעית; עי' רמב"ם (פ"ח הי"ד); שבת הארץ (אות א).

17 ועי' רמב"ם (פ"ד ה"ז); שבת הארץ (אות ב).

18 עי' רמב"ם (פ"א הי"ב). ובדיעבד, עי' שבת הארץ (שם אות ד).

פרק לז

שמירת אדמות מוברות

יסודות ההלכה

- א. יש לעשות בשנה השישית את כל הפעולות האפשריות לצורך שמירת הקרקע מנזק בשנת השמיטה.¹
- ב. יש אומרים שמלאכת החרישה אסורה מן התורה. לכן, אין לבצע בשמיטה פעולות חריש לצורך שמירת הקרקע.²
- ג. בשנת השמיטה מותר לעשות מלאכות שאיסורן מדרבנן, כדי לשמור על הקרקע מנזק שיפגע בה בשנה השמינית.³
- ד. מותר לעשות חריש למניעת נזקי הידוק לאחר האסיף, אם הוא נעשה בצורה שונה מחריש שנעשה להכנת מצע זרעים, ואם הוא נעשה מיד לאחר איסוף היבול וזמן רב לפני הכנת השטח לגידול הבא.⁴
- ה. קצירה שנועדה לתיקון הקרקע אסורה מן התורה.⁵

שמירת הקרקע

- ו. מניעת סחף הקרקע מותרת על ידי הנחת מחסומי אבנים או עמודי חשמל שוכבים, וכן על ידי פריסת יריעות או רשתות.⁶ מותר גם להקים תלוליות עפר, אם אין כוונה לזרוע או לטעת בהן.⁷ אין לבצע חריש לפי קווי גובה למטרה זו.
- ז. אין לזרוע בקרקע צמחים, גם אם מטרתם למנוע סחף בלבד.
- ח. החזקת כרב נע,⁸ כשבשטח עלולה לצמוח עשבייה קשה שתזיק לגידולי השנה השמינית - מותרת (לאחר הכנה נכונה, כדלעיל פרק יב סעי' יט) על פי סדר עדיפויות

זה:

1. ריסוס מונעי נביטה.
2. הכנסת בהמות למרעה.¹⁰
3. ריסוס קוטלי עשבים.¹¹
4. כיסוח במכסחת או חרמש מוטורי.
5. השימוש בדיסק מותר רק אם הוא כמעט אינו חודר לקרקע.¹² בפעולה זו הדיסק צריך להיות סגור כמעט לגמרי, והסכינים כמעט מקבילים. פעולה זו יעילה יותר באדמות בינוניות וכבדות ובעשבייה קשיחה, אבל אין לעשותה באדמות קלות.
6. קלטור במכסחות (רגלי אווז) שחודרות עד כ-2 ס"מ לקרקע, וללא כוונה לפלח אותה.¹³
- ט. אם רק חלק מן השטח נגוע בעשבייה במידה גבוהה - מותר לטפל רק בו.
- י. אין לסלק שלף, או שאריות מגידול קודם או עשבייה יבשה,¹⁴ אלא אם כן הסילוק הכרחי למניעת נזק ניכר לגידולי השנה הבאה או לשטחים סמוכים שמעובדים בהיתר. אם מקובל להשתמש בשלף כזה למאכל בהמה - כגון: דגנים או בטנים, וקל וחומר גידולי מספוא - יש להעלות עדרי צאן על השטח.¹⁵
- יא. דיסק לצורך שמירת בעלות יהודית על אדמות מותר אם מתמלאים כל התנאים האלה:¹⁶
 1. הפעולה נעשית בשינוי מן הדרך הרגילה,¹⁷ ובאופן שאינו מכשיר את הקרקע לגידול חקלאי, כגון: השארת רווחים בין פסי הדיסק או חרישה במקביל לקווי הגידול ולא בזווית ישרה להם.
 2. החריש נעשה בזמן שאין מקובל כל כך לחרוש בו; מן הראוי לדחות את מועד החריש ככל האפשר.¹⁸
 3. החריש נעשה על ידי גוי או בגרמא.¹⁹
 4. החריש שטחי ככל האפשר.

9 סדר עדיפויות זה מוסבר לעיל פרק יד סעיף ה, אם אין חשש שייגרם נזק שיפגע במידה ניכרת בגידולי השנה השמינית מבלי שיתאפשר לתקנו, החזקה זו אסורה; עי' רמב"ם (פ"א ה"ד). ועי' שבת הארץ (פ"א ה"ד אות א), לפירוט המקרים שבהם קנסו את מי שעובר על איסור זה שלא לזרוע בשנה השמינית.

10 פעולה זו היא גרמא. עי' שבת הארץ (פ"ב ה"ד אות ד); משפט כהן (סי' פא).

11 עי' כרם ציון (פרק ד, גאון צבי ס"ק א).

12 הוראת הגר"ש ישראלי זצ"ל, עדיף שפעולה זו תיעשה ע"י גוי, עי' שו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' יז).

13 ראה לעיל פרק א סעיף ט.

14 רמב"ם (פ"א ה"ד).

15 יש לשקול להתיר את שרפת השיריים. לעניין השוואת תרומה לשמיטה בדין זה, עי' שבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ב). הרה"ג יעקב אריאל שליט"א הורה להקל, מפני שהמגדלים אינם מתכוונים שכל השלף ייאכל על ידי בהמות.

16 הגר"מ אליהו זצ"ל העירנו על כך וכתב: "באין אפשרות כאמור - מותר הכול, ובלבד שהקרקע תישאר בבעלות יהודית".

17 משפט כהן (סי' עד); אגרות הראיה (ח"א סי' רסג-רסד).

18 משפט כהן (סי' עד); אגרות הראיה (ח"א סי' רס-רסא).

19 חזו"א (תשובות וכתבים זרעים סי' לג).

104 1 ראה לעיל פרק יב.

2 ראה לעיל פרק א סעיף ט, עי' שבת הארץ (פ"א ה"ב אות ב). ועי' רמב"ם (פ"א ה"ג) ו"שבת הארץ" (אות א), שכתבו שמי שחורש לצורך עיבוד בשמינית - אסור לו לזרוע באותה שדה; ובשעת הדחק, עי' שבת הארץ (קונטרס אחרון סי' ב אות ב).

3 רמב"ם (פ"א ה"י); שבת הארץ (שם אות ב/7).

4 כך נמסר בשם הגר"מ אליהו זצ"ל.

5 רמב"ם (פ"ד ה"א); שבת הארץ (פ"ד ה"ב אות ה). ועי' ספר השמיטה (עמ' קד ד"ה דרך).

6 פעולות אלו אינן נחשבות "עבודת קרקע" אלא רק "מניעת נזק".

7 מכיוון שפעולה זו נעשית לצורך "אוקמי ארעא", אין צורך בהיכר לכוונה זו.

8 החזקת שטח בור ללא כל חרישה נקראת "כרב נח", והחזקת שטח בור על ידי חרישה נקראת "כרב נע".

פרק לח חקלאות אורגנית

- בעלי חיים שיאכלו את הצמחים בתיאום עם בית הדין.³
- ו. אין להצניע "זבל ירוק" בקרקע בשמיטה.⁴
- ז. אין לבצע פעולות שקשורות להכנת קרקע לזריעה.
- ח. אין להצניע שלף ושאריות צמחים בשמיטה, אך מותר לפנותם מן השדה.⁵
- ט. מותר לחפות שטחים מתחת לעצים בחומרים אורגניים שונים כדי למנוע צמיחת עשבייה.⁶
- י. מותר להציב קני עופות דורסים כדי להרחיק מזיקים.
- יא. מותר להכניס בעלי חיים לשטח כדי שירעו ויאכלו את עשביית הבר.⁷

הנחיות להיתר מכירה

- יב. בשטח שנמכר בהיתר מכירה אין לבצע זריעת צמחים או הצנעת "זבל ירוק" על ידי יהודי, אך מותר לעשות כן על ידי גוי.
- יג. כיסוח הצמחייה - עדיף לעשותו על ידי גוי, אך אם אי אפשר, מותר לכסח אותה על ידי יהודי.⁸

באופן עקרוני אין הבדל בהלכה בין אופן גידול הצמחים בשמיטה בחקלאות קונבנציונלית (רגילה) לאופן גידולם בחקלאות אורגנית. לכן, סדרי העדיפויות בהלכה בנוגע לפעולות שנצרכות לחקלאות אורגנית זהות לסדר העדיפויות שנצרך לחקלאות רגילה. עם זאת, יש כמה שינויים בדרכי העבודה בחקלאות אורגנית, ויש לתת את הדעת כיצד לעשותן בשמיטה. הנחיות אלו מיועדות לשטח שלא נמכר בהיתר מכירה.

א. כשמתכננים משטר הסבה מחקלאות רגילה לאורגנית - בשנים הראשונות לגידול אורגני: שנתיים בגידולים חד שנתיים, ושלוש שנים בגידולים רב שנתיים - יש לשים לב שאם שנת השמיטה היא חלק משנים אלו, ובעל השדה מעוניין להשתמש בתוצרת זו במסגרת "אוצר בית דין", יש לגדל באדמה גידולים שיש בהם צורך לתועלת הציבור ולא לצורך הקרקע בלבד. יש גם לוודא שגידול שמטרתו טיוב הקרקע בלבד לא יעשה בשמיטה, ושהחלפת הגידולים תיעשה בגידולים שמטרתם להועיל לציבור.¹

ב. יש לוודא שגידולי הביניים בחממה יהיו גידולים שלציבור יש צורך בהם.

ג. צמחי כיסוי למניעת סחף יש לזרוע בערב השמיטה, ועדיף לשקול חיפוי קרקע באמצעים אגרוטכניים - כגון: שבבי עצים, חלוקי נחל וכיוצא באלו - כדי להימנע מן הצורך לחפות בשמיטה.

ד. בשמיטה מותר לחפות את הקרקע רק באמצעים אגרוטכניים ולא בזריעת צמחים בשטח.

ה. מותר לכסח צמחים אלו אם הכיסוח נעשה כשהתחדשות הצמח אינה מיטבית² או כשהוא אינו יכול להתחדש, אך אין להצניעם בקרקע בקלטור וכדומה. אם נזרעו צמחים שמשמשים למאכל אדם או למאכל בהמה, מותר לכסח אותם או להכניס

3. לכאורה, כיסוח גורם להפסד פירות שביעית, מפני שמעיקר הדין יש קדושת שביעית גם במאכל בהמה, זאת בשונה מכיסוח עשבייה רגילה, שהרי כאן מעוניינים באופן עקרוני בצמחים אלו.
הערה: בבחירת זריעת המינים השונים יש לוודא כי לא גורמים ליצירת כלאים בין המינים השונים.

4. בדרך כלל ההצנעה כרוכה בהפיכת האדמה, ולכן היא אסורה מדין חרישה.

5. מטרת הפינוי מן השדה היא לוודא שלא יתפתחו מזיקים שיפגעו בקרקע, ואם לא מפנים את הפסולת ייתכן שייזווצרו נזקים לטווח ארוך.

6. פעולה זו אינה עושה מעשה בגוף הקרקע ואינה גורמת באופן ישיר לצימוח.

7. רמב"ם וראב"ד (ב, ד), וראה שם שבת הארץ (עמ' 291-294). וראה פאת השלח (פכ"א ה"ד, בית ישראל ס"ק ט), שכתב שאם כוונתו להעמיד בשדה את בעלי החיים, מותר להוציאם גם אם הם יזבלו את השדה באכילתם, וכן כתב ב"כרם ציון" (הלכות שביעית פ"ח סעי' ז).

8. גם בהיתר מכירה אין לעשות מלאכות שעיקרן אסור מן התורה כזריעה וחרישה, ומכל מקום אין בעשבייה זו קדושת שביעית.

1. אם החקלאי אינו מעוניין להשתמש בתוצרת, מותר לזרוע בערב השמיטה את הרצוי, אך אין לבצע עיבוד בתוצרת זו או להשתמש בה.

2. אין לכסח צמח לשם צימוח, מפני שכיסוח הוא תולדת מלאכת זרע, אם הכיסוח נעשה כשהצמח אינו יכול להתחדש, או שההתחדשות היא אינה מיטבית, ניתן להתייחס לכך כתולדה, שיש מקום להתירה, במקרה של "אוקמי אילנא".

פרק מ שותפות

יש כמה סוגי שותפות:

1. שותפות בקרקע.
2. שותפות כלכלית בלבד בגידולים.
3. שותפות בכלים חקלאיים.

- א. יש לוודא שבחוזי השותפות נרשם סעיף שמורה שבשנת השמיטה לא ייעשו מלאכות אסורות בקרקע או בכלים החקלאיים.
- ב. בכל מקרה, אין ליהנות מכסף שהתקבל ממלאכות שנעשו באיסור.
- ג. אם השותפות בקרקע, אין להניח לשותף לעבוד בקרקע משותפת באופן שאסור בשמיטה.
- ד. אם יש שותפות כלכלית - שותפות שנהוגה כיום בין משקים - בין משק שומר שמיטה למשק שאינו שומר שמיטה, אין חיוב על המשק שומר השמיטה למנוע באופן אקטיבי את פעולות המשק שאינו שומר שמיטה, אך אין ליהנות מן הרווחים שמפיקים מפעולות אלו.
- ה. אסור למשק שומר שמיטה לבצע עיבודים בכליו או בפועליו בשביל המשק שאינו שומר שמיטה, ויש לוודא שהשותפות איננה בגוף הקרקע.¹
- ו. בשותפות בכלים חקלאיים אין חיוב על השותף לוודא ששותפו פועל רק בדרכים המותרות בשמיטה, כגון עבודה בקרקע שנמכרה בהיתר מכירה, אך אם יודעים בוודאות שהשותף פועל בדרכים שאסורות בשמיטה, אין להניח לו להמשיך לעשותן.²

פרק לט חלקות מחקר

פיתוח ומחקר בצמחים רב שנתיים

- א. המחקר החקלאי בצמחים רב שנתיים מתחלק לשלושה שלבים: שלב מחקרי-בסיסי, שלב חצי מסחרי ושלב בחלקה מסחרית (לפי הצורך).
- ב. בכל המקרים האלה אין לבצע פעולות מחקריות מיוחדות בשמיטה מלבד הפעולות הבסיסיות שנדרשות לקיום העץ באופן סביר לשנה השמינית.
- ג. בשלב המחקר החצי מסחרי ובמחקר בחלקה מסחרית, יש לנקוט משנה זהירות לפני שמבצעים מלאכות, מכיוון שיש ספק אם המלאכות נצרכות לקיום העץ או להוספת צימוח, ויש להתייעץ עם בית דין כדי לקבל הנחיות על כל מלאכה ומלאכה.
- ד. מותר לחלק פירות במסגרת "אוצר בית דין" גם בחלקות מחקר.
- ה. אם יש הפסד כלכלי ניכר, מותר למכור את השטח בהיתר מכירה ולפעול על פי הגדרות הפעולות שמותרות או אסורות במקרה כזה.

פיתוח ומחקר בצמחים חד שנתיים

1. חלקת מחקר שמעוניינת להמשיך לחקור בשמיטה צמחים חד שנתיים, יכולה לבחור באחת משתי דרכים: ביצוע עבודות המחקר בחממה שעובדת בממשק של מצע מנותק (ראה את ההנחיות בפרק כח) או מכירת השטח בהיתר מכירה אם יש הפסד כלכלי ניכר, ובמקרה כזה יש לפעול על פי הגדרות הפעולות שמותרות או אסורות.
2. במחקר שמתבצע במעבדות בתוך מבנים - כגון: ניקוי וירוסים, תרביות רקמה וכדומה - מותר להמשיך את המחקר כרגיל.

1 אם השותפות כלכלית בלבד, וגם אם הרכישות נעשות על ידי שני המשקים יחד, אפשר לומר שמבחינת ההלכה כל משק עומד בפני עצמו, ולכן כל משק נחשב למשק שקונה זרעים ועושה מלאכות באופן עצמאי.

2 על פי משנה (שביעית פ"ה מ"ח) לפי ביאור הר"ש והרמב"ם (שם) למחלוקת בית שמאי ובית הלל. ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ז אות א).

פרק מב

קטיף תיירותי

הקדמה

- א. ישנם שני סוגי מטעים של קטיף תיירותי:
1. מטע רגיל שנטוע בו מין אחד של עצים בדרך כלל, והוא משמש מטע מסחרי לכל דבר. לעתים בעל המטע מעוניין בהכנסה כספית נוספת, ולכן הוא מתיר למבקרים להיכנס למטעו, "לאכול כפי יכולתם", ולקחת פירות לביתם תמורת תשלום נוסף. פעילות זו מתווספת לקטיף הרגיל.
 2. מטע שמיועד מלכתחילה לקטיף תיירותי, ובדרך כלל נטועים בו מיני עצים רבים. גם במטע זה אפשר "לאכול כפי יכולתך" ולשלם על הפירות שהמבקרים לוקחים לביתם. לרוב יש במטע גם "אטרקציות" שונות, משחקים, אזור שמיועד לאכילה וכדומה.

הנחיות

- ב. דין המטע הראשון: בנוגע לעשיית מלאכות, כגון: טיפול בעשבייה או בפירות וכדומה, זהה לדין מטע רגיל, ובעל המטע נדרש להחליט אם למכור את השטח בהיתר מכירה או להצטרף ל"אוצר בית דין".
- ג. אם בעל המטע הוא שליח בית דין, אין לו לגבות כסף תמורת הפירות, הן תמורת הפירות שנקטפים בשטח הן תמורת הפירות שנלקחים לבית הלקוח, אלא רק בעבור ההוצאות הנלוות, כמקובל ב"אוצר בית דין", אם הוא אינו שליח בית דין, אין לו לגבות כלל תשלום במטע זה.
- ד. מותר למבקר לקחת כמות פירות שמספיקה לשבוע אחד בלבד. אין לשקול את כמות הפירות שנלקחת אלא לקחתם בקופסאות שמשקלן המוערך ידוע מראש.
- ה. דין המטע השני: במטע זה אין היתר כלל למכור את השטח בהיתר מכירה, ומותר לטפל במטע רק לפי ההנחיות למטעים שהצטרפו ל"אוצר בית דין".
- ו. בעל מטע שמעוניין להמשיך לתפעל את המטע בשמיטה צריך להיות שליח בית דין, ועליו להודיע למבקרים שהם קוטפים פירות באישור בית דין, ומן הראוי לציין זאת גם בפרסומים על המטע. במטע כזה אין לשקול כלל את הפירות, ועדיף להחליט על סכום אחיד לתשלום על כל הפעילויות שבמטע, ובו גם התשלום תמורת הפירות.¹

פרק מא

הדרכת חקלאים

- א. מדריך חקלאי שמתפרנס מהדרכת חקלאים יהודים, יכול להדריך גם אם המלאכות שנצרכות מותרות בשמיטה באחת משתי דרכים: שליחות "אוצר בית דין" או מכירת השטח בהיתר מכירה (או תלייה שכך יעשו החקלאים). אם ידוע בוודאות שהם אינם שליחי בית דין או שהם לא מכרו את השטח בהיתר מכירה, אין להדריך אותם.¹
- ב. מדריך חקלאי שמדריך חקלאים שאינם יהודים שעובדים בקרקע שידוע בוודאות שהיא שלהם ולא של יהודי, מותר לו להדריך כמו בכל שנה רגילה.²

1 לפי דעת הרב יהודה עמיחי והרב מאיר נהוראי במאמר "הדרכה חקלאית בשמיטה" (אמונת עתיד 71 עמ' 41-47).

2 לפי דעת הרה"ג יעקב אריאל במאמר "יעוץ חקלאי לגוי בשמיטה" (אמונת עתיד 74 עמ' 13-27).

1 באופן זה מוכח שכל התשלום התקבל בהבלעה.

פרק מד

עובדים זרים

יסודות ההלכה

- א. שטח שלא נמכר בהיתר מכירה: מלאכות שאסור ליהודי לעשותן בשמיטה, אסור גם לומר לגוי לעשותן.¹
- ב. גם מלאכות שמותר ליהודי לעשותן, וכמפורט בפרקים הקודמים, עדיף לעשותן על ידי גוי מלעשותן על ידי יהודי בידיים.²
- ג. **שטח שנמכר בהיתר מכירה: מי שמכר את שדהו בהיתר מכירה צריך לעשות את המלאכות: זריעה, זמירה, נטיעה, שתילה וחרישה, על ידי גוי בלבד.³ וכן את המלאכות: קצירה, בצירה וקטיף, עדיף לעשות על ידי גוי.**
- ד. גם את שאר המלאכות שאסורות מדרבנן עדיף לעשות על ידי גוי.
- ה. אין להניח לעובד זר לזרוע או לשתול צמחים בשמיטה עבורו בחצר של המעסיק.⁴

נתינת פירות שקדושים בקדושת שביעית לגוי

- א. אין לתת לגוי פירות שיש בהם קדושת שביעית, אך אם הגוי מתארח אצל יהודי, מותר לתת לו פירות כאלו.⁵
- ב. פועל שמתגורר באופן קבוע בביתו של ישראל יכול לאכול פירות שביעית, גם אם הפירות האלה הם חלק מתשלום קבוע על עבודתו.⁶

פרק מג

הגנה מפני נזקי מזג האוויר: רוחות, קרה, שלג וברד

- א. כל הגידולים רגישים במידה זו או אחרת לפגעי מזג האוויר. פגעים אלו עלולים לגרום למותם של חלקי צמח רגישים, כגון עלים ופרחים, ואף למותו של כל הצמח או להתפרצות מחלות שעלולות לתקוף את הצמחים לאחר מכן.
- ב. אפשר להגן על הצמחים מפני פגעים אלו בכמה אופנים:
 1. מטעים: כדי להגן על המטע מנזקי מזג האוויר יש לשמור על ניקיונו מעשבייה, ולהשקות, בעיקר כדי להגן מפני קרה. אפשר גם להתקין רשתות מעל המטע כדי למנוע נזקי ברד, ולעטוף גזעים של עצים צעירים.
 2. בתי צמיחה: כדי למנוע נזקי קרה ושלג, יש בראש ובראשונה לחמם את המבנה, ואחר כך לוודא שהשלג איננו נערם על הגנות, ולהשקות בכמה אופנים; מומלץ גם לפתוח ולסגור את הווילונות וחלונות הצד. כדי להגן מפני ברד, יש לוודא שמבנה החממה תקין ולהסיר יריעות רגישות לפי הצורך.
 - ג. יש גם לוודא שהמרזבים נקיים, ושהם אינם חסומים או קפואים. ואפשר גם להתקין במקומות המתאימים מנהרה נוספת מעל המנהרה הקיימת, כדי ליצור "שרוול אוויר" לבידוד.
 - ד. לאחר התרחשות פגעים אלו, מומלץ לנקוט בסדר הפעולות הזה:
 1. טיפולים שנעשים רחוק מן הצמח, כגון: פריסת רשתות על המטע או ניקוי מרזבים.
 2. המטרה על גג החממה.
 3. השקיית הצמחים או הקרקע.¹

1 שבת הארץ (פ"א ה"א אות ב; באפשרות הראשונה המובאת שם, פ"ד ה"ל אות ד). כרם ציון (הלכות שביעית פרק א סעי' ד; פרק יא סעי' י; וראה שם גדולי ציון סעי' ח). לעניין ההעדפה לעשות מלאכות "לאוקמי" על ידי גוי, עי' בדברי הגרש"ז אויערבך (מפרי הארץ, שביעית עמ' 9); שו"ת משנת יוסף (ח"ג סי' יח); שבת הארץ (פ"א ה"י אות ב סעי' 5).

2 עיי' שו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' כז; דיני שביעית אות ד; שם אות כד); מכתב הגרש"ז אויערבך (מפרי הארץ א עמ' 8); דפי הלכה לחקלאים (עמ' 30 סעי' יב); שבת הארץ (פ"א ה"י אות ב באפשרות שנייה); ברית עולם (הרב זילבר, סי' א סעי' סג).

3 שבת הארץ (פ"ח ה"ח אות ה).

4 מכיוון שמדובר בקרקע של ישראל אין להתיר לגוי לזרוע שם, ראה שבת הארץ פ"א ה"א ב-ג.

5 רמב"ם (פ"ה ה"ג). וראה שבת הארץ (תוספת שבת עמ' 509-510); כרם ציון (הלכות שביעית פ"ג סעי' יא).

6 רמב"ם (פ"ה ה"ג); כרם ציון (הלכות שביעית פט"ו סעי' ה).

1 ההשקיה אינה נחוצה לצמח, ולכן אפשר להגדירה "מלאכה שאינה חקלאית".

פרק מה

מסחר עם מי שאינו שומר שמיטה

יסודות ההלכה

- א. אסור לסייע לאדם שעושה מלאכות שאסורות בשמיטה או לאדם שסוחר בפירות שביעית, גם אם המלאכות והמסחר אינם אסורים אלא מדרבנן.
- ב. חשוד על השביעית הוא סוחר, חקלאי או גנן שעושה מלאכות שאסורות בשביעית. אך אם הוא עושה כך על פי הוראת היתר, הוא אינו מוגדר חשוד לעניין זה.¹
- ג. לכן, גם אדם שאינו נוהג על פי היתר המכירה או על פי דרך היתר אחרת בעבודת האדמה בשביעית – מותר לו לסייע למי שנוהג על פי דרכי היתר אלו.²
- ד. אדם שמוגדר חשוד על השביעית, אין לספק לו – במכירה, השכרה או השאלה – דברים שאין ספק שהוא יעשה בהם מלאכות אסורות, אך אם יש סיכוי שלא יעשה איסור – מותר לספק לו.³
- ה. אדם שחשוד על השביעית – אסור לקנות ממנו תוצרת חקלאית מכל סוג.⁴
- ו. גם המוכר בדרכים המותרות צריך להודיע לקונה שעליו לפעול רק על פי הדרך המותרת.⁵ אם אפשר לברר את מטרת הקניה על ידי שאלה או דרישה להצגת אישור על מכירת הקרקע – אין למכור ללא בירור.⁶

הספקת כלי עבודה לחשוד על השביעית

- ז. לאדם שחשוד על השביעית אסור למכור כלים שמיועדים למלאכות אסורות, כגון: מחרשה, מזרעה וכדומה. אבל מותר לספק לו כלים רב תכליתיים למלאכות חקלאיות ולמלאכות שאינן מוגדרות מלאכות חקלאיות – כגון: עגלה, טרקטור,

- מגרפה, חרמש מוטורי, מכסחת דשא וכדומה, מפני שאפשר להשתמש בהם גם למלאכות מותרות.⁷
- ח. מותר למכור כלי עבודה לחשוד על השביעית, אם יש סיכוי שהוא קונה אותם לצורך השנה הבאה. לכן, מותר למכור לו כלים בשנת השמיטה לאחר העונה שנהוג להשתמש בהם.⁸ מותר גם למכור לחשוד על השביעית כלים שלא יוכל להשיג אותם לאחר השביעית או שיפסיד הזדמנות לקנות אותם בזול.⁹
- ט. ליצרן של כלי עבודה מותר לשווק כלים אלו לחנויות, גם אם יש חשש שכלים אלו יימכרו למי שיעבוד בהם באיסור.¹⁰
- י. אין למכור, להשכיר או להחכיר אדמה חקלאית למי שחשוד לעבוד בה בשנה השביעית, אלא אם כן ידוע למוכר שהקונה לא ישתמש בה באופן האסור, כגון מכירת קרקע חקלאית לקבלן לאחר שהופשרה לבנייה.¹¹

דינים שונים

- יא. לאדם שאינו חשוד על השביעית מותר למכור אפילו כלים שמיועדים לעבודות שאסורות בשביעית. אין להחשיב אדם "חשוד על השביעית", רק מפני שאין מכירים אותו.¹²
- יב. אדם שמודיע במפורש שבכוונתו לעשות מלאכה אסורה בכלי זה – אסור למכור לו את הכלי גם אם הוא אינו מוגדר "חשוד על השביעית", ואין לסמוך על האפשרות שלא יעשה את המלאכה.¹³
- יג. הרואה יהודי שעובד בגינתו או בשדהו באיסור אינו רשאי לאחל לו "בהצלחה" וכדומה. ויש שהתירו לשאול בשלומם מפני דרכי שלום.¹⁴
- למכירת צמחים שונים ראה הנחיות בפרק לה סעיפים ג-ז.

7 משנה שביעית (פ"ה מ"ו); רמב"ם (פירוש המשנה פ"ה מ"ו ד"ה כל; הל" שמיטה פ"ח ה"ג). בנוגע ליחס בין מידת השימוש המותרת ובין מידת השימוש האסורה בכלים אלו, עי' שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות ה'; שם ה"ג אות א-ב).

8 שבת הארץ (פ"ח ה"ד אות ג. ועי' הע' 4).

9 רש"י (ע"ז טו ע"ב ד"ה המחרשה; שם ד"ה דאיכא למתלי); שבת הארץ (פ"ח ה"ד אות ב).

10 רב האי גאון (ספר המקח שער יב). ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות ד). וראה לקמן סעי' יב, בשם הגר"ש ישראלי זצ"ל.

11 רמב"ם (פ"ח ה"ו). ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ו אות ו).

12 מכיוון שאפשר לתלות שהוא קונה אותם לצורך השנה הבאה; ראה רמב"ם (פ"ח ה"ו); בנ"י משה (פ"ה אות ז ד"ה ובמשנה ח). ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ו הע' 4, אות ח).

13 רמב"ם (פ"ח ה"ד); ש"ך (יו"ד סי' קיט ס"ק א); פאת השלחן (סי' כח ס"ק יב). ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ד אות א).

14 רמב"ם (פירוש המשנה, פ"ד מ"ג); ר"ש ורא"ש (משנה שם). וכן דייק פאת השלחן (סי' כח ס"ק כג). ויש שהתירו לומר לו שלום; ראה תוספות (גיטין סב ע"א ד"ה אשרתא); מהר"א פולדא (פ"ד ה"ג) בהסבר הירושלמי. ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ח אות ו).

1 שו"ת מבי"ט (ח"א סי' כא); שו"ת כתב סופר (יו"ד סי' עז); שו"ת אגרות משה (או"ח סי' קפו עמ' שכ ד"ה ואף). להגדרות חשוד על השביעית, ראה משנה שביעית (פ"ד מ"ג; פ"ה מ"ט); שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות א-ב).

2 על פי מנחת שלמה (סי' מד; סי' מה ד"ה ומכל מקום); ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות ט; שם ה"ח אות ו).

3 רמב"ם (פ"ח ה"ב). בנוגע למכירת כלים אלו לפני השביעית, עי' שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות ג). יסוד הלכה זו מוסבר בדברי החזו"א (סי' יב ס"ק יד"ה ונראה).

4 רמב"ם (פ"ח ה"ד).

5 תורת השביעית (עמ' תפה). ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ב אות ו; שם ה"ו אות ח).

6 בצאת השנה (עמ' כח סעי' א). וכך הורה הגר"ש ישראלי זצ"ל.

פרק מו

משק בעלי חיים

- א. **להיתר מכירה: במזון לבעלי חיים שגדל בשטח שנמכר בהיתר מכירה, אין קדושת שביעית ומותר להשתמש בו כשימוש הרגיל בכל שנה, וכן לסחור בו.**
 - ב. לשליחי אוצר בית דין: במזון שיש בו קדושת שביעית אין לסחור, ויש להשתדל שבעלי החיים ינצלו אותו במידה המרבית.
 - ג. מרכז מזון שמשווך מזון לבעלי חיים, ויש ברשותו מזון שקדוש בקדושת שביעית, עליו להיות שליח של בית הדין על מנת לחלק מזון זה.
 - ד. מותר להכניס לרפת קש שקדוש בקדושת שביעית על מנת בעלי החיים ירצו עליהם¹.
- הנחיות מקצועיות לגידול המזון ראה נספח ה.

מרעה

- ה. מותר לרסס עשבים שוטים במרעה על מנת למנוע הרעלה (כגון כלך), עדיף לרססם מלנכשם ביד.
- ו. אין מניעה להוציא בעלי חיים למרעה ולגדר עבורם את השטח הנחוץ².
- ז. אסור לזרוע צמחים שונים כדי לעבות את המרעה.

הוצאת זבל ממשק

- ח. בשטחי שלחין אסור לשפוך זבל אורגני גם אם אין מפזרים אותו³. בשטחי בעל מותר לשפוך זבל אורגני בעומות מאמצע החורף ומבלי לפזר עומות אלו בשטח⁴.
- ט. מותר להוציא זבל לערמות מיוחדות שעושים בהן קומפוסט ולבצע את כל הפעולות

116

1 שביעית כהלכתה פרק מ בשם הגרש"ז אויערבאך.

2 למרות שאין לדיר בעלי חיים בשמיטה, מכיוון שכיום לא מזבלים כך שדות, אין מניעה לגדר סביבם.

3 על פי רמב"ם (פ"ב ה"א). ועי' ר"ש (משנה פ"ג מ"א); שבת הארץ (פ"ב ה"א אות ג-ה).

4 על פי רמב"ם (פ"ב ה"א); חזו"א (סי' יח ס"ק ז). ועי' שבת הארץ (שם, אות ג-ה).

5 כרם ציון (פרק ח סעי' ג; פרק יט, גידולי ציון ס"ק ד).

שקשורות לקומפוסטציה של הזבל⁶.

י. מותר להוציא קומפוסט (מתקן טיהור שפכים) את הבוצה לצורך שימוש חקלאי ולעורמה בערמות ייעודיות, אך אין לפזר את הבוצה על קרקע.

6 על פי שבת הארץ (פ"ב ה"א אות א עמ' 289).

נספח א¹

המלצות מקצועיות לגידול ירקות במצע מנותק

הכנת השטח

- א. יש להקפיד מאוד על שיפוע אחיד של 3% לפחות בכל השטח להבטחת ניקוז תקין של עודף המים. מומלץ להכין את השיפוע כך שניתן יהיה לרכז את כל מי הנקז העודפים במקום אחד ע"מ לאפשר שימוש חוזר במים.
- ב. ביריעות פוליאתילן בהן הדבר לא מעשי - ניתן לנקז את המים באמצעות נקבים שלא יהיו תחת הנוף של הצמחים. אם יש הכרח לעשות נקבים קרובים לצמח, הדבר מותר בתנאים הבאים:
 1. גודל הנקב לא יעלה על 1/3 ס"מ.
 2. הנקב ביריעה יהיה רחוק לפחות 24 ס"מ מהנקב שבכלי הגידול.
 3. לא יהיה יותר מנקב אחד תחת הנוף של כל צמח.
 4. יש לכסות את כל השטח בשתי שכבות של יריעת פלסטיק (שכבה תחתונה 0.04 שקוף ושכבה עליונה 0.2 שחור או לבן) ולהקפיד שהיריעה תהיה חלקה ללא קפלים ע"מ להבטיח זרימה תקינה של מי הנקז.
- ג. קיימת אפשרות נוספת: לחפות את היריעות האחת על השנייה, ולשים ביניהן כ- 10 ס"מ של חצץ או טוף גס לצורך ניקוז המים, יעיל בקרקעות קלות ובינוניות.
- ד. היווצרות שלוליות בשטח עלולה לגרום לבעיות רבות במהלך הגידול.

השתילה

- ה. יש להקפיד מאוד שגוש השורשים יהיה רווי היטב במים לפני השתילה. בגידולים הרגישים למחלות צואר השורש (ריזוקטוניה, פיתיום וכד") יש לשתול "גבוה" כך שגוש החישתיל יבלוט כ- 0.5 ס"מ מעל מצע הגידול שבשקית.
- ו. בכל סוגי הגידולים, הצמח ישתל במרחק של 2-5 ס"מ מהטפטפת.
- ז. לאחר השתילה יש להשקות בהתאם לסוג מצע הגידול.
- ח. יש להמשיך במשטר השקיה זה עד לאחר שהצמח השתרש (יש לחשוף שורשים ולבדוק!).
- ט. יש להשקות בכמות כזו שיהיה לפחות 15% נקז. (ע"מ למנוע המלחה).

דישון

- י. מדשנים בדשנים מורכבים עם מיקרואלמנטים בכמות של 2 ליטר תמיסת דשן לכל 1 מ"ק מים. (כ- 140 ח"מ חנקן צרוף שווה ערך במקלון בדיקת החנקן צבע סגול, 500-800 ח"מ).
- יא. ניתן גם לדשן בשבוע הראשון של הגידול בדשן כל 20-20-20 (בכמות של 140 ח"מ חנקן צרוף).

1 להגדרות ההלכתיות של ההנחיות המובאות כאן ראה לעיל פרק כח.

נספחים

נספח א	המלצות מקצועיות לגידול ירקות במצע מנותק
נספח ב	חנטה וביעור
נספח ג	לוח קדושת שביעית וספיחין בירקות
נספח ד	ייצור גידול ושימור מספוא גס בשנת השמיטה תשע"ה
נספח ה	הנחיות מקצועיות למיני הפרחים השונים
נספח ו	גבולות הארץ

מפתח מפורט

מפתח ל"היתר המכירה"

בדיקות כימיות של מי הנקז

יב. יש להכין סידור מתאים לאיסוף של דגימת מי הנקז.

יג. בדיקת מוליכות חשמלית

1. במי הטפטפת - EC 1.5-1.8

2. במי הנקז - EC 2.0-2.3

יד. PH יש לבדוק בעזרת סטיק. רצוי תחום 6-7.

טו. יש לדגום כל חלקה שמופעלת בהשקייה נפרדת.

טז. ביצוע הבדיקות הכימיות ע"י המגדל בכל יום חשובה מאוד להצלחת הגידול בס"ד.

ולכן רצוי מאוד לנהל רישום מסודר של הבדיקות בהתאם לחלקות.

נספח ב

לוח 1 קדושת שביעית וביעור בפירות האילן - עפ"י שנת החמה¹

הפרי	קדושת שביעית מ	קדושת שביעית עד	זמן הביעור
אבוקדו	תחילת דצמבר שביעית (אמצע כסליו תשע"ה)	סוף יוני שמינית (אמצע סיוון תשע"ו)	סוף יולי שמינית (אמצע תמוז תשע"ו)
אגוז המלך	אין קדושה ²		אין ביעור
אגוז לוז	אין קדושה		אין ביעור
אגוז פקאן³	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)	אמצע נובמבר תשיעית (תחילת חשוון תשע"ו)	אמצע מאי שמינית (תחילת אייר תשע"ו)
אגס	סוף יוני שביעית (תחילת תמוז תשע"ה)	סוף יוני שמינית (אמצע סיוון תשע"ו)	סוף אוקטובר שמינית (תחילת חשוון תשע"ו)
אוכמניות	אין קדושה		אין ביעור
אילסר	אין קדושה		אין ביעור
אנונה	אמצע אוקטובר שמינית (סוף תשרי תשע"ו)	אמצע אוקטובר תשיעית (תחילת תשרי תשע"ז)	אמצע אפריל שמינית (תחילת ניסן תשע"ו)
אפרסמון	אמצע ספטמבר בסוף שביעית (סוף אלול תשע"ה)	אמצע ספטמבר בסוף שמינית (תחילת אלול תשע"ו)	סוף דצמבר שמינית (תחילת טבת תשע"ו)
אפרסק	תחילת פברואר שביעית (אמצע שבט תשע"ה)	תחילת פברואר שמינית (סוף שבט תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)

120

¹ הערה כללית- בפרי העץ אין גזירת ספיחין, נקטנו בלוחות אלו שהזמן הקובע לענין קדושת שביעית הוא החנטה. וכן, כל הלוחות המובאים להלן נכתבו על פי חודשי החמה, זאת משום שתהליכי צמיחת הפירות והירקות הם לפי שנות החמה. התאריכים המובאים בסוגריים, הם לפי התאריך העברי, ונכונים לשמיטה זו בלבד.
הלוחות העוסקים בפירות הוכנו בעזרת מר מאיר פרנקל ז"ל, מדרך חקלאי בשירות ההדרכה והמקצוע של משרד החקלאות, ואג' מרכזי שומרון.

אשכולית	תחילת ספטמבר בסוף שביעית (אמצע אלול תשע"ה)	אמצע נובמבר תשיעית (תחילת חשוון תשע"ו)	אמצע דצמבר שמינית (סוף כסלו תשע"ו)
אתרוג	ג' תשרי שביעית	אמצע אפריל שמינית (תחילת ניסן תשע"ו)	אמצע אפריל שמינית (תחילת ניסן תשע"ו)
בוטנה	אין קדושה		אין ביעור
גודגדן	אמצע אפריל שביעית (סוף ניסן תשע"ה)	אמצע מאי שמינית (תחילת אייר תשע"ו)	תחילת אוגוסט שביעית (אמצע אב תשע"ה)
גויאבה	תחילת ספטמבר בסוף שביעית אמצע אלול (תשע"ה)	תחילת ספטמבר בסוף שמינית (סוף אב תשע"ו)	אמצע דצמבר שמינית (סוף כסלו תשע"ו)
דובדבן	אמצע אפריל שביעית (סוף ניסן תשע"ה)	תחילת יוני שמינית (סוף אייר תשע"ו)	תחילת אוגוסט שביעית (אמצע אב תשע"ה)
זית למאכל	אמצע ספטמבר בסוף שביעית (סוף אלול תשע"ה)	אמצע ספטמבר בסוף שמינית (תחילת אלול תשע"ו)	שבועות שמינית
זית לשמן	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)	אמצע נובמבר תשיעית (תחילת חשוון תשע"ו)	שבועות שמינית
חבוש	תחילת ספטמבר בסוף שביעית (אמצע אלול תשע"ה)	תחילת ספטמבר בסוף שמינית (סוף אב תשע"ו)	אמצע ינואר שמינית (סוף טבת תשע"ו)
חרוב	אמצע ספטמבר בסוף שביעית (סוף אלול תשע"ה)	סוף אוקטובר תשיעית (תחילת תשרי תשע"ז)	אמצע ינואר שמינית (תחילת טבת תשע"ו)
ליטשי	אמצע יוני שביעית (סוף סיון תשע"ה)	אמצע יוני שמינית (תחילת סיון תשע"ו)	אמצע אוגוסט שביעית (סוף אב תשע"ה)
לימה	אמצע יולי שביעית (סוף תמוז תשע"ה)	אמצע יולי שמינית (תחילת תמוז תשע"ו)	אמצע אוקטובר בתחילת שמינית (סוף תשרי תשע"ו)
לימון	תחילת מאי שביעית (אמצע אייר תשע"ה)	תחילת מאי שמינית (סוף ניסן תשע"ו)	סוף יוני שמינית (תחילת סיון תשע"ו)
מנגו	אמצע יוני שביעית (סוף סיון תשע"ה)	אמצע יוני שמינית (תחילת סיון תשע"ו)	אמצע ינואר שמינית (סוף טבת תשע"ו)
מנדרינה	תחילת ספטמבר בסוף שביעית (אמצע אלול תשע"ה)	אמצע ספטמבר בסוף שמינית (תחילת אלול תשע"ו)	סוף אפריל שמינית (תחילת ניסן תשע"ו)
משמש	תחילת אפריל שביעית (תחילת ניסן תשע"ה)	תחילת מאי שמינית (סוף ניסן תשע"ו)	סוף אוגוסט שביעית (תחילת אלול תשע"ה)
נקטרינה	תחילת פברואר שביעית (אמצע שבט תשע"ה)	תחילת פברואר שמינית (סוף שבט תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)
ענבי יין	תחילת יולי שביעית (תחילת תמוז תשע"ה)	תחילת יוני שמינית (סוף אייר תשע"ו)	פסח שמינית

121

ענבי מאכל	סוף מרץ שביעית (סוף אדר תשע"ה)	תחילת אפריל שמינית (סוף אדר ב' תשע"ו)	פסח שמינית
פג'ויה	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)	אמצע נובמבר תשיעית (תחילת חשוון תשע"ו)	סוף פברואר שמינית (אמצע אדר א' תשע"ו)
פומלה	תחילת ספטמבר בסוף שביעית אמצע אלול תשע"ה)	אמצע נובמבר תשיעית (תחילת חשוון תשע"ו)	אמצע יוני שמינית (סוף סיון תשע"ה)
פיסטוק	אין קדושה		אין ביעור
צבר	אמצע מאי שביעית (סוף אייר תשע"ה)	סוף יוני שמינית (תחילת סיון תשע"ו)	תחילת נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)
קומקווס	אמצע אוקטובר בתחילת שמינית (סוף תשרית תשע"ו)	אמצע אוקטובר בתחילת תשיעית (תחילת תשרי תשע"ז)	אמצע מרץ שמינית (סוף אדר א' תשע"ו)
קיוי	אמצע ספטמבר בסוף שביעית (סוף אלול תשע"ה)	אמצע ספטמבר בסוף שמינית (תחילת אלול תשע"ו)	אמצע מרץ שמינית (סוף אדר ב' תשע"ו)
קליפים	תחילת ספטמבר בסוף שביעית אמצע אלול תשע"ה)	תחילת ספטמבר בסוף שמינית (סוף אב תשע"ו)	סוף אפריל שמינית אמצע ניסן תשע"ו)
קלמנטינה	תחילת ספטמבר בסוף שביעית אמצע אלול תשע"ה)	תחילת ספטמבר בסוף שמינית (סוף אב תשע"ו)	סוף אפריל שמינית (תחילת ניסן תשע"ו)
קרבולה	תחילת ספטמבר בסוף שביעית אמצע אלול תשע"ה)	תחילת ספטמבר בסוף שמינית (סוף אב תשע"ו)	אמצע פברואר שמינית (תחילת אדר א' תשע"ו)
רימון	סוף יולי שביעית (תחילת אב תשע"ה)	אמצע אוגוסט שמינית (תחילת אב תשע"ו)	אמצע פברואר שמינית (תחילת אדר א' תשע"ו)
שזיף אירופאי (מאור)	תחילת אוגוסט שביעית אמצע אב תשע"ה)	סוף ספטמבר בסוף שמינית (תחילת תשרי תשע"ז)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)
שזיף יפני (עגול)	תחילת מאי שביעית אמצע אייר תשע"ה)	אמצע מאי שמינית (תחילת אייר תשע"ו)	אמצע דצמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)
שסק	תחילת פברואר שביעית אמצע שבט תשע"ה)	תחילת מרץ שמינית (תחילת אדר א' תשע"ו)	תחילת יולי שביעית (תחילת אב תשע"ה)
שקד יבש	תחילת ספטמבר בסוף שביעית אמצע אלול תשע"ה)	אמצע ספטמבר בסוף שמינית (סוף אב תשע"ו)	סוף ינואר שמינית אמצע שבט תשע"ו)
שקד ירוק	תחילת מאי שביעית אמצע אייר תשע"ה)	סוף מאי שמינית (תחילת אייר תשע"ו)	סוף ינואר שמינית אמצע שבט תשע"ו)
תאנה	סוף אפריל שביעית (תחילת אייר תשע"ה)	סוף מאי שמינית (תחילת אייר תשע"ו)	חנוכה שמינית
תות עץ	תחילת מאי שביעית אמצע אייר תשע"ה)	תחילת מאי שמינית (סוף ניסן תשע"ו)	סוף ספטמבר בתחילת שמינית (תחילת תשרי תשע"ו)

תמר	תחילת אוגוסט שביעית (אמצע אב תשע"ה)	סוף ספטמבר בסוף שמינית (תחילת תשרי תשע"ז)	פורים שמינית
תפוז	תחילת אוקטובר שמינית (סוף אלול תשע"ו)	סוף נובמבר תשיעית (סוף חשוון תשע"ז)	סוף מאי שמינית (תחילת אייר תשע"ו)
תפוז סיני	אמצע ספטמבר בתחילת שמינית (אב תשע"ו)	סוף ספטמבר בתחילת שמינית (תחילת תשרי תשע"ו)	אמצע מרץ שמינית (סוף אדר א' תשע"ו)
תפוח	אמצע מאי שביעית (סוף אייר תשע"ה)	סוף יוני שמינית (תחילת סיון תשע"ו)	אמצע ינואר שמינית (סוף טבת תשע"ו)

לוח 2 לוח קדושת שביעית ספיחין וביעור בגידולי גרגרים

גרגרים	קדושת שביעית ואיסור ספיחין מ ³	איסור ספיחין עד	זמן הביעור
אורז ⁴	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
אפונה	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
בוטנים	אמצע ספטמבר סוף שביעית (סוף אלול תשע"ה)	אמצע ספטמבר סוף שמינית (תחילת אלול תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)
גרעיני אבטיח	תחילת יולי שביעית (אמצע תמוז תשע"ה)	תחילת יולי שמינית (סוף סיוון תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)
גרעיני דלעת	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
גרעיני חמניות	אמצע אוגוסט שביעית (סוף אב תשע"ה)	אמצע אוגוסט שמינית (תחילת אב תשע"ו)	תחילת דצמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)
דוחן	תחילת אוגוסט שביעית טז' באב תשע"ה)	אמצע אוגוסט שמינית (תחילת אב תשע"ו)	אמצע ספטמבר סוף שביעית (סוף אלול תשע"ה)
זנגביל	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
חיטה ⁵	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
חומוס	תחילת יוני שביעית (אמצע סיון תשע"ה)	תחילת יוני שמינית (סוף אייר תשע"ו)	תחילת דצמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)
כוסבר	תחילת יוני שביעית (אמצע סיוון תשע"ה)	תחילת יוני שמינית (סוף אייר תשע"ו)	תחילת דצמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)
לוביז (רוביז)	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
סויה	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
עדשים	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
פול	תחילת אפריל שביעית (אמצע ניסן תשע"ה)	תחילת אפריל שמינית (אמצע אדר ב' תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)
פופקורן	תחילת אוגוסט שביעית (אמצע אב תשע"ה)	תחילת אוגוסט שמינית (סוף תמוז תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (אמצע כסלו תשע"ו)

פרג	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
קימל	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
קוואקר	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
שבולת שועל	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
שעועית יבשה	אין קדושה	אין ספיחין	אין ביעור
שעורה	תחילת מאי שביעית (אמצע אייר תשע"ה)	תחילת מאי שמינית (אמצע ניסן תשע"א)	סוף נובמבר שמינית (אמצע כסליו תשע"ו)
תירס קלחים	גי בתשרי שביעית	סוף דצמבר שמינית (תחילת טבת תשע"ו)	אין ביעור ⁶

לוח 3 לוח קדושת שביעית וספיחין בירקות - עפ"י שנת החמה

הירק	קדושת שביעית מ' עית	ספיחין מ' ⁸	ספיחין עד	זמן הביעור
אבטיח	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור ⁹
אננס	ג תשרי	אין ספיחין ¹⁰		אין ביעור
אספרגוס	ג תשרי	אין ספיחין		אין ביעור
אפונה תרמילים	ג תשרי	אמצע מרץ שביעית (סוף אדר תשע"ה)	חנוכה שמינית	אמצע יוני שביעית (סוף סיון תשע"ה)
ארטישוק	ג תשרי	אין ספיחין		אמצע יולי שביעית (סוף תמוז תשע"ה)
בטטה	ג תשרי	אמצע יולי שביעית (סוף תמוז תשע"ה)	חנוכה שמינית	אמצע מרץ שמינית (סוף אדר א' תשע"ו)
במיה	אין קדושה ¹¹	אין ספיחין		אין ביעור
בננה	ג תשרי	אין ספיחין		אין ביעור
בצל יבש	ג תשרי	סוף פברואר שביעית (תחילת אדר תשע"ה)	סוף ינואר שמינית (אמצע שבט תשע"ו)	אין ביעור
עלי בצל ירוק	ג תשרי	אמצע נובמבר שביעית (אמצע חשוון תשע"ה)	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)	אין ביעור
בצל ראש	ג תשרי	סוף ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
ברוקולי	ג תשרי	תחילת ינואר שביעית (אמצע טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	סוף מאי שביעית (תחילת סיון תשע"ה)
גזר	ג תשרי	תחילת ינואר שביעית (אמצע טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
גמבה¹²	ג תשרי	אמצע פברואר שביעית (סוף שבט תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור

דלורית	ג תשרי	תחילת יולי שביעית (אמצע תמוז תשע"ה)	סוף יולי שמינית (אמצע תמוז תשע"ו)	תחילת אוקטובר שמינית (סוף אלול תשע"ו)
דלעת	ג תשרי	תחילת יולי שביעית (אמצע תמוז תשע"ה)	סוף יולי שמינית (אמצע תמוז תשע"ו)	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)
חזרת	ג תשרי	סוף יולי שביעית (תחילת אב תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
חסה¹³	ג תשרי	תחילת אוקטובר שביעית (תחילת תשרי תשע"ה)	תחילת אוקטובר שמינית (אמצע תשרי תשע"ו)	אין ביעור
חציל¹⁴	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (אמצע טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
כוסברה	ג תשרי	אמצע נובמבר שביעית (סוף חשוון תשע"ו)	חנוכה שמינית	אין ביעור
כרוב אדום	ג תשרי	סוף ינואר שביעית (אמצע שבט תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
כרוב לבן	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
כרובית	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
כרפס עלים	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
כרפס שורש	ג תשרי	אמצע פברואר שביעית (אמצע שבט תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
לוף	ג תשרי	תחילת פברואר שביעית (אמצע שבט תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
לפת	ג תשרי	תחילת אוקטובר שביעית (תחילת תשרי תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
מלון¹⁵	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (אמצע טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
מלפפון	ג תשרי	אמצע נובמבר שביעית (אמצע חשוון תשע"ה)	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשוון תשע"ו)	אין ביעור
נענע	ג תשרי	אין ספיחין		אין ביעור
סלק אדום	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	סוף דצמבר שמינית (תחילת טבת תשע"ו)	אין ביעור
סלק עלים	ג תשרי	סוף נובמבר שביעית (סוף חשוון תשע"ה)	תחילת ינואר שמינית (אמצע טבת תשע"ו)	אין ביעור
עגבניה	ג תשרי	סוף דצמבר שביעית (סוף כסלו תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
פול תרמי לים	ג תשרי	סוף נובמבר שביעית (סוף חשוון תשע"ה)	חנוכה שמינית	אמצע יולי שביעית (סוף תמוז תשע"ה)
פטירות	אין קדושה ¹⁶	אין ספיחין		אין ביעור

פטרוחיליה עלים	ג תשרי	תחילת נובמבר שביעית (תחילת חשון תשע"ה)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)	אין ביעור
פטרוחיליה שורש	ג תשרי	אמצע ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)	אין ביעור
פלפל¹⁷	ג תשרי	סוף ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
פלפל חריף¹⁸	ג תשרי	סוף ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
פפריקה	ג תשרי	אמצע אוגוסט שביעית (סוף אב תשע"ה)	סוף ספטמבר שמינית (אמצע אב תשע"ו)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)
צנון	ג תשרי	אמצע נובמבר שביעית (אמצע חשון תשע"ה)	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשון תשע"ו)	אין ביעור
צנונית	ג תשרי	סוף אוקטובר שביעית (סוף תשרי תשע"ה)	סוף אוקטובר שמינית (תחילת חשון תשע"ו)	אין ביעור
קולורבי	ג תשרי	אמצע דצמבר שביעית (אמצע כסלו תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
קישוא	ג תשרי	אמצע אוקטובר שביעית (אמצע תשרי תשע"ה)	אמצע אוקטובר שמינית (סוף תשרי תשע"ו)	אין ביעור
שום	אמצע פברואר שביעית (סוף שבט תשע"ה)	אמצע מרץ שביעית (סוף אדר תשע"ה)	אמצע מרץ שמינית (סוף אדר א' תשע"ו)	אמצע אוגוסט שביעית (סוף אב תשע"ה)
שומר	ג תשרי	סוף ינואר שביעית (סוף טבת תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
שעועית תרמילים	ג תשרי	סוף נובמבר שביעית (סוף חשון תשע"ה)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)	אמצע יולי שביעית (סוף תמוז תשע"ה)
שמיר	ג תשרי	אמצע נובמבר שביעית (אמצע חשון תשע"ה)	אמצע נובמבר שמינית (סוף חשון תשע"ו)	אין ביעור
תות שדה	ג תשרי	אמצע פברואר שביעית (סוף שבט תשע"ה)	חנוכה שמינית	סוף אוגוסט שביעית (תחילת אלול תשע"ה)
תפוחי אדמה	סוף אוקטובר שביעית (תחילת חשון תשע"ה)	סוף נובמבר שביעית (סוף חשון תשע"ה)	חנוכה שמינית	אין ביעור
תרד	ג תשרי	סוף נובמבר שביעית (סוף חשון תשע"ה)	סוף נובמבר שמינית (תחילת כסלו תשע"ו)	אין ביעור

- 1 תוצרת יבוא - לא חלים עליה דיני השביעית.

2 יש סוברים שאין בהם ביעור, באגוזי מלך רוב המשווק בארץ - יבוא.

3 בגידולים אלו שלב הגידול הקובע הוא שליש גידול.

4 יבוא

5 בשמיטה זו, כל החיטה למאכל בארץ אמורה להיות מיבוא, החיטה המקומית מופנית למאכל בהמה.

6 מצוי בשדה כל השנה, לא חלה עליו חובת ביעור.
- 7 ההערכה של הזמנים נעשתה לפי ממוצע ההגעה לשווקים.

8 זמן איסור ספיחין בירקות נקבע עפ"י המנהג להקל בירקות שנבטו לפני השמיטה.

9 כיוון שמצוי בשדה מהיתר המכירה - לא כלה לחיה ולכן אין ביעור.

10 צמח רב שנתי, ולכן לא חל עליו איסור ספיחין.

11 יבול נוכרי, לא חלים עליו דיני שביעית.

לוח 4 לוח קדושת שביעית וביעור בתבלינים¹⁹

התבלין	קדושה מ-	קדושה עד-	ספיחין מ-	ספיחין עד-	זמן הביעור
אורגנו (איזובית פשוטה)	ג' תשרי	סוף כסלו שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
איזוב מצוי (זעתר)	ג' תשרי	סוף כסלו שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
איזוב תרבותי (מירון)	ג' תשרי	סוף כסלו שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
אניס (כמנון)	סוף מאי שביעית	סוף מאי שמינית	סוף מאי שביעית	סוף מאי שמינית	תחילת אוגוסט שמינית
בזיל ריחן	ג תשרי שביעית	ג תשרי שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²⁰
בן איזוב רפואי	ג' תשרי		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
גרגר הנחלים	ג' תשרי		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
דפנה (ער אציל)	אמצע אפריל שביעית תחילת ניסן תשע"ה)		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
הל	אין קדושה ²¹		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
זנגויל (גיגור)	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
זעפרן	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
זעתר (אזוב מצוי)	ג' תשרי ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
חוויג' מרק	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
חוויג' קפה	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
חילבה (פנוגריק)	תחילת יוני שביעית	תחילת יוני שמינית	תחילת יוני שביעית	תחילת יוני שמינית	אמצע נובמבר שמינית
חרדל	תחילת יוני שביעית	תחילת יוני שמינית	תחילת יוני שביעית	תחילת יוני שמינית	תחילת אוגוסט שביעית
טרגון (לענה)	ג' תשרי		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
כמון	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²

- 18 אבקת פלפל חריף, שחור או לבן, מיובאת מחו"ל.

19 הכלל בתבלינים לקדושת שביעית הוא תחילת התחדשות הצימוח.

20 צמח רב שנתי לא חל עליו איסור ספיחין

21 מצוי כל השנה - לא חלה עליו חובת ביעור

22 תוצרת יבוא - לא חלים עליה דיני שביעית

23 תוצרת נוכרים - לא חלים עליה דיני שביעית
- 12 בחורף, רוב הגמבה המשווקת בארץ גדלה בערבה.

13 ירקות עלים ללא חרקים הגדלים במצע מנותק, אין בהם קדושת שביעית ואיסור ספיחין.

14 ממר חשוון ועד אדר, רוב החצילים המשווקים בארץ באים מהערבה, וחלקם מגיעים מנוכרים.

15 בחורף, רוב המילונים מהערבה.

16 אינו צמח, ולכן לא חלים עליו דיני שביעית.

17 בחורף, הפלפל גדל באיזורים שיש ספק אם נכללו בכיבוש עולי בבל.

נספח ד

ייצור גידול ושימור מספוא גס בשנת השמיטה תשע"ה¹

עופר גורן תחום גד"ש, שה"מ.
ד"ר אפרים צוקרמן גימלאי שה"מ, מומחה לגידולי מספוא.
ד"ר רן סולומון "אמבר" מכון תערוכת, תזונאי של מע"ג.

כללי:

שנת התשע"ה (2014-2015) הבאה עלינו לטובה היא שנת שמיטה. ההנחיות וההמלצות כפי שהן מוצגות בכתב זה אינן בשום פנים ואופן בגדר המלצה תורנית כיצד לפעול בשנת השמיטה. יש בהמלצות וההנחיות להצביע על האפשרויות השונות כיצד לגדל לקצור ולשמר מספוא גס בשנת השמיטה. קימות 3 אפשרויות עיקריות לגדול ולספק מספוא גס בשנת שמיטה:

1. זריעה ואסיף לפני כניסת שנת השמיטה (עד כ 10 ימים לפני ראש השנה).
 2. זריעה לפני ראש השנה ואסיף המספוא במהלך שנת השמיטה.
 3. גידול ואסיף במהלך שנת השמיטה (ככל שנה רגילה).
- התחשיבים הכלכליים המצורפים נעשו לגבי רפת החלב. צריכת המספוא הגס של בהמה בעדרי האמהות של צאן (כבשים ועיזים) ובקר לבשר היא כ 1/9 בהשוואה לחולבת. בתחשיבים לא נלקחה בחשבון עלות המזון המרוכז, בהנחה שהגרעינים רובם ככולם מיובאים לארץ.

הנחיות לגידול ואסיף:

1. גידול, אסיף ואגירת מלאים של מספוא גס שנקצר לפני כניסת שנת השמיטה: ניתן לגדל, לאסוף ולאגור מלאים של תחמיצים, שחתות וקש בכמות שתאפשר הזנת בע"ח במשך כל שנת השמיטה. שיטה זו כרוכה בזמינות מתקני איחסון ועליה במחיר המספוא כתוצאה מעליה בעלויות מימון המלאי ותתכן גם הגדלת הפחת.

תחמיצים

המקור העיקרי של תחמיצים הם דגני חורף שעיקרם חיטה אך גם שעורה ושיבולת שועל ותחמיצי גידולי קיץ תירס וסורגום. נפח האחסון של התחמיצים מותנה בגודל הבורות או מתקני החמצה אחרים. בהנחה שתחמיצי החורף כבר נקצרו, ניתן להשלים את נפח הבורות ע"י מילויים בתחמיצים קיציים מתירס או מסורגום. משך גידולם של תחמיצי הקיץ כ 110 ימים מהצצה עד קציר ולכן יש לזרוע גידולים אלה לא יאחר מתחילת חודש יוני 2014. בעונת הזריעה

התבלין	קדושה מ-	קדושה עד-	ספיחין מ-	ספיחין עד-	זמן הביעור
כרכום	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
לואיזה (ליפיה לימונית)	ג תשרי שביעית	כסלו שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
לימונית - עשב לימון	ג תשרי שביעית	ג תשרי שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
לענה אבסינט	ג' תשרי ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
לענה שיחנית - שיבה	ג' תשרי		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
מליסה רפואית	ג תשרי שביעית	ג תשרי שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
מנטה - נענע ופפרמינט	ג תשרי שביעית	ג תשרי שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
מרוה רפואית	ג' תשרי		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
עירית	ג תשרי שביעית	ג תשרי שמינית	אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
פלפל שחור	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
פרג	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
ציפון	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
צלף	סוף מאי שביעית (תחילת סיוון תשע"ה)	סוף מאי שמינית	אין ספיחין ²⁰		אמצע נובמבר שמינית
קורנית - זעתר פרסי	ג' תשרי		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור ²¹
קימל - קרויה	תחילת יוני שביעית (אמצע סיוון תשע"ה)	תחילת יוני שמינית	תחילת יוני שביעית (אמצע סיוון תשע"ה)		אמצע נובמבר שמינית
קינמון	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²
קצח (ניגלה)	אין קדושה ²²		אין ספיחין ²³		אין ביעור ²²
רוזמרין	חשוון שביעית		אין ספיחין ²⁰		אין ביעור
שומשום	אין קדושה ⁴		אין ספיחין ²²		אין ביעור ²²

1 תודתי נתונה למר אפרים צוקרמן על הסכמתו להכנסת נספח זה למדריך, לשאלות מקצועיות על הנכתב כאן, יש לפנות לכותבי המאמר.

של אמצע הקיץ (בהנחה שהזריעה מבוצעת בדו גידול לאחר גידול חורף) צריכת המים לגידול תירס 450 עד 650 קוב מים לדונם ושל סורגום - 150 עד 250 קוב לדונם. בעונת הגידול המדוברת היבול הצפוי בתירס למספוא 1.9 טון חומר יבש לדונם וסורגום 1.3 טון ח"י לדונם. חשוב לציין שמזרעי סורגום בתחילת יוני עלולים להפגע ע"י זבוב האתריגונה ושקציר סורגום בסתיו עלול להתאחר בגלל התייבשות איטית של הסורגום ולכן עלול להיכנס לתוך שנת השמיטה. מסיבות אלה ובמגבלות הזמן נראה שעדיף לא להסתכן ולהעדיף זריעת תירס למספוא. קימת אפשרות נוספת של זריעת סורגום דו קצירי 170-180 ימים וכמות המים הנדרשת 200 עד 350 קוב לדונם. היבול הצפוי 2.4 טון ח"י לדונם. במקרה שהשדה לא יהיה מוכן לקציר לפני כניסת שנת השמיטה, ניתן להקדים בקצירתו אך עקב אחוזי ח"י נמוכים עלול לעלות הפחת בבור. אפשרות נוספת היא לבצע את הקציר השני לאחר כניסת שנת השמיטה. כמו כן, ניתן לזרוע גם גידולים שמשך גידולם קצר מאשר תירס וסורגום כגון פנסילריה וסיטריה אך יבולם הפוטנציאלי נמוך ב - 50%-70 מזה של תירס וסורגום, והאיכות התזונתית של גידולים אלו נמוכה מזו של תירס וסורגום.

שחתות

שחתות דגנים וקטניות ניתן לערם במתבנים ובמידת הצורך גם על שטחים ישרים ומנוקזים ולכסות את החבילות ביריעות פלסטיק עמידות לקרינת UV כדי למנוע התבקעות הפלסטיק וחדירת גשמים לערימה במשך החורף. כדי למנוע התעופפות יריעות הפלסטיק ע"י רוחות, יש להצמיד את היריעות אל החבילות ולקבע היריעות לקרקע ע"י עפר או משקלות. בממשק נבון, נצרוח תחילה את השחת שמחוץ למתבנים ולאחר מכן את השחת במתבנים. אחזקת מלאי שחת מקצירי אביב תשע"ד 2014 גורר הוצאות נוספות למימון המלאי לשנתיים ומייקר את השחת במידה רבה. במשקים בהם יש מים בעלות נמוכה ניתן להשלים את מלאי השחת ע"י גידול דגני קיץ לשחת כגון פנסילריה או סיטריה. גידולים אלה צורכים כ 250 עד 300 קוב מים לדונם. זריעת גידולים אלה תעשה במהלך חודש יוני, כך שהם יקצרו לפני כניסת שנת השמיטה, בתחילת חודש ספטמבר כ 75 ימים לאחר הצצה. בשיטה זו ניתן מחד להקטין במידת מה את הוצאות מימון המלאי ומאידך תגדל עלות הוצאות גידול וייצור השחת הקיצית בעיקר בגלל עלויות המים הגבוהות מאלו של השחת החורפית. אפשרות נוספת היא השלמת מלאי השחתות ע"י גידול או קניה של שחת אספסת רב שנתית שנזרעה ונקצרה לפני כניסת שנת השמיטה.

130

קש

קש בדומה לשחת, ניתן לערם במתבנים ובמידת הצורך גם על שטחים ישרים ומנוקזים ולכסות את החבילות ביריעות פלסטיק (ראה הנחיות לכיסוי ערמות שחת). מקורות הקש מגוונים למדי. מקור הקש העיקרי הוא קש חיטה לאחר הקציר לגרגרים. כמו כן ניתן להשתמש בקש ממקורות נוספים שמקורם בשאריות גידולי שדה לאחר שיבולם נאסף, כגון: קש תירס מתוק, קש חימצה, קש חמניות ועוד.

תחשיב כלכלי גידול ואגירת מלאים של מספוא גס שנקצר לפני כניסת שנת השמיטה התחשיב המוצג נערך לפרה חולבת (כולל האיננוטר החי הנלווה גון: גידול ויבשות) או שווה ערך לייצור 10,000 ליטר חלב. התחשיב כולל את העלויות הנוספות הכרוכות בקניה ואיחסון של 4.0 עד 4.5 טון מספוא הגס לפרה (חולבת + יבשה עגלה) למשך כל שנת השמיטה. עלות קניית מספוא גס להשלמת המלאי לשנת השמיטה ולחורף שלאחריה - 3,750 ₪ לחולבת.

השכרת בורות או ציוד להחמצה והובלה - 450 ₪ לחולבת.
פחת 3.5% 130 ₪ לחולבת.
ריבית להון חוזר 10% - 430 ₪ לחולבת.
סה"כ 4760 ₪ לחולבת.
(530 ₪ לראש צאן).

2. אספקת מספוא גס שנזרע לפני שנת השמיטה ונאסף לאחר כניסתה: בשיטה זו נזרעים גידולי המספוא לפני כניסת השמיטה אך נאספים במשך שנת השמיטה.

תחמיצים

השלמת מלאי התחמיצים ע"י תחמיצי קיץ גידול תחמיצי קיץ תירס וסורגום, שנזרעו במשך הקיץ ונאספו לאחר כניסת שנת השמיטה או גידול סורגום דו קצירי בו הקציר השני יתבצע לאחר כניסת שנת השמיטה. בעונת הזריעה של אמצע הקיץ (בהנחה שהזריעה מבוצעת בדו גידול לאחר גידול חורף) צריכת המים לגידול תירס- 450 עד 650 קוב מים לדונם ושל סורגום 150 עד 250 קוב לדונם. בסורגום דו קצירי כמות המים הנוספת לאחר הקציר הראשון היא כ 150 קוב מים לדונם. בעונת הגידול המדוברת היבול הצפוי - בתירס למספוא 1.8 טון\ד" וסורגום (כולל החומר הנאסף בקציר השני) 1.2 טון\ד". ניתן לגדל גם סורגום דו קצירי העשוי לשפר את ניהול ממשק בורות התחמיץ. גידול סורגום דו קצירי מאפשר אספקת יכול הקציר הראשון למעוניינים בתחמיץ שנאסף לפני כניסת השמיטה ואת יכול הקציר השני לאלה המעוניינים לאגור תחמיצים שנזרעו לפני השמיטה ונאספו לאחר כניסתה.

דגני חורף לתחמיץ

בממשק זה נזרעים החיטה והשעורה לפני ראש השנה וקצירתם לשחת ו\או לתחמיץ בשנת השמיטה. זריעת דגני חורף במועד מוקדם חושפת את הגידולים לפגעי מזג האוויר ופגעים נוספים ולכן יש לנקוט בצעדים למזעור נזקים צפויים. ראשית, גשמים מוקדמים בחודשים ספטמבר ואוקטובר עשויים לגרום לנביטת החיטה כשהטמפרטורות גבוהות. במצב זה, גידול החיטה יהיה מהיר וללא התפצלויות של סעיפי משנה. כדי למנוע מהנוף בשדה להיות דליל, יש להוסיף כ 4 ק"ג זרעים לדונם מעל הכמות המקובלת (17 ק"ג במקום 13 ק"ג כמקובל). הזרעים הטמונים בקרקע תקופה ממושכת עלולים להפגע ע"י מזיקי קרקע שונים, ולכן מומלץ לאבק או לחטא את הזרעים בתכשירי דיאזינין.

גידול וקציר שחתות של חיטה, שיבולת שועל ושעורה (ראה תחמיצים). דיווחים שונים מהשדה טוענים שאיכות השחת של ש"ש מנביטה מוקדמת היתה ירודה בגלל התלגנות יתר של הקנים כפועל יצא של משך גידול ארוך יותר.

שחתות קטניות למספוא חד שנתיים -

המלצות הזריעה של אפונה, בקיה ותלתן אינן שונות מאלו של שנה רגילה. בגלל משך השתיה הארוך הצפוי בין הזריעה להצצה, מומלץ לאבק או לחטא את הזרעים בתכשירי דיאזינון כנגד מזיקי קרקע, כמו כן גם להטמין את זרעי האפונה והבקה עמוק במקצת מהמקובל כדי להמעיט אכילת הזרעים ע"י ציפורים. בגלל הרווחיות הנמוכה של גידולי הקטניות למספוא, לא נראה שגידולים אלה יכולים לשאת בהוצאות ההשקיה לאחר נביטה מוקדמת.

אספסת ודגניים רב שנתיים

שדות אספסת שגידולם נמשך משנים קודמות, רצוי להמשיך ולקצורם בשנת השמיטה. ניתן לזרוע אספסת בחודש אוגוסט לפני כניסת שנת השמיטה בהתאם להמלצות הרגילות ולקוצרה לשחת במשך כל השנה. הקציר בחורף יעשה לשחת או לשחמיץ בהתאם לתנאי האקלים ולנהוג בכל אזור גידול. באביב, בשדות שלא נקצרו בחורף יתבצע קציר נקיון (קציר האספסת המבוגרת שלא נקצרה בחורף וכן העשבים שעלו בשדה). בחומר הנקצר מקציר זה ניתן לעשות שחת או שחמיץ בהתאם לתנאי האקלים, איכות החומר הנקצר ותיכנון מנות המזון לבקר. במשך האביב והקיץ יקצרו השדות מדי כ 21 ימים. היבול הצפוי השנתי ב 6 עד 8 קצירים הוא כ 1.6 עד 2.0 טון חומר יבש כולל קצירי החורף. האספסת צורכת כ 800 עד 1200 קוב לדונם בהתאם לאזורי הארץ וסוג הקרקע (לא כולל ערבה) ומשך גידולה המקובל 3-5 שנים. את האספסת לא רצוי להשקות בקולחים ולכן עלות המים גבוהה מאד. במידה שחקלאי תכנן זריעת אספסת, מוטב שיזרע אותה לפני כניסת השמיטה. גידול אספסת לשנת השמיטה בלבד נראה כלא כדאי.

גידולים רב שנתיים נוספים לשחת הם דגניים, עשב רודוס ודוחן ענק. גידולים אלה יכולים להזרע בחודש אוגוסט בדומה לאספסת אלא שכדי להגן על הצמחים בפני קרה אסור לקצור לפני בוא האביב, בתחילת מרס. יבוליהם הצפויים עד 2.0 טון ח"י לדונם ב 5 או 6 קצירים בשנה. כמות המים הנדרשת כמו באספסת אלא שניתן ורצוי להשקותם בקולחים ובכך לחסוך בדישון חנקני. כמו האספסת גידולם לשנת השמיטה בלבד נראה כלא כדאי.

מספוא גס טרי

(מתאים למגדלי סוסים חמורים ובעלי חיים רועים אחרים במכלאות ופינות חי). ניתן להשתמש באספסת וכן בעשב רודוס ודוחן ענק להזנה טריה של בהמות ע"י רעיה או קציר יומי והגשה לאבוס. בקשר לכדאיות הגידול ראה סעיף קודם.

תחשיב כלכלי אספקת מספוא גס שנזרע לפני שנת השמיטה ונאסף לאחר כניסתה

עומק הזריעה: אפשרויות 3 טכניקות שונות שלכל אחת מהן יתרונות וחסרונות.

1. זריעה לעומק של 4-5 ס"מ ולא פחות בכדי למנוע נביטה מכמויות גשם קטנות שבעקבותיהן תבוא עצירת גשמים ארוכה. גשמים שירטיבו שכבה של 6-8 ס"מ בלבד יגרמו להצצה והנבט יהיה תלוי במועד ועצמת הגשם הבא.

2. זריעה שטחית לעומק 1-2 ס"מ ובלבד שכל הזרעים יהיו מכוסים. בגשמים קלים התיבשות הזרעים תהיה מהירה ולא יגרם כמעט נזק לזרע. גשם שירטיב שכבה של 6-8 ס"מ כנ"ל יספק לנבט כמויות מים זמינים גדולות יותר.

3. שילוב שתי הגישות וכוון יחידות הזריעה לזריעה רדודה ועמוקה יותר לסרוגין ועל ידי כך חלוקת הסיכון.

טמפרטורות גבוהות לאחר נביטה מוקדמת של החיטה והשעורה עלולות לגרום להתפתחות מהירה של הצמחים ולחוסר הסתעפות והשתבלות מוקדמת בסתיו. במקרה כזה ניתן לקצורם לשחת בתחילת החורף ובכך לגרום לצמחים להתפצל ולהניב יבול שני לתחמיץ או שחת. בכל מקרה יבול המספוא הצפוי יהיה קטן ב 20 עד 40 אחוזים לעומת היבול בגידול רגיל. היבול הצפוי בקציר המוקדם לא יעלה על 200 ק"ג חומר יבש לדונם ובקציר הנוסף באביב צפוי היבול להגיע עד 600 ק"ג"ד", היבול הנמוך הצפוי מהקציר באביב נובע מקציר מוקדם מהרגיל עקב האילוף ההלכתי האוסר לקצור את החיטה לאחר מילוי הגרעין בגלל "מגבלות האבסת גרעין המיועד לבני אדם לבע"ח". חשוב לציין שבאביב המוקדם השינויים האקלימיים התכופים יכולים לחשוף את הדגן הנקצר לפגעי גשמים ולהאריך את משך ההקמלה או לגרום להרמת האומנים בתנאים לא מיטביים וכתוצאה מכך עלולה להיפגע איכות ההזנה של המספוא.

משקים שיש באפשרותם להשקות את החיטה ולרשותם מים במחיר נמוך, רצוי לקחת בתיכנון, אפשרות להשקית החיטה לאחר נביטה מוקדמת כדי להבטיח גידול טוב יותר של החיטה. במצב זה ניתן להגדיל את היבול המוקדם ולהבטיח יבול גבוה יותר בקציר המאוחר.

בניסויים שנערכו בחוות גילת בשנת 2003 ע"י דר" דוד בונפילד וחובריו במשטר של עיבודים של אי-פליחה, נבדק שימוש בחומר המננס "מודוס 25% ח"פ", נמצא שימוש בתכשיר במינון 0.15% ח"פ בזן החיטה גליל ו 0.30% ח"פ ביתר זני החיטה הקטינו את נזקי ההתיבשות כתוצאה מנביטה - מוקדמת והחישו את התאוששות הנבטים בגשם שלאחריו. אין ניסויים המאוששים את הממצאים במשטרי עיבוד אחרים ולכן לא ניתן להמליץ בודאות על הכדאיות של השימוש בתכשירים מננסים כדי להבטיח התפתחות טובה יתר של דגניים בנביטות מוקדמות.

לגבי זריעת שיבולת שועל אין בידינו ממצאים המצבעים על כדאיות בהעלאת כמות הזרעים לדונם אך מומלץ השימוש בחיטוי הזרעים כנגד מזיקי קרקע.

כתוצאה מהזריעה המוקדמת יש לקחת בחשבון בחישוב הכלכלי את הפחיתה ביבולים והעלות הגבוהה יותר של כלי הקציר והאיסוף לטון חומר יבש. כמו כן, את העלות הנוספת של הזרעים והוצאות חיטוי הזרעים. חקלאים יכולים להשקות את החיטה צריכים לקחת בחשבון גם את תוספת העלות בגין ההשקיה.

התחשיב נעשה לדונם של דגני חורף בזריעה מוקדמת. כדי ליצור אחידות בתחשיב הכלכלי, מוצג גם אומדן העלות השנתית לראש בקר. אומדן הפחיתה הצפויה בגידול חיטה הנזרעת לפני שנת השמיטה לא תהיה קטנה מ-30% (כ-700 ק"ג חומר יבש לדונם) זאת במקרה של גשם מאוחר ללא נביטה מוקדמת מאד. במקרה של נביטה מוקדמת כתוצאה מגשמים או מהשקיה, צפויים תרחישים שונים שתוארו בסעיף הדן בתחמיצי החורף. לאור התרחישים האפשריים מוצגים התחשיבים להוצאות נוספות מירביות ומזעריות לדונם. סעיף ההוצאה הנוספת מחיר לדונם

1. תוספת 4 ק"ג זרעים לדונם במחיר 2.9 ש"ל לק"ג זרעים 12 ש"ל לדונם.
2. תוספת מים 100 קוב לדונם במחיר 100 אגורות לקוב 100 ש"ל לדונם.
3. חיטוי זרעים להגנה מפני מחלות ומזיקי קרקע 25 ש"ל לדונם.
4. קציר ואסיף מוקדמים לאישוש הצימוח לאחר הגשמים הראשונים 85 ש"ל לדונם.
5. פחיתה של 30% ביבול בגלל זריעה מוקדמת לפי 710 ש"ל לטון חומר יבש 170 ש"ל לדונם.
6. סה"כ הוצאות נוספות לגידול חיטה לתחמיץ מעבר לשנה וליבול נורמטיבים 392 ש"ל לדונם.

הוצאה מינימאלית

1. תוספת 4 ק"ג זרעים לדונם במחיר 2.5 ש"ל לק"ג זרעים 12 ש"ל לדונם.
 2. חיטוי זרעים להגנה מפני מחלות ומזיקי קרקע 25 ש"ל לדונם.
 3. פחיתה של 30% ביבול בגלל זריעה מוקדמת לפי 710 ש"ל לטון חומר יבש 170 ש"ל לדונם.
 4. סה"כ הוצאות נוספות לגידול חיטה לתחמיץ מעבר לשנה וליבול נורמטיבים 207 ש"ל לדונם.
- בהנחה שפרה + עגלה צורכת כ-4 טון חומר יבש מספוא גס בשנה, ביבול צפוי של 800 ק"ג לדונם.
- יש צורך לגדל 5.3 דונם לחולבת. העלות הנוספת השנתית נעה בין 1097 ש"ל ל-2078 ש"ל לחולבת. (לראש צאן בין 122 ש"ל ל-231 ש"ל)
3. זריעה גידול ואסיף מספוא גס במשך שנת השמיטה:
- ההמלצות לגבי גידול ואסיף מספוא גס במשך שנת השמיטה אינן שונות מההמלצות הרגילות לגידולים השונים בשנה שאינה שנת שמיטה.

הנחיות להזנה:

להלן מספר הנחיות באשר להזנה מעשית במהלך שנת שמיטה. עיקר ההתייחסות היא לגבי שיעור המזון הגס ומקורותיו. שאר הפרמטרים התזונתיים רלוונטיים פחות. עקרונית, משקים אשר אינם מקפידים בהלכות שמיטה (היתר מכירה), ממשיכים להתנהל באופן הרגיל כימים ימימה. משקים אשר מקפידים בהלכות שמיטה (ברמות הקפדה שונות), ואשר התארגנו מראש לגבי אספקת המזון הגס (למשל גידולי קיץ כמו תירס וסורגום לתחמיץ), עלולים לעמוד בסיטואציות הבאות, אשר עלולות להיות מנוגדות באופיין מבחינת ההתייחסות לשיעור המזון הגס במנה:

1. מספוא גס שנקצר לפני השמיטה:

אספקת המזון הגס במצב זה מתבססת על חיטה שנקצרה באביב והשלמת מלאים בתחמיצי תירס שנקצרו בקיץ לפני השמיטה, או אספסת רב שנתית (חציר או תחמיץ אותה מותר לקצור במהלך השמיטה). התירס והאספסת הינם מזונות גסים דלי NDF (סביב 45%), כתוצאה מכך נדרשת עלייה בשיעור המזון הגס על מנת לספק את הדרישה "לגסות המנה". במצב זה רצוי לעלות את שיעור המזון הגס במנה לרמות גבוהות יותר של כ-35%-36% ולשלב במנה חציר חיטה ארוך סיב שנשמר מהעונה הקודמת, ברמה של כ-15-10) לפי עצת התזונאי). כאשר קיים תחמיץ סורגום זמין, הוא יכול להחליף את תחמיץ החיטה, ברמת המזון הגס, בשיעור של 1:1 (ע"ב ח"י).

שתי תופעות עלולות/עשויות להתרחש בתחמיצי תירס אשר נקצרו לפני השמיטה, בהם יעשה שימוש לאורך כל שנת השמיטה באחסון ממושך (כפי שמעידים מחקרים שנעשו בשנים האחרונות בארה"ב).

1. הגדלת שיעור החלבון הפריק והמסיס בתחמיץ.
 2. הגדלת שיעור העמילן הפריק בתחמיץ כתוצאה מפרוק פרולאמינים הללו חלבונים אשר בונים את מעטפת גרגירי העמילן בגרעין התירס ומגינות עליו מפני פרוק בכרס) בלעדיהם פרוק העמילן בכרס גבוה יותר).
- מומלץ לתזונאים להיות מודעים לנקודה זו בעת עבודה עם תחמיץ תירס שעבר אחסון ממושך.

2. חיטה לתחמיץ שנזרעת לפני ראש השנה ונקצרת במהלך השמיטה:
- מחסור במזון גס עלול להיווצר עקב פגיעה ביבולי תחמיצי החיטה מחד (זריעה מוקדמת לפני ראש השנה, פיזור גשמים וכו'), קציר מוקדם לפני מילוי גרעין כמוזכר במסמך זה קודם), ומאידך פגיעה בגסות התחמיץ, עקב קבלת תחמיץ חיטה צעיר בעל פריקות NDF גבוהה. כתוצאה מכך, קיימת נטייה לרדת בשיעור המזון הגס עקב מחסור אמיתי. רצוי לא לרדת מתחת ל-30% מזון גס ובמקרה כזה יש לתגבר את התחמיץ הצעיר והמנה בסיב ארוך, כמו חציר דגן (מהשנה או משנים קודמות), בשיעור גבוה מהרגיל (כ-10%-15%), ובמצב של מחסור קשה במזון גס ומחסור ברירה, ניתן אפילו לשלב קש חיטה (0.5-1 ק"ג/ראש), במידה ויש תחמיץ סורגום, ניתן להחליף תחמיץ חיטה בתחמיץ סורגום, ברמת המזון הגס, בשיעור של 1:1. בתנאי מחסור במזון גס, מן הראוי לשלב במנה רמה גבוהה יותר של גרעיני תירס (בעלי עמילן שרידי) בהשוואה לשיעור הגרעינים האחרים כשיעורה, שיפון וחיטה (בעלי עמילן פריק) ולשקול שימוש מושכל בבופרים לצורך שמירה על רמה נאותה של pH בכרס.

הנחיות מקצועיות לגידול פרחים בשמיטה ללא היתר מכירה

אגרונום יחיאל שטיינמץ, שה"מ, משרד החקלאות.

להנחיות ההלכתיות למוכרים את הקרקע בהיתר המכירה ראה בפרק לב.

גידול ענפי קישוט ירוקים בבתי רשת

(רוסקוס, מגינית, פיטוספורום, סהרון, שרך פילודנדרון, מונסטרה ועוד).
רוב הגידולים הם רב שנתיים, וברובם אין מבצעים גיזום או דילול. בנוסף, חלק גדול מבתי הרשת עונים על הדרישה "בית" על פי ההלכה (כיסוי בצפיפות חומר מעל 50% ודופן בגובה 80 ס"מ מן הקרקע, ראה לעיל פרק כז). הילכך מותר להשקות, לדשן, להדביר מזיקים ומחלות, לגזום על ידי גוי ולהסיר פריצות מיותרות ביד (גם על ידי יהודי).

גידול שיחים רב שנתיים בשטח פתוח

ניתן להשקות ולדשן לפי הצורך ולטפל נגד מזיקים ומחלות.
פרח שעווה - בדרך כלל מבצעים בתחילה קטיף סלקטיבי ולאחר מכן קטיף במסור מכני, הקטיף במסור הוא גם הגיזום וזה מותר בשמיטה על ידי גוי. בנוגע להנחיות נוספות לגיזום, ראה לעיל פרק לא סעיף יח.
ספארי סנסט, גרווילאה - כל האמור לעיל, בפרק לא סעיף יח, ביחס לגיזום, עונה על כל השאלות.
לאוקוספרמום - רוב הפעולות דומות למה שנאמר בנוגע לשיחים בשטח פתוח. נוסף על כך, מותר לדלל ניצני פריחה ביד ולדלל פריצות.
על פי הכללים שהוזכרו והדוגמאות שהובאו אפשר להקיש לגידולים אחרים.

גידול פרחים בבתי צמיחה

ורדים - בחממות שעונות על דרישות ההלכה למבנה שמוגדר "בית" (ראה לעיל).
מותר לבצע בהן את כל פעולות הטיפול השוטף והקטיף. גיזום וקיטום יתבצעו רק על ידי גויים. שתילה בשמיטה תתאפשר רק בשתילת שתילים בגוש על ידי גוי או במצע מנותק.

גרברות וציפורנים - נשתלים מדי שנה בחממה בתקופת הקיץ ונקטפים מסוף הקיץ עד האביב הבא או עד הקיץ. בחממות שמוגדרות "בית" מותר לשתול בשמיטה עם גוש על ידי גוי. בחממות שאינן מוגדרות "בית" תיאסר השתילה בשמיטה, אין לשתול במבנה זה גם לא על ידי גוי.

ליזיאנטוס, אסטר, ושאר פרחי קטיף הנשתלים עם גוש - נשתלים במהלך כל השנה בחממה. בחממות שמוגדרות "בית" מותר לשתול בשמיטה עם גוש על ידי גוי. בחממות שאינן מוגדרות "בית" תיאסר השתילה בשמיטה, אין לשתול במבנה זה גם לא על ידי גוי.

גידול פרחים שנזרעים במהלך השמיטה

הדרך היחידה לגדל פרחים אלו ללא היתר מכירה תלויה בקיום שלושה תנאים:

1. גידול הפרחים בחממה שעונה לדרישות ההלכה.
 2. הכנת שתילים בגוש במשתלה שעונה לדרישת "בית" ומצע מנותק, ואפשר גם אצל החקלאי.
 3. שתילה על ידי גוי בחממה. פתרון זה יתאים לגידולים האלה: חמניות, דלפיניום, בצלים ופקעות למיניהם, קרטמנוס ועוד.
- גידול כריזנטמות בקיץ - מותר לגדל בחממה ובבתי רשת, העונים להגדרה "בית", כפי שהובא לעיל. מותר גם להפעיל תאורה וגם להחשיך.
- שתילה בבתי צמיחה - ראה לעיל: "גידול בבתי צמיחה", פרק כז.
- שתילה במצע מנותק בחממה - ראה לעיל פרק כח.

צמחי בצל ופקעת - סייפנים, שושן, כלניות, נוריות ועוד

הדרך לגדל ללא שימוש בהיתר מכירה היא אחת משלוש דרכים:

1. גידול בבתי צמיחה במצע מנותק, אם נתקיימו התנאים: "בית" ומצע מנותק.
 2. גידול בבתי צמיחה בקרקע - אם היא נחשבת "בית" - על ידי הכנת שתילים בזריעה מוקדמת במגשים או בעציצונים ושתילה בקרקע לאחר השתרשות והצצה, ועדיף לעשותה על ידי נכרי.
 3. זריעה לפני ראש השנה והנבטה מאוחרת על ידי גשם.
- אדמונית -
1. גידול בשטח פתוח - מותר ליישם ג"ברלין על ידי גוי רק אם החלקה מיועדת לקטיף בשנה זו. מותר להקים רשת נגד ברד עד הקטיף, גם אם הרשת הזאת נשארת לתקופת הקיץ.
 2. גידול בשינוע - גידול בדלי על יריעת פלסטיק בעובי 0.2 מ"מ נחשב מצע מנותק; פלריג לא נחשב מנותק. במצב כזה בחממה מותר לשתול בדלי. מותר להניח את הדליים עם השתילים בחממה לאחר הקירור גם ללא ניתוק.
- פעולות האחזקה המקובלות - כגון- השקיה, דישון, ריסוס למניעת עשביה, ריסוס למניעת מזיקים ומחלות וקטיף, מותרים כרגיל, ראה הנחיות בפרקים המתאימים.

לסיכום:

בנוגע לרוב סוגי הפרחים אין צורך להיערך היערכות מיוחדת לקראת השמיטה, אלא יש ללמוד את ההלכות, להתאים את צורת העבודה ולהקפיד על הפרטים, כגון: בדיקת המבנים, ביצוע עבודות מסוימות רק על ידי גויים ואי עיבוד האדמה. כמעט כל גידול ענפי הקישוט אינו דורש היערכות מיוחדת או שינוי התנהגות, וכן גידול רוב הפרחים בבתי צמיחה, כגון: ורדים, גרברות, ציפורנים, אסטר, ליזיאנטוס, צלוזה, קריזנטמות, גיבסנית, ועוד. הבעיה העיקרית מצויה בפרחים שנזרעים, כגון: חמניות, כלניות, נוריות, שושן, סייפנים ועוד. תחילה יש להכין את שתילי הפרחים האלה באופנים המותרים, ואחר כך לשתול אותם בקרקע בחממה כפי שהוסבר לעיל או להשתמש בהיתר מכירה.

אבטיחים לגרעינים - קדושת שביעית בו ה,י
 אברויי אילנא - הגדרתו א,ד; ג,ט
 אוצר בית דין - קטיף פירות בשליחותו ו,יג
 אוצר בית הדין - זמן החתימה להצטרפות אליו יב,ג
 אוקמי אילנא - הגדרתו א,ד; ג,ט
 אידוי מים - טיפול בכך יג,ג
 איורור הקרקע - תיחוח עבודה יד,יט
 אספלט - שימוש בו במצע מנותק כח,ג
 אספרגוס (מזיק) - טיפול בו יב,כז
 אספרגוס - עקירתו במטע יד,ו
 ארגז מיישר - עשייתו א,יא
 אריזת פירות שביעית ז,ה
 אתרוגים - יצואם לחו"ל ח,ד
 אתרוגים - קדושת שביעית בהם ה,ד
 בטון - שימוש בו במצע מנותק כח,ג
 בית דין - התנאים להצטרפות חקלאי אליו ז,ג-ד
 בית - הגדרתו לענין שמיטה כז,ד-ה
 בית הדין - עשיית מלאכות בשליחותו ג,י-יא
 בית - חיוב שמיטה בו ב,ג
 בית - קדושת שביעית במה שגדל בו כז,א-ג
 בלבול זכרים - יישומו יד,יא
 בלוקים - שימוש בהם במצע מנותק כח,ג
 בעלי חיים - גידור בפניהם כג,יב
 בציר - הגדרת איסורו א,טז
 בצירה - הגדרת איסורה ו,ו-ז
 בצלי פרחים - שתילתם לא,יט
 בריכות דגים - חפירתן בשמיטה א,כא
 גג החממה - החלפת יריעותיו כז,יא-יג
 גדם עץ - שמירה עליו יב,י
 גוי - דילול פרי על ידו יא,יא
 גוי - מכירת פירות שביעית לו ח,ג
 גוי - נתינת פירות שביעית לו ו,יג
 גוי - עשיית מלאכה באמצעותו א,ו
 גוי - עשיית מלאכות דרבנן על ידו א,ה
 גוי - עשיית מלאכות על ידי יהודי בקרקע שלו ב,ד
 גוי - קדושת שביעית במה שגדל בשדותיו ב,ד
 גומות אוויר - עשייתם יד,יז; כג,ב,8
 גזם - טיפול בו טו,יז
 גזעים - עיטופם (מפני נזקי מזג אוויר) מג,ב
 גזר - טיפול בו כט,יב
 ג"ברלין - יישומו במטע נשירים טז,ד,3
 ג"ברלין - יישומו במטעים סובטרופיים יח,ג,3,4
 גידולי מים - דינם בשטח פתוח כח,ב
 גידולי מים - חיוב שמיטה בהם ב,ג
 גידולים השייכים לשנה השישית - יצואם לחו"ל ח,ב
 גידולים לזרעים - איסור ספיחין בהם כד,ד
 גיזום "שמלה" - עשייתו טו,ז
 גיזום - בחשש של פריצת ענפים חדשים טו,ז

גיזום - הגדרת איסורו א,יז
 גיזום למלאכה שאיננה חקלאית א,כ
 גיזום לצורך מעבר כלים טו,ו
 גיזום - עשייתו במטעים סובטרופיים יח,א,1
 גיזומים להכנסת אור - זמן עשייתם יב,יז
 גירדום - עשייתו בגפן כ,י
 גרגר ענבים - פעולות להגדלתו כ,יד
 גרמא - עשיית מלאכה באופן זה א,ו
 דבורים - האבקה באמצעותם במטעים נשירים טז,ד,2
 דבורים - הכנסתם למטעים סובטרופיים יח,ג,2
 דגנים - איסור ספיחין בהם כד,ה
 דגנים - זריעתם בערב השמיטה כה,ב
 דילול כימי - עשייתו במטע נשירים יז,יב
 דילול למניעת שבירת ענפים יז,ו
 דילול לצורך השנה השמינית יז,י
 דילול לצורך פרי מסחרי יז,ה
 דילול עצים - עשייתו יג,טז
 דיסק לפני זריעה - עשייתו א,י
 דיסק - עשייתו במטע יד,ה,5
 דישון - אופן יישומו יג,יד
 דישון - במטע צעיר כג,ח
 דישון - יישומו בשישית כה,יג
 דישון להגדלת היבול - יישומו טז,ה; יח,ד,2
 דישון סתוי - יישומו בשמיטה יח,יא
 דרבנות - גיזום לחיזוקם טו,יד
 דשנים איטיי תמס - שימוש בהם יב,יח
 האבקה בחממה כז,ח,4
 האבקה - טיפול בכך במטעים נשירים טז,ד,2
 האבקה - עשייתו במטעים סובטרופיים יח,ג,2
 הארכת עונה - יח,ח
 הבשלה - טיפול להקדמתה, האחדתה או איחורה טז,ז,1-2
 הגדלת הפרי - יישומו טז,ה
 הגדלת פרי - במטעים סובטרופיים יח,א,1
 הגנת הצומח - פעולות שמותר לעשות עבור כך יד
 הדברה ביולוגית - יישומה יד,יא
 הדליה למניעת פגיעה בפירות טז,ז,3
 הדליה - על מנת שהעץ לא יישבר כג,י-יא
 הדליית ירקות (הולנדית וספרדית) כז,ח,10
 הדליית עצים - הכנה לכך וביצוע יב,יא; יג,ו-ט
 הדסים - טיפול בהם בשמיטה יב,כג
 הדרים - קדושת שביעית בהם ה,ד
 החזר הוצאות גידול הפירות ז,י
 הידוק קרקע - טיפול בנזק זה לז,ד
 הידרופניקה - דינה בשטח פתוח כח,ב
 היסדקויות הפרי - מניעתן ז,8; יח,ה,2
 היתור המכירה - איסור ספיחין כד,ד
 הלבנת גזע - עשייתו יד,טז; יג,יז

המלחת הקרקע - טיפול בה יג,ד
 הנחת קווי מים חדשים - פריסתם יב,כא
 הפקר הפירות - הגדרה ו,א-ב
 הצמחה - הגדרת איסור המלאכה א,טו
 הקדמת או האחרת הבשלה בסובטרופיים יח,ה,1
 הקדמת הבשלה בכרם כ,יד
 הרחקת בעלי חיים גדולים יד,יב
 הרכבה באוויר - אופן עשייתה לג,יג
 הרכבה - הכנה בשישית יב,ד
 הרכבה - כיסויה כג,יד
 הרכבה - שמירה עליה בשישית יב,ט
 הרכבה - שמירה עליה. כג,ב,יד
 הרכבות אוויר - עשייתם לג,ז
 הרכבות שולחן - עשייתן לג,כ
 הרכבת צד - עשייתה יב,ח
 השמדת הפרי - אופן הביצוע ו,כ-כב.
 השקאת הנבטה - עשייתה כד,ז
 השקייה לריכך הקרקע א,יא
 השקיית הנבטה - ביצועה כו,ח; לא,ח
 השקיית הרוויה - עשייתה לצורך השנה השמינית לו,יא
 השרשת צמחים - אופן עשייתו לג,יד
 התעוררות סתווית - טיפול בה בשמיטה כו,ו
 וילנות בחממה - פתיחתם וסגירתם כז,ח,8
 וירוסים - ניקויים במעבדה לט,ז
 זבוב הים התיכון - מלחמה בו יד,יא
 זבל אורגני - הוצאתו מהמשק ופיזורו בשדה מו,ח
 זבל אורגני - פיזורו בקרקע א,יא
 זבל ירוק - הצנעתו לח,ו,יב
 זיבול - יישומו בשישית כה,יג
 זינוב אשכולות כ,יז
 זיתים - גיזומם בשישית ובשמיטה יד,טז
 זיתים - ריסוסם על מנת להחליש את העוקץ יג,יט
 זמירה בשינוי - הגדרתה כ,ח,4-6
 זמירה - הגדרתה א,יג
 זמירה סתווית - עשייתה בערב השמיטה כו,ו
 זריעה לצורך השנה השמינית לו,יג
 זרעים שאינם ראויים לאכילה - איסור ספיחין בהם לו,יד
 זרעים שראויים לאכילה - איסור ספיחין בהם לו,יד
 חבישת מקום ההרכבה כג,יד
 חגורות - התרתן יג,יא
 חוחובה - קדושת שביעית בה ד,ד
 חוטרם - חיתוכם ונטיעתם כג,ט,יא
 חומר מלבין - סידור בו את גג החממה כז,ז,7
 חומר ריבוי - קנייתו לג,יז
 חומרי הדברה - דילול הפרי על מנת לשפר חזירתם טו,ט
 חיגור - באבוקדו ובהדרים יח,ב
 חיגור - עשייתו בכרם כ,יד
 חיגור עשייתו במטעים נשירים טז,ג,3

חידוש ניבה - גיזום לצורך כך טו,יד
 חיטוי הקרקע - עשייתו כה,יא
 חיטוי כימי או סולרי - ביצועם בסיום הגידול כז,טז
 חיטוי מקום ההרכבה כג,יד
 חיטוי קרקע - עשייתו לצורך השנה השמינית לו,ה-ו
 חיסת מאכל - המלצות לזריעתה כה,ה
 חילון - עשייתו בכרם כ,יט
 חיפוי גזע - עשייתו יד,ז
 חיפוי קרקע - עשייתו יג,ג
 חיפושית כפונדס - גיזום העץ יד,יד
 חירכון - גיזום העץ יד,יד
 חירכון - טיפול בו יב,יג
 חלונות בחממה - פתיחתם וסגירתם כז,ח,8
 חלוקת פירות שביעית ז,ח
 חלזונות - הגנה מפניהם יד,טז
 חממה - הכנתה לשמינית כז,יד
 חממה חדשה - בנייתה בשמיטה כז,יז
 חממה - חימומה ואיורורה כז,ח,3
 חממה - יצוא תוצרת שגדלה בה ח,ה
 חממה - פעולות הכנה לזריעה בה כז,ז,1
 חממה - תיחזוקה כז,ח,9
 חנטה - טיפולים בשיפורה במטע נשירים טז,ד
 חנטה - משמעותה לענין קדושת שביעית ה,ד
 חֲנֵק - עקירתו במטע יד,ו
 חציר - המלצות לזריעת מינים מתאימים כה,ד
 חציר - הנחיות מקצועיות לגידולו נספח
 חציר - זריעה לצורך זה כה,ב-ו
 חציר - קדושת שביעית בו ד,ד
 חרישה - איסורה א,ט
 חרמש מוטורי - שימוש בו יד,ה
 חרקים - הדברתם בחממה כז,ח,5
 חשוד על השביעית - קניית תוצרת חקלאית ממנו מה,ה
 טיפול ירוק - עשייתו בכרם כ,טו
 טיפול ירוק - עשייתו טז,ו
 טיפולי גזע וענפים - עשייתם יד,טז
 טיפולי התעוררות - עשייתם בשמיטה טז,ג,1
 טרקטור - עשיית מלאכה באמצעותו א,ז-ח,יז
 יבלית (מזיק) - טיפול בו יב,כ
 יין איכות - ייצורו בשמיטה כ,ג.
 ירידה בכמות או באיכות הפרי - הגדרה ג,ט,3
 יריעות לחיפוי קרקע - הנחתן והסרתן ז,י
 יריעות פוליאתילן - שימוש בהם במצע מנותק כח,ג
 יריעות צד - פתיחתן בחממה כז,ח,8
 ירקות - איסור ספיחין בהם כד,ה
 ירקות - גיזומם לצורך הדברה בהם כז,ח,2
 ירקות - גיזומם לצורך פריצות חדשות כז,ז,4
 ירקות - דילולם כו,יט
 ירקות - זריעתם ושתילתם בחממה כז,ז,3,1

ירקות - זריעתם ושיתלתם בערב השמיטה כה, א ירקות לזרעים - קדושת שביעית בהם ד,ה ירקות - קדושת שביעית בשנה השמינית ה"א ירקות רב שנתיים - איסור ספיחין בהם כד, ד ירקות - שתילתם א, יב כותנה - טיפול בה כט א-ג כלאי הכרם - עקירתם כ, ככ כלים חקלאיים - נתינתם או מכירתם למי שאינו שומר שמיטה מה, ז-ט כלים חקלאיים - שותפות עם חקלאי שאינו שומר שמיטה מ, ו כנות פרי וסרק - הגדרתן יב, ה בהערה כרב נע עשייתו לו, ח כרם צעיר - טיפול בו כ, כא-כב לוחות עץ - שימוש בהם במצע מנותק כח, ג לימון קיצי - טיפול בו יח, ג4 מאכל בהמה - איסור ספיחין כד, ד מאלסקו - גיזום העץ יד, יד מאלסקו - טיפול בו יב, יג מג"ק - יישומו במטע יח, ד4 מגשי קלקר - זריעה בהם כח, ו מווסתי צמיחה - יישומם במטע סובטרופי יח, ו1 מווסתי צמיחה - יישומם בפרדס יח, ח יב2. מונעי נביטה - יישומם יב, כ מזון לבעלי חיים - קדושת שביעית בו מו א-ב מזיקים - טיפול בהם במטע צעיר כג, ג5 מזיקים - טיפול בהם יד, יא מזיקים - קטיף הפרי כהגנה מהם ו, כג מזרון לח - הפעלתו בחממה כז ח, 3 מחיקת עיניים - כ,ו מחיר גבוה - דילול הפרי עבורו יז, ה מחלות - טיפול בהם יד, יא מחשב דישון - הפעלתו יג, יג. מחשב השקיה - תכנותו בשישית כה, יד מחשב השקייה - תיכנותו יב, יח מט"ש - הוצאת הבוצה ממנו מו, י מטעים סובטרופיים - גיזומם טו, ד מי קולחין - שימוש בהם יג, ד מיון פירות שביעית ז, ה מיכל - שתילה בו יב, ז מיכלי דשן - העמדתם בשדה לו, ז מיץ - עשייתו מפירות שביעית ו, יד מכונות קדם זמירה - זמירה באמצעותן בכרם כ, יא-יג. מכסחת - שימוש בה יד, ה מלאכות האסורות מדרבנן - עשייתן א, ה מלאכות האסורות מהתורה - הגדרתן א, ג מלאכות - הגדרת איסורן א, א מלאכות - סדרי עדפויות בעשייתן יד, ב

מלאכות שאינן חקלאיות - הגדרתן א, יט מנגו - דילול פריחה בו יח, יג מנהרות נמוכות - הגדרתן כבית כז, ו מסך טרמי - הפעלתו כז, ח6 מעדר - שמוש בו יד, ה מערכות השקייה - בנייתן לצורך השמינית לו, י מערכת הדליה - התקנתה בשישית כה, יב מצע מנותק - דינו בשטח פתוח כח, א מצע מנותק - חיוב שמיטה בו ב, ג מרבדי דשא - עקירתם לצורך שיווקם לה, ו מרזבים - ניקוים בשמיטה מג, ג-ד מרכז מזון (לבעלי חיים) - חלוקת מזון באמצעותו מו, ג מרעה - טיפול בו מו, ה-ז משחת גיזום - מריחתה טו, טז מתחל - קשירתו כב, ג נטיעה - הכנה בשישית יב, ד נטיעה - הכנות לעשייתה בשנה השמינית לו, ד נטע רבעי - אזהרה מפניו ופדיונו בשמיטה ו, יח- יט ניפוח הפרי - השקייה עבור כך יח, ד3 נמטודות - הדברתן יד, יג נעילת שדה בפני קוטפים ו, ג-ה נצרים - טיפול בהם בשישית יב, יד נצרים - טיפול בהם טו, י; כג, ד נרקיסים - קדושת שביעית בהם ד, ו נשירים - גיזומם טו, ה נשירת פירות - ריסוס למניעתה טז, ז4; יח, ז סורים - טיפול בהם בשישית יב, יד סורים - טיפול בהם טו, י; כג, ד סחף - מניעתו לח, ב-ד סחף - עשיית פעולות למניעתו לו, ו-ז סידוד גזעים - כג, ב7 סירוק אשכול כ, טז סכך - גיזום עצים עבורו א, יט ספיחין - איסור זה בקרקע של גוי ב, ד ספיחין - דינם בחממה כז, יח סרוגיות - גיזום לשבירתה טו, יד עבודות עפר לבנין - עשייתן א, יט עגבניות - טיפול בהן כט, יג-טו עובדים זרים - המלאכות שניתן לעשות על ידם מד, א-ד עובדים זרים - נתינה להם פירות קדושים בקדושת שביעית מד ו-ז עולי בבל - הגדרת שטח זה כיום ודיניו ב,ב, נספח עולי מצרים - הגדרת שטח זה כיום ודיניו- ב, א, נספח עולי מצרים - העברת פירות שביעית לאזור זה ז, ז עופות דורסים - הכנסתם לשטח לח, י עיבודי קרקע - עשייתם בשישית כה, ט עיוות התפרחות (במנגו)- גיזום העץ יד, יד עיצוב העץ - זמן עשייתו יב, טו

עירוג - עשייתו א, י ענפי מים - טיפול בהם טו, יא ענפי "ספריי" - קיטומם לא, יז9-10 ענפי קישוט - קדושת שביעית בהם - ד, ד ענפים - גיזומם לצורך השרשתם לג, ו ענפים - הקצרתם במטע צעיר כג, ז ענפים - כיפופם טז, ז5-6 ענפים מפריים - הכנסתם למטע וגיזומם טז, ד4 ענפים שנשברו - טיפול בהם טו, ט. עצי פרי - העברתם במשתלה לג, יט עצים - הרכבתם א, יב עצים להסקה - קדושת שביעית בהם ד,ה עצים - נטיעתם א, יב עצים שונים - זמני נטיעתם בשישית יב, ה עציץ שאינו נקוב - חיוב שמיטה בו ב, ג עציצים נקובים - מכירתם לה, ז עקירת מטע במקרי מחלה יד, טו ערלה - אזהרת הקוטפים מפניה ו, יח ערלה - איסורה בשמיטה לג, י ערלה - גיזומים למניעתה טו, יב עשביה - השמדתה על ידי תיחוח יד, יט עשביה - טיפול בה במטעים מבוגרים יד, ח עשביה - טיפול בה יד, ה. עשביה - כיסוחה יד, ט עשביה - קדושת שביעית בה יד, י עשבייה - חיפוי קרקע עבורה לח, ט עשבייה - טיפול בה באדמה מוברת לו, ט; לז, יח עשבייה - טיפול בה בשישית כה, י עשביית בר - הכנסת בעלי חיים שיאכלו לח, יא פח - שימוש בו במצע מנותק כח, ג פייחת - טיפול בה יח, ט פיסוג - עשייתו בכרם כ, ח6 פירות בררה - טיפול בהם ו, טז פירות הקדושים בקדושת שביעית- השלכתם בפרדס יח, יב4 פירות ערלה - הסרתם מהעץ כג, ו פירות שביעית - השמדתם ו, כ פירות שביעית - יצואם לחו"ל ח, א פירות שביעית - מסחר בהם ו, י פלפל- טיפול בו כט, טז- יח פלריג (רגיל ויצוק) - שימוש בו במצע מנותק כח, ג פקעות - הכנסתן להמרצה בסוף השמיטה לא, טו פקעות - טיפול בהן לא, יב-יד פקעות פרחים - קדושת שביעית בהם לא, ה פקעות פרחים ריחניים - שתילתם בערב השמיטה לא, ט פקעות - שתילתן לא, יט פקעות תפוחי אדמה - הוצאתן כו, כ פקעי פריחה - מחיקתם יז, יב

פרחי ערלה - הסרתם מהעץ כג, ה פרחים בגוש - שתילתם בחממה לא, כ-כא פרחים - גיזומם לא, יז פרחים - הורדתם על מנת לדללם ה, יב פרחים המיועדים ליצוא - מכירתם לגוי לא, י פרחים - הקצרתם או קיטומם לא, כב פרחים - טיפול בעודפים לא, טז פרחים ריחניים - קדושת שביעית ואיסור ספיחין בהם לא, א פרחים שאינם מיועדים לריח - ייצואם לחו"ל ח, ב; לא, ב פרחים שאינם מיועדים לריח - ייצואם לחו"ל פרחים שאינם מיועדים לריח - קדושת שביעית ואיסור ספיחין בהם לא, ג פרחים שונים - זמן שתילתם בערב השמיטה לא, ו-ח פרחים - שיווקם לחו"ל לא, י, כה- כח פרחים שמיועדים לריח - קדושת שביעית בהם ד, ו פרחי-ריח רב שנתיים - קדושת שביעית בהם ה, יג-יד צינורות השקייה - ניקוים יג, ה ציפורים - הגנה על הרכבה מפניהן כג, יד צמחי האם במשתלות - תילולם בערב השמיטה לג, ד צמחי מרפא - קדושת שביעית בו ד,ה צמחי סרק - העברתם במשתלה לג, יח צמחי סרק - פעולות בהם בערב השמיטה לג, יא צמחים בעציצים - הובלתם לג, כב צמחים חריגים וחולים - עקירתם כו, כב צמחים מונעי סחף זריעתם כג, יג. צמחים מונעי סחף - טיפול בהם לח, ה קדושה ראשונה - הגדרתה ב,א בהערה קדושה שניה - הגדרתה ב, ב בהערה קדושת שביעית - הגדרה ד, א קודקוד פרח - קיטומו לא יז, 11 קוטלי פטריות - ריסוסם לאחר גיזום טו, טז קוי בידוד - עשייתם כו, י- יב קומפוסט (מזבל בעלי חיים) - תפעולו מו, ט קוסמטיקה - קדושת שביעית בצמחים המשמשים לכך - ד, ד קוצים בעץ - גיזומם יח, י קוצים - גיזומם בתמרים כב, ו קוצים - גיזומם כדי להקל בקטיף טו, ח קטיף - הגדרת איסורו א, טז קטיף הפרי - משמעותו לענין קדושת שביעית ה,ה קטיף לצריכה ביתית - אופן עשייתו ו, ח קטיף סלקטיבי בסובטרופיים יח, ה3 קטיף סלקטיבי - עשייתו באופן זה טז, ז9; יח, ה3 קטיף פרי - השלב בו ניתן לעשות זאת ו, ט קטניות - איסור ספיחין בהן כד, ה קטניות - הגדרתן וזמן קדושת השביעית בהן ה, ז-ח קטניות - זריעתם בערב השמיטה כה, ב

קיטומים - ביצועם במטע נשירים טו, יג
קיטומים במטעים סובטרופיים יח, א 1
קיטומים - עשייתם כג, ג
קילטור - עשייתו במטע ד, ה 6; יד, יח
קלטור - עשייתו א, י
קליפות ושאריות - נתינתם לבהמה ו, טו
קליפים (אור, אורה) - דילולם יח, יב
קלקר - שימוש בו במצע מנותק כח, ג
קציר - הגדרת איסורו א, טז
קצירה לצורך תיקון הקרקע לו, ה
קרקע - ישורה לצורך השנה השמינית לו, ג
קרקע - מכירתה או החכרתה לחשוד על השמיטה מה, י
קרקע - שטיפתה לצורך השנה השמינית לו, יב
קשירה למניעת פגיעה בפירות טז, ז 3
קשירות - עשייתם במטע צעיר כג, ג
קשירת ענפים - עשייתם יג, י-יב
ראש השנה - משמעותו לענין קדושת שביעית ה, א
רוסקוס - קדושת שביעית בו ד, ה
רחבי עלים - ריסוסם כו, ז
ריבוד שטחים - עשיתו לח, ז
ריבוי וגטטיבי - עשייתו א, יב
ריסוס להארכת חיי מדף טז, ז 7
רקבון צוואר השורש - טיפול בו יד, יז; כג ב, 8
רשת - כיסוי בה את השטח כו, יח
רשת - כיסוי המטע טז, ה 4; יג, יח; יח, ד 6
שאריות גידול - הצנעתם בקרקע כ, כג
שאריות גידול - השמדתם בחממה כז, טו
שאריות צמחיות - פינוים מהשדה לח, ח
שבירת צבע - עשיית הטיפולים יח, ו
שברוחים - עשייתם כג ב, 2
שיחים רב - שנתיים - קדושת שביעית בהם ה, יב
שינוי באופן עשיית המלאכה - הגדרתו כה, כח 4-6
שכיר - עבודתו במקום בו לא נשמרת השמיטה מה, טז
שליש - משמעותו לענין קדושת שביעית ה, ד
שמיטה - חיובה בזמננו א, ב
שמירת בעלות יהודית על הקרקע - פעולות לצורך כך לז, יא

שקילת פירות שביעית ז, ה

שרוולי ניילון - הגדרתם לענין מצע מנותק כח, ז-ח.

שריגים - קיטומם כ, יח

שרשים שנתגלו - כיסוים יד, כ

שתילים בגוש - העברתם בערב השמיטה לג, ג

שתילים - טיפול בהם בחממה לג, טו

תאורה - הפעלתה בחממה כז, ח 3

תבואה - הגדרתה, וזמן קדושת השביעית בה ה, ז-ח

תבלינים - קדושת שביעית בהם ד, ד, לא, א

תוצרת חקלאית - איסופה וחלוקתה על ידי בית הדין ז, ב

תחמיץ- המלצות לזריעת מינים מתאימים כה, ד

תחמיץ - הנחיות מקצועיות לגידולו נספח ה

תחמיץ - זריעה לצורך זה כה, ב-ו

תחמיץ - קדושת שביעית בו ד, ד

תילול (תפוחי אדמה) - עשייתו א, י

תמרים - ארגוזם כב, ב, ח, י

תמרים - האבקתם כב, א, ג-ה, ט

תעלות - כיסוין לו, י

תפוחי אדמה - טיפול בהם כט, ד-יא

תרביות רקמה - טיפול בהן לג, כא; לט, ז

תרומות ומעשרות - הפרשתם בחממת מצע מנותק כח,

יב

תרומות ומעשרות - הפרשתם בשמיטה ו, יז

תשלום עבור פירות שביעית - ז, ז, יא

מפתח ל"היתר המכירה"

אדמות מדינה - הנחיות למכירתן ט, טו- יח

אדמות סקר - הנחיות למכירתן ט, טו-יח

אדמות פרטיות - הנחיות למכירתן ט, יט

אפרסק ונקטרינה - גיזומם בערב השמיטה ובשמיטה יט,

ח

ארגז מיישר - עשייתו ל, ג

בצירה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

גוי - קדושת שביעית בקרקע שנמכרה לו יא, א-ג

גידולים שאינם כלכליים - מכירתם בהיתר מכירה י, ח

גיזום להצמחה - עשיתו טו, יח

גיזום - עשייתו יח, יד

גינות נוי - מכירתם בהיתר מכירה י, ח

גרמא - עשיית מלאכות באופן זה ט, ג

דילול הפרי - עשייתו יח, יז

דיסק - עשייתו ל, ב, ד

דישון - יישומו בשמיטה יג, כו

דשן - הצנעתו ל, ג

הדליה - עשייתה בשמיטה יג, כז

היתר מכירה - זמן החתימה עליו ט, ט

הסכמי סחר - שמירה עליהם י, יב

הרכבה - עשייתה בשמיטה יג, כב

הרכבה - תיקונה ושמירה עליה יג, כג

השקיה - יג, כד

התרחבות משקית - עשיית פעולות עבור כך ט, ה

זמירה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

זריעה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

זריעת זרעים - ל, ז

חוכר - מכירת הקרקע בהיתר מכירה ט, יב

חיגור - עשיתו יג, כו; לד, ג

חנטים - דילולם יז, יג

חריש - עשייתו ל, ב

חרישה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

טיפולים להגדלת כמות היבול ואיכותו - יישומם טו, ח

יבול שמינית - עשיית פעולות עבורו יח, טו

יהודה ושומרון - היתר המכירה בקרקעות אלו ט, טו-יט

ייחורים - גיזומם לד, ג

יין איכות - ייצורו ומכירתו י, י

ירקות - איסור ספיחין בהם יא, ב

ירקות בגוש - שתילתם ל, ט

ירקות - גיזומם כו, כט

ירקות גלויי שורש - שתילתם ל, ח

ירקות - זריעתם או שתילתם בחממה כז כא- כב

ירקות - זריעתם ושתילתם בשטח פתוח כ, כה

כיפוף ענפים - עשייתו בשמיטה יג, כו

מושב - מכירת קרקעותיו בהיתר מכירה ט, יג

מזיקים - טיפול בהם בשמיטה יג, כד

מחיקת עינים - בענפי פרי יז, יג

מחלות - טיפול בהן יג, כד

מכירת הקרקעות - מתי פוקעת יא, ח

מלאכות האסורות מדרבנן - עשייתן ט, ב

מלאכות האסורות מהתורה - עשייתן ט, א

מנגו - דילול פריחה בו יח, טז

מנהל מקרקע ישראל - מכירת הקרקע בהיתר מכירה ט,

יא-יב

מנהרות נמוכות - הגדרתן כחממה כז, כד

מצע זרעים - הכנתו ל, ב

משתות - עשייתו ל, ב

נטיעה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

נטיעת עצים - איסורה יג, כ

נטיעת עצים - הזמן המותר בשישית יג, כא

נטע רבעי - פדיונו יא, ט

עיגול להכנת מצע זרעים - עשייתו ל, ג

עירוג - עשייתו ל, ג

ענפי פרי - חיתוכם לבסיסם טו, יט

עשביה - מניעתה יד, כא

עשבייה - השמדתה ל, ד

פירות - דילולם יז, יג

פרחי פרי - ריסוסם והורדתם יז, יג

פרחים - גיזומם לב, ה

פרחים ופקעות - מועד שתילתם לב, א- ד

פרחים - טיפול בהם לב, ו-ז

פרחים - שיווקם וייצואם לב, י

צמחי אם (במשתלה) - גיזומם לד, ג

צמחי סרק שאינם ריחניים - שתילתם וגיזומם לד, ד

צמחייה - כיסוחה לח, יג

קדושת שביעית - פירות שנמכרו בהיתר מכירה יא, ג

קווי בידוד - קצירתם כו, ל

קטיף - עשייתו בהיתר מכירה ט, א

קיבוץ - מכירת קרקעותיו בהיתר מכירה ט, יח

קיטומים - עשייתם טו, כ

קילטור - עשייתו במטע יד, כב- כג

קלטור כבד - עשייתו ל, ב, ד

קצירה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

קק"ל - מכירת הקרקע בהיתר מכירה ט, יא-יב

קשירה - עשייתה בשמיטה יג, כז

רשת - כיסוי המטע בה יג, כח

שידוד - עשייתו ל, ג

שתיל - עשיית פעולות להכנתו לשתילה כו, כז

שתילה - עשייתה בהיתר מכירה ט, א

שתילים - העתקתם במשתלה לד, ח

תוצרת חקלאית - איסופה יא, ד

תוצרת חקלאית - ייצואה לחו"ל יא, ה

תוצרת חקלאית - שיווקה וסימונה יא, ו

תיחוח - עשייתו במטע יד, כד

תיחוח - עשייתו ל, ב

תילום (לצורך מעבר כלים) - עשייתו ל, ד

תמיכת עצים - עשייתו בשמיטה יג, כז

תרומות ומעשרות - הפרשתם מתוצרת שגדלה בשטח

שנמכר בהיתר מכירה יא, ז

מפת גבולות הארץ

מפה זו מתארת את החלקים מארץ ישראל כיום, שנכבשו ע"י עולי מצרים ועולי בבל באופן די וודאי, קיימות דעות נוספות ביחס לגבול הדרומי. (ראה קטיף שביעית פרק ד' עמ' 52-53)

הגבול הצפוני

במשנה מובא שרבי פטר את **בית שאן** למעשה מכל המצוות התלויות בארץ, אולם, בזמנו, מכיוון שאין לנו ידיעה ברורה מהו האיזור שרבי התיר (כל עמק בית שאן? בית שאן העתיקה בלבד? אלפיים אמה שסביב לבית שאן?) ומהי בית שאן, יש לנהוג בכל האיזור שמכונה כיום עמק בית שאן את כל דיני השביעית. בעיה נוספת של זיהוי קיימת גם כן באזור שבין **עכו לכדיב**, ולכן גם באזורים אלו יש לנהוג את כל דיני השביעית. האיזור שמצפון למגדל שאמס הוא איזור שנתון בספק, כל שאר רמת הגולן נכללת בתחום השטח המחוייב בשביעית.

הגבול הדרומי

ישנה מחלוקת כיצד מזהים את הגבול הדרומי של הארץ, ומכיוון שכך כל התחום בקו בצבע **אדום** וצפונה הוא ודאי חייב בשביעית, יש שם איסור מלאכה, איסור ספיחין בירקות ובפירות יש קדושת שביעית. התחום בצבע **צהוב** - נתון במחלוקת הן לגבי עולי מצרים והן לגבי עולי בבל לכן מספק גם באזורים אלו יש איסור מלאכה, אך אין בהם איסור ספיחין והפירות אינם קדושים בקדושת שביעית.

